

STATS VETENSKAPLIG TIDSKRIFT

INNEHÅLL

UPPSATSER

Torsten Svensson: Tjänstemännen och den socialdemokratiska strategin

Mikael Axberg: Den teoretiska rättvisan – Teoretisk elegans och empirisk relevans

Mikael Boström: Measuring Political Democracy in Latin America: A Discussion of the Fitzgibbon-Johnson Image-Index

Jan-Erik Lane & Svante Ersson: Politico-Economic Regimes: An Evaluation

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN

Hilmar Rommetvedt: Det norske stortingsvalget 1989

Nils Elvander & Harald Baldersheim & Lars Strömberg: Sakkunnigutlåtanden över långtidsvikariat som professor i offentlig förvaltning i Umeå

LITTERATURGRANSKNINGAR

Alexander Davidson: Two Models of Welfare. Anm av Bo Lindensjö

Peter Nannestad: Reactive Voting in Danish General Elections 1971–1979. Anm av Ingvar Mattson

Matti Niva: Bostad, politik och marknad. Anm av Lennart J Lundqvist

Karsten Åström: Socialtjänstlagstiftningen i politik och förvaltning. Anm av Bo Rothstein

ABSTRACTS

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

REDAKTIONSSEKRETERARE OCH ANSVARIG UTGIVARE

Lennart Lundquist, Lund

Biträdande redaktionssekreterare

Anders Sannerstedt, Lund

Redaktionsutskott: redaktionssekreteraren, biträdande redaktionssekreteraren
samt Lars-Göran Stenelo, Lund

Tidskriftens ombud vid de statsvetenskapliga institutionerna

Benny Hjern, Umeå Sören Holmberg, Göteborg

Jörgen Hermansson, Uppsala Rune Premfors, Stockholm

Tidskriften utkommer med fyra häften om året

och tryckes med bidrag från Humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet

Prenumeration sker hos Statsvetenskaplig Tidskrifts expedition, Lund
(postgiro nr 27 95 65-6)

Prenumerationspriset för 1990 är 130 kr inkl. moms. Pris för enstaka häfte är 40 kr inkl. moms.

Universitetsstuderande erhåller abonnemang till nedsatt pris
efter hänvändelse till vederbörande lärare.

Expeditionen och redaktionen adress: Box 52, 221 00 Lund.

Tel. 046/10 89 35 (exp), 10 97 76 (Lundquist) 10 89 39 (Sannerstedt).

ISSN 0039-0747

Eftertryck av tidskriftens artiklar och övriga innehåll utan angivande av källan förbjudes.

Lund i februari 1990

FAHLBECKSKA STIFTELSEN

INNEHÅLL

UPPSATSER

Torsten Svensson: Tjänstemännen och den socialdemokratiska strategin 1

Mikael Axberg: Den teoretiska rättvisan – Teoretisk elegans och empirisk relevans 25

Mikael Boström: Measuring Political Democracy in Latin America: A Discussion of the Fitz-
gibbon-Johnson Image-Index. 47

Jan-Erik Lane & Svante Ersson: Politico-Economic Regimes: An Evaluation. 61

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDE

Hilmar Rommetvedt: Det norske stortingsvalget 1989 77

Nils Elvander & Harald Baldersheim & Lars Strömberg: Sakkunnigutlåtanden över långtids-
vikariat som professor i offentlig förvaltning i Umeå 88

LITTERATURGRANSKNINGAR

Alexander Davidson: Two Models of Welfare. Anm av Bo Lindensjö 93

Peter Nannestad: Reactive Voting in Danish General Elections 1971–1979. Anm av
Ingvar Mattson 96

Matti Niva: Bostad, politik och marknad. Anm av Lennart J Lundqvist 101

Karsten Åström: Socialtjänstlagstiftningen i politik och förvaltning. Anm av Bo Rothstein 106

ABSTRACTS. 110

Articles in the *Statsvetenskaplig Tidskrift* (The Swedish Journal of Political Science) are indexed in ABC-
POLSCI, *International Political Science Abstracts*, and *Historical Abstracts*.

Tjänstemännen och den socialdemokratiska strategin¹

AV TORSTEN SVENSSON

1. Inledning

Två företeelser framträder tydligt i den moderna svenska politiska historien; socialdemokratins dominans och den offentliga sektorns tillväxt under dess beskydd. Det ligger nära till hands att förlägga förklaringen till dessa två nära förbundna företeelser till socialdemokratins politiska strategi. Detta är en typ av förklaring som anknyter till Adam Przeworskis granskning av den västeuropeiska socialdemokratins. Utifrån detta synsätt kan socialdemokratins vägval beskrivas på följande sätt: Fångade av den parlamentariska demokratins krav på politisk majoritet, samtidigt som arbetarklassen aldrig tycktes uppnå den förväntade majoriteten, tvingades socialdemokratien att fatta ett strategiskt val. Antingen skulle man behålla sin arbetarklasskaraktär eller också skulle man försöka att vidga sin klassbas. Man valde, och väljer, det senare. Det har handlat om att fånga upp den 'nya medelklassen'. Genom sin generella välfärdsolitik och organisatoriska uppbyggnad har man under lång tid skapat ett samtycke till den socialdemokratiska reformpolitiken som sträckt sig långt utöver arbetarklassens gränser. En 'multi-class strategy' är den enda vägen att gå för att kunna behålla greppet om politiken.²

Vilka uttryck tar sig då det strategiska handlandet i detta perspektiv? För det första utformas politiken på ett sådant sätt att den appellerar till fler grupper än den rena arbetarklassen. Man kan här se den generella välfärdsolitik som ett uttryck för detta: Alla ska omfattas av välfärdsreformerna. Det ska därtill vara en hög standard på service och generös nivå vad gäller kontanta bidrag. Det handlar inte bara om att omfördela resurser till de svagare grupperna, de ska också integreras som medborgare. Det medför att välfärdsarrangemangen får karaktär av rättigheter som gäller alla lika, även den välbärgade har rätt till sin del. Konsekvensen av denna utformning är en stor välfärdssektor av generell karaktär.

Förutom att välfärdsolitik är förankrad i den socialdemokratiska ideologin så bör den i Przeworskis perspektiv samtidigt vara utformad för att söka skapa klassallianser. Socialdemokratien försöker få stöd från den 'nya medelklassen' med en politik som kan motiveras utifrån folkhemstanken. Därtill kan man tänka sig ytterligare ett medel: att socialdemokratien organisatoriskt försöker föra in tjänstemannaintressets organisationer under sina vingar. Man hyser stort intresse för uppbyggnaden av tjänstemännens fackliga organisationer. Ett tjänstemannaråd tillsattes 1946 som enligt Sven Andersson kom att få stor betydelse för partiets politik framgent. Under den senare delen av 40-talet påbörjades också en uppbyggnad av speciella tjänstemannaföreningar inom partiet. En tidning direkt riktad till tjänstemännen gavs också ut mellan åren 1947-53.³

Man söker med dessa medel skapa ett löntagarintrasse och partiet övergår från att vara ett arbetarparti till att bli ett allmänt löntagar- eller folkparti. ATP-frågan brukar i Sverige allmänt betraktas som den stora vändpunkten. Valet 1960 och TCO:s anslutning till ATP visar hur "Klass- och breda medborgarintrassen kom att sammanfalla och borgarpartierna måste ge upp sitt motstånd".⁴ Men även om man accepterar att välfärdsstaten i och med valet 1960 får ett ökat stöd från såväl valmanskåren som från partierna, så är det inte självklart att det ger en ingång i medelklassen för socialdemokratien. Särllvik menar sig inte finna något stöd i data för detta när han analyserar valet 1960. Men detta motsäges i sin tur av det material som Särllvik själv presenterar i analysen. Mellan valen 1956 och 1960 ökar socialdemokraternas sin rösteandel fra i tjänstemannagrupperna (5%) och bland övriga arbetare (9%). De senare representerar till en del de som numera klassificeras som lägre tjänstemän. Däremot gör man en marginell förlust hos arbetarväljarna. Detta passar väl ihop med att ATP-förslaget var avpassat för tjänstemännens intressen, snarare än arbetarnas.⁵

Syftet med denna studie är att granska hur förhållandet mellan socialdemokratin och tjänstemännen har utvecklats. Utgångspunkten är Przeworskis allmänna beskrivning om en valstrategisk avvägning, där Sverige representerar ett fall med ett mildt 'trade-off'; För den svenska socialdemokratin finns goda möjligheter att vända sig till breda befolkningsgrupper utan att förlora arbetarväljarna, enligt Przeworski.⁶ Sökarljuset riktas mot tjänstemännens attityder till välfärdsstaten och benägenhet till att rösta socialistiskt. Om 'strategiförklaringen' är rimlig så bör en effekt av den socialdemokratiska strategin vara att inställningen till välfärdsstaten blivit en avgörande fråga för tjänstemännen när valdagen står för dörren, samtidigt som arbetare oavsett inställning ändå i huvudsak röstar socialistiskt. Kan det vara så att effekten av positiv inställning till välfärdsstaten på socialistisk röstning är större hos tjänstemännen än hos andra grupper, företrädesvis arbetarna?⁷

På sätt och vis rör det sig om en variant av en åsikts- eller klassröstningsundersökning, även om det inte är röstning i absoluta tal som här ska stå i centrum. I sin genomgång av åsiktsröstningens utveckling i Sverige från 1956 och framåt konstaterar Holmberg & Gilljam att åsiktsröstningen har ökat med åren, också när man kontrollerar för klassvariabeln. Men de mäter inte närmare utvecklingen för specifika grupper utan de har mycket grova klassmått. Den slutsats de drar är ändå intressant för mitt vidkommande: "På 1950-talet och början av 1960-talet spelar klasstillhörigheten en större roll än vänster-högeråsikterna när väljarna bestämde sig för hur de skulle rösta. På femtiotalet röstade en konservativ arbetare på socialdemokraterna och en radikal tjänsteman på folkpartiet. Sedan mitten av 1970-talet är förhållandet det omvända. Åsiktsröstningen överflyglar numera klassröstningen".⁸ Lite kortfattat kan problemet uttryckas på följande sätt: Är det klass eller åsikt som bestämmer tjänstemännens röstande? Och hur ser detta ut över tid?

Här finns ett begreppsligt problem som jag inte avser att diskutera men som här ändå ska nämnas. Holmberg & Gilljam menar, samtidigt med ett erkännande av att klassröstning inte utesluter åsiktsröstning, att: "Arbetare röstar alltså mindre socialistiskt och mer borgerligt än för tjugofem år sedan, samtidigt som medelklassväljare röstar mer socialistiskt och mindre borgerligt. Det är detta som avses när man talar om minskad klassröstning".⁹ Men är det självklart att socialdemo-

kratin alltid är talesman för arbetarintresset och de borgerliga partierna alltid mår om medelklassen? Insatt i det sammanhang som jag granskar får detta ett något märkligt utseende: Klassröstning kan minska om 'den nya medelklassen' röstar i enlighet med sitt klassintresse.

Jag har redan snuddat vid varför tjänstemännen är den intressanta gruppen att studera. I likhet med andra relativt välbeställda grupper, gynnas de av den generella utformningen av välfärdspolitiken. Pensionen, barnbidraget etc ges som en rättighet, dvs man stupar inte på en inkomstgräns som gör vissa till bidragstagare medan andra enbart tillför resurserna. En generös standardnivå på service och bidrag ger också skäl till att inte lämna de offentliga lösningarna för privata alternativ. Den svenska välfärdsstaten och sociala reformer är därtill intimt förknippade med socialdemokratin.¹⁰ Tjänstemän i mellanställning, den kategori i valundersökningarna som jag främst kommer att titta på, är en grupp som hela tiden varit på tillväxt och som torde vara mindre förankrad i traditionella klassröstningsmönster jämfört med såväl arbetare som högre tjänstemän och olika typer av företagare.¹¹ Åsikter i ideologiska frågor torde därmed få större genomslag vad gäller röstningsbeteende i denna grupp än i andra yrkesgrupper.¹²

1960 års val där man slog fast ATP-reformen borde också innebära en ökning av andelen positiva till välfärdsstaten jämfört med tidigare, framförallt inom tjänstemannagruppen. Däremot kan man tänka sig att inställningen till frågor som rör klassiskt socialistiska frågeställningar kan vara mer ljum.

Min tanke är att utnyttja data från de svenska valundersökningarna för att genomföra min egen studie. Helst borde det då finnas intervjufrågor som återkommer i samma form val efter val ända sedan 1956. Här uppstår genast ett problem. Det är få variabler som man i de olika valundersökningarna låtit återkomma i sin ursprungliga skepnad. Den datamängd som jag har arbetat med är sammansatt av de frågor som återkommer någorlunda ofta under perioden 1956–1982.¹³

Som ett mått på attityd till välfärdsstaten använder jag mig av påståendet: "Det har gått så långt med sociala reformer här i landet att staten i fortsättningen hellre borde minska än öka bidrag och stöd åt medborgarna". Från 1964 och till och med 1979 har de intervjuade fyra alternativ att välja på för att ta ställning till denna fråga. 1956 liksom 1960 finns bara två utfall på påståendet,

instämmer respektive instämmer inte. Dessa undersökningar skiljer också ut sig genom att man då inte hade några svartskort för intervjupersonen.¹⁴ Tyvärr är det därtill så att valundersökningen 1982 helt saknar denna fråga, medan 1956 års undersökning endast ger underlag för att se hur hela urvalet har besvarat frågan. Det går däremot inte att spåra olika undergruppers ställningstaganden. Sammantaget så begränsar detta analysen till att gälla valen 1960–1979.

Detta är alltså den enda fråga rörande inställningen till socialpolitiken som finns att tillgå. Kan då denna fråga sägas täcka in inställningen till välfärdsstaten? Både ja och nej. Ursprungligen utformades denna fråga, tillsammans med några andra, för att så autentiskt som möjligt avspeglade den politiska debatten under valkampanjer. Detta gör den självklart tidsbundet.¹⁵ Frågan används som grundstomme för Holmberg i valundersökningen gällande 1979 års val i en faktor som där benämnes som en "social omsorgs- eller rättvisedimension". Tillsammans med några andra frågor skiljer den ut sig från mer traditionella vänster-högerfrågor som rör sig på mer klassisk mark avseende kontroll och ägande av näringslivet.¹⁶ Men den är ganska negativt utformad och torde främst skilja ut de starkt övertygade anhängarna från alla övriga. Dessa övertygade anhängare är troligen de som har en bindning till socialdemokratien. Det är väl känt att frågornas 'riktning' betyder mycket för hur svaren fördelar sig. Ett annat problem med frågans formulering är att dess 'slutkläm' med ". . . bidrag och stöd" för tankarna till selektiva former av socialpolitik, den del av välfärdsstaten som inte är generell. Det är också dessa selektiva åtgärder som har det minsta stödet hos befolkningen.¹⁷ Men 'man tager vad man haver' och det är bättre att ha ett lite för snålt än för generöst mått. Det jag mäter är förhoppningsvis 'rätt', men för 'lite'.

Hur ska då yrke mätas? För att få en obruten serie har jag valt att hålla mig till den äldre yrkesklassificeringen som fått följa med i valundersökningarna parallellt med att den nya indelningen infördes 1968. Det som i den äldre indelningen utgör tjänstemän på mellannivå utgörs till större delen av det som i den nya klassificeringen betecknas som tjänstemän på mellan- och lägre nivå. Det är också det skikt som är intressant att studera, utifrån mitt perspektiv.¹⁸

När det gäller den beroende variabeln har jag valt att se på hur man har röstat med avseende på partiblock. Det intressanta är framförallt att se

om attityd och yrke har betydelse för blocktillhörighet, huruvida en positiv inställning till sociala reformer kan vara en tillräcklig grund för att tippa över till den socialistiska sidan. Alternativet till blocktillhörighet, att använda sig av alla partier och då kunna få röstning på socialdemokratien renodlad, torde ge problem med skalnivån som är mer problematisk än ovanstående lite grova och förenklade bild.

Ett problem av annan art är att det inte är alldeles självklart att orsaksriktningen entydigt skulle vara den angivna. Det går att tänka sig att attityden följer av partival. Hos Svallfors finns en uppläggning som utgår från den tankegången. Detta ter sig något märkligt då utgångspunkten för författaren är att studera hur bli partier "utifrån en given välfärdspolitisk struktur försöker vinna stöd och forma opinioner".¹⁹ Svallfors mejslar ut partiernas olika argumentationslinjer och argumentens stöd i befolkningen. Men möjligheten att skärskåda effekterna av detta, medborgarnas 'stöd' till partierna, avhänder sig författaren. Mitt syfte är likartat, att se på effekterna av attityd på röstning. Därför kommer också analysen att bygga på antagandet att partival är den beroende variabeln.

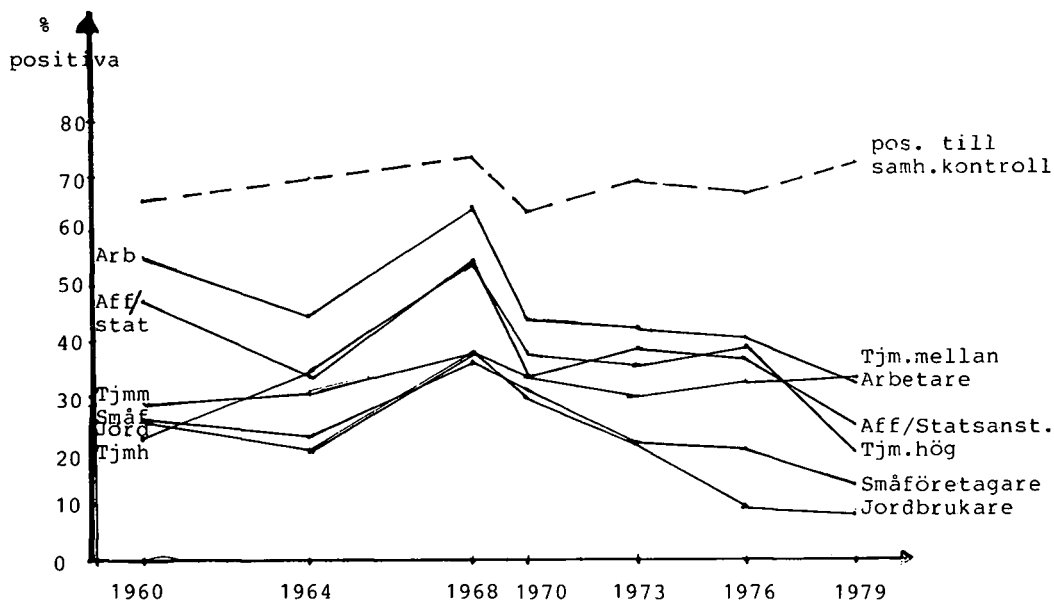
2. Välfärdsstaten – ett minskat förtroende?

Hur har då attityderna till sociala reformer och bidrag utvecklats över tid? Det generella svaret är att väljaren i gemen blivit allt mer negativ, vilket framgår av figur 1.

I stora drag tycks resultatet bekräfta vad Holmberg med en liknande analys kommit fram till: "Den sociala bidragspolitiken, en av hörnstenarna i det svenska välfärdssamhället, har kommit att ifrågasättas alltmer av väljarna. Och en stor del av denna opinionsförändring har inträffat sedan valet 1976".²⁰ Det är samma mönster som framträder här, med en i stort sett avtagande trend från 1960 till 1980, med en avvikelse vid 1968 års val där alla yrkesgrupper är mer positiva jämfört med såväl tidigare som senare val. Vad jag däremot inte kunnat fånga in är det trendbrott som den första hälften av åttiotalet innebar. Väljarna blev nu åter mer positiva till sociala reformer och bidrag. Den högerläggning som valforskarna kunde spåra i ett flertal frågor fram till 1985 hade ingen klangbotten inom socialpolitiken.²¹

Den avtagande trenden fram till 1979 står inte att finna i inställningen till samhällskontroll över näringslivet, som synes av den övre kurvan. Detta stämmer också väl överens med de resultat

Figur 1 Andelen positiva till sociala reformer och bidrag i olika yrkesgrupper 1960–1979.



Figuren visar positiv inställning till frågan om sociala reformer där jag har slagit samman de båda positiva svarkategorierna, "helt motsatt åsikt" och "i stort sett motsatt åsikt", till en kategori. Jag har uteslutit gruppen jordbruksarbetare som utgör en alltför liten och också ointressant grupp att studera. Detta gäller hela analysen framgent. Som en jämförelse med den socialpolitiska dimensionen har jag lagt in positiv inställning till samhällskontroll över näringslivet sett över samma tidsperiod för alla grupper tillsammans. Denna fråga lyder: De ledande i bankerna och industrin får alldeles för mycket inflytande, om inte samhället har möjlighet att kontrollera det privata näringslivet". Se Petersson 1976 b, 41.

som Holmberg kommer fram till: "Sjuttioalets högervind ledde således inte till att de gamla klassiska laissez-faire-idéerna, med en svag statsmakt som lät näringslivet sköta sig självt, vann ökat gehör bland väljarna. Istället blev tanken på att samhället måste ha möjligheter att kontrollera det privata näringslivet något mer accepterad".²² Att kurvan ligger så pass mycket högre upp på den positiva skalan torde till en del hänga samman med hur den är formulerad.

Vad dock inte Holmberg kan uppmärksamma, då intresset riktas mot partitillhörighet och inte yrke, är att två grupper avviker från denna allmänna utveckling. Såväl högre tjänstemän som de på mellannivå har en motsatt utveckling från valet 1960 till valet 1964. Där alla andra gruppers positiva inställning sjunker, så stiger anslutningen hos dessa grupper; för högre tjänstemän från 22,2 till 34,6 % medan mellankategorin gör en smärre ökning, från 28,4 till 30,4 %. De andra grupperna

uppvisar relativt kraftiga minskningar. Det är bestickande att det är just dessa grupper som gynnas av ATP-reformens utformning och genomförande. På samma sätt är det dessa två grupper som från valet 1973 till 1976 uppvisar en ökning i graden av positiv inställning till sociala reformer och bidrag.

Det finns två olika typer av resultat att stanna upp inför. Det första är den stadiga minskningen. Den lite blåögda hypotesen att förtroendet skulle ligga fast på en hög nivå perioden igenom håller inte streck. Utvecklingen tycks ha mer gemensamt med den teori som Inglehart har fört fram. Denne hävdar att det pågår en långsiktig förändring av värderingarna i samhället som är kopplat till avtagande marginalnytta av materiella framsteg. Det land i hans analys där man är mest negativt inställda till 'välfärds politik' är Danmark, ett land som utgör en av de främsta välfärdsstaterna. Att man är så negativa förklaras

av att "Denmark . . . have largely solved the problems they are capable of solving and have thereby reduced the demand for more of the same. Insofar as they succeed, they reach a point of diminishing returns . . ." ²³ Men detta kan dock inte förklara de avvikelser från den allmänna trenden som jag påvisade här ovan.

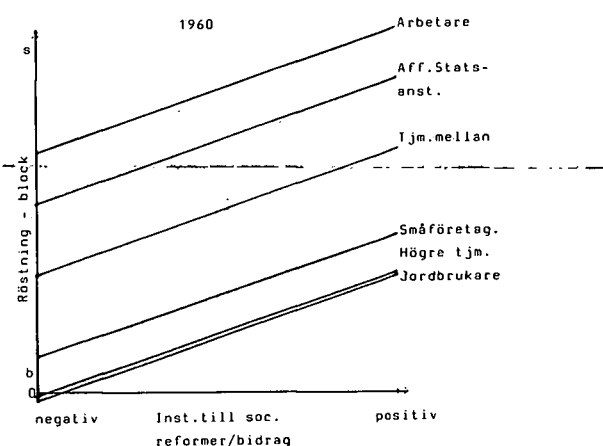
Ytterligare ett resultat bör uppmärksammas. Förutom utvecklingen för högre tjänstemän mellan valet 1976 till 1979, så ligger kurvan för båda tjänstemannagrupperna relativt nära arbetargruppernas utvecklingslinjer. Det är till och med så att tjänstemän på mellannivå 1979 har den största andelen positiva till sociala reformer. Bönder och småföretagare är klart mycket mer negativa än de andra grupperna. Dessutom är tjänstemän på mellannivå den enda grupp som faktiskt ökat andelen positiva mellan 1960 och 1979. Ökningen är ganska liten, från 28,4 till 32,8%. Men poängen är att alla andra grupper har en nedåtgående kurva. Intressant att notera i det här sammanhanget är då att klassröstningen i medelklassen har minskat, framförallt beroende på kraftigt ökande socialistisk röstning hos tjänstemännen. Detta gäller framförallt om man utsträcker undersökningsperioden till att gälla 1956-1985: "tjänstemännen har blivit fler och de har tenderat att rösta mer socialistiskt". ²⁴ Andelen socialistiskt röstande i tjänstemannagruppen har under perioden ökat från 29 till 42%. ²⁵ Kan det vara så att tjänstemännen är känsligare för välfärdsdimensionen när man står inför valurnorna?

3. Tjänstemän, socialpolitik och röstning

Yrkestillhörighet och åsikter i socialpolitiska frågor har tillsammans en relativt stor betydelse för hur man har röstat genom åren. Förklaringskraften avtar förvisso över tid, men inte mycket. Samtidigt kan noteras att de båda variabelernas relativa förklaringskraft förändras under perioden. Yrke förklarar allt mindre, medan åsikternas betydelse stadigt ökar. De två är vid de sista valen under perioden relativt jämnstarka. Vid valet 1976 är det t o m så att attitydvariabelns andel är större än yrkesvariabelns. Detta resultat faller väl i linje med tanken att klassröstningen stadigt minskar sin betydelse, medan åsiktsröstningen tilltar. Och en åsikt av betydelse tycks vara väljarnas hållning i socialpolitiska frågor. ²⁶

Effekten av såväl yrke som attityd kan åskådliggöras av följande figur som illustrerar valet 1960:

Figur 2 Effekt av attityd till sociala reformer och yrke på röstning - additiv modell.



Figuren bygger på ett antagande om linjära samband. Det vore i och för sig inte helt orimligt att tänka sig kurvlinjära dito, dessutom med variationer för olika grupper. Observera att det 1960 dessutom bara fanns två svarsalternativ.

Hur ska då denna figur tolkas? Den direkta effekten av yrkestillhörighet motsvaras av skillnaderna i röstningsbeteende mellan de olika yrkesgrupperna som kan avläsas på y-axeln, när attityd konstanthålles vid värdet 'negativ'. Som synes bildar de olika yrkesgrupperna en väntad ordningsföljd; arbetare tar täten som den klart mest socialistiska gruppen och i en fallande ordning följer de övriga. Minst benägen till vänsterröstning är således jordbrukargruppen.

Vad händer då om vi förändrar värdet på attitydvariabeln, givet effekten av yrke? Effekten av förändrade åsikter kan avläsas i den lutning på linjen vi får för respektive grupp när vi rör oss till värdet 'positiv' på x-axeln. Denna lutning motsvaras av estimatet 0,34 som kan tolkas som en ostandardiserad regressionskoefficient. ²⁷ Vad som händer med denna effekt om vi rör oss framåt i tiden framgår av följande tabell:

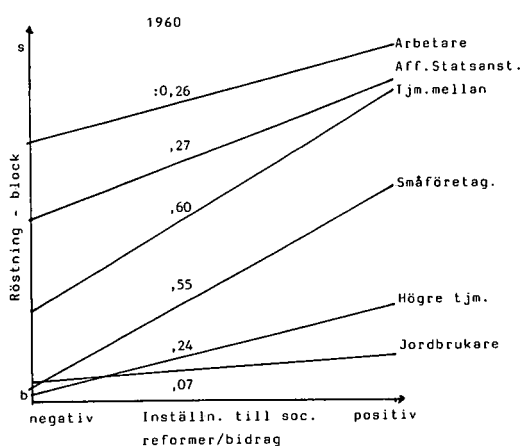
Tabell 1²⁸ Genomsnittlig effekt av förändrad attityd till sociala reformer på röstning 1960-1979 (Ostand. regr. koett).

År:	1960	1964	1968	1970	1973	1976	1979
Beta:	0,34	0,33	0,40	0,36	0,43	0,54	0,57

Inställning till sociala reformer och bidrag har sålunda en tilltagande effekt på röstningsbeteendet, med kontroll för yrkestillhörighet. Detta styrker den allmänna tesen om ökad åsiktsröstning och ger också en föga kontroversiell upplysning om att partiernas ställningstaganden i socialpolitiska frågor kan vara betydelsefulla för väljarnas röstningsbeteende. Men resultatet kan knappast sägas vara något som vare sig talar för eller mot min hypotes om tjänstemännen. I den ovan angivna grundmodellen antas nämligen att effekten av attityd är densamma för alla yrkesgrupper, effekten är en genomsnittlig effekt. Därför blir också linjerna som representerar de olika yrkesgrupperna parallella i figuren ovan.

Men min utgångspunkt är istället att effekten av attityd till välfärdsstaten ska vara större i tjänstemannagrupperna än tex för gruppen arbetare eller högre tjänstemän. Modellen bör sålunda förutsätta interaktion; effekterna bör bli olika beroende av vilket värde man har på den andra oberoende variabeln.²⁹ Om man nu tar hänsyn till detta händer intressanta saker. Motsvarigheten till ovanstående figur över valet 1960 får då följande utseende:

Figur 3 Effekt av attityd till sociala reformer på röstning inom olika yrkesgrupper 1960 – interaktiv modell. (Ostand. regr. koeff).



Som vi ser har förändringen av 'välfärdsattityd' en relativt liten inverkan på röstningsbeteende vad gäller högre tjänstemän och jordbrukare. Dessa grupper röstar fortfarande borgerligt, även om man har en positiv inställning till sociala re-

former och bidrag. På samma sätt berörs arbetare och affärs- och statsanställda i ringa grad, framförallt de förstnämnda. Generellt sett röstar arbetare socialistiskt oavsett inställning till sociala reformer och bidrag. De grupper som berörs är småföretagare och framförallt tjänstemän i mellanställning. Utgångsläget för den senare gruppen är en borgerlig inställning, något mindre än småföretagare, högre tjänstemän och jordbrukare, medan effekten av ändrad attityd är så kraftig att man hamnar strax under arbetare och affärs- och statsanställda i grad av socialistisk röstning. Det tycks alltså vara så att tjänstemännen är känsligare för attityd till socialpolitiska frågor när det blir aktuellt att rösta, jämfört med andra grupper. Ätminstone gäller detta 1960.

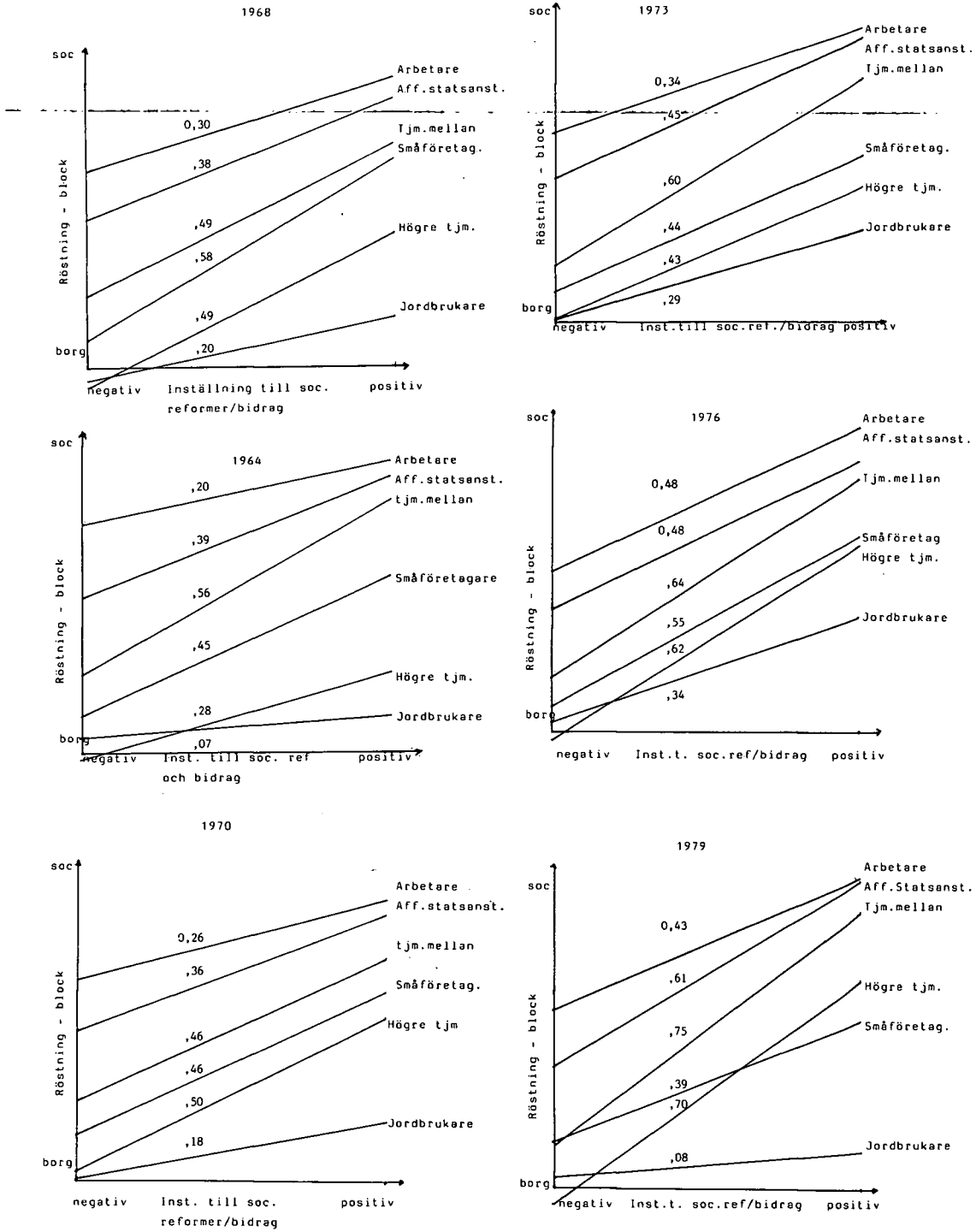
Innan jag går vidare och i detalj ser på vad som händer över tid, kan det dock vara på sin plats att stanna upp inför vissa problem som ovanstående modell för med sig. Interaktionseffekten i sig, att det finns interaktion som har effekt på röstning, visar sig över tid vara signifikant. Effekterna är dessutom klart signifikanta, förutom valet 1976 då inte ens en säkerhetsnivå på 90 % är tillräcklig.³⁰ Men däremot uppstår det problem med att säkerställa de enskilda estimaten för respektive grupp.

För varje enskilt estimat för interaktionseffekten anges ett t-värde och dess signifikans. Med signifikans avses här sannolikheten att värdet är skiljt från en gemensam jämförelsegrupp.³¹ Den enda grupp som klarar denna signifikansprövning är tjänstemannagruppen, om man ser till alla undersökningstillfällen. Denna grupps värden har också för varje tillfälle den högsta säkerheten. Om man därtill ser på standardavvikelserna för respektive värde så ser man att de är ganska höga. Även om tjänstemannagruppen återigen kommer ut bäst vid en jämförelse, tillsammans med gruppen arbetare, så blir konfidensintervallen ganska breda.³²

Ovanstående bör kanske leda till en viss återhållsamhet vad gäller slutsatserna. Samtidigt är tendenserna så pass entydiga, även vad gäller signifikansnivåer och konfidensintervall, att jag ändå väljer att föra analysen vidare efter den redan inslagna vägen.

Vad händer då över tid? Här följer en prestation av effekterna för varje år.³³

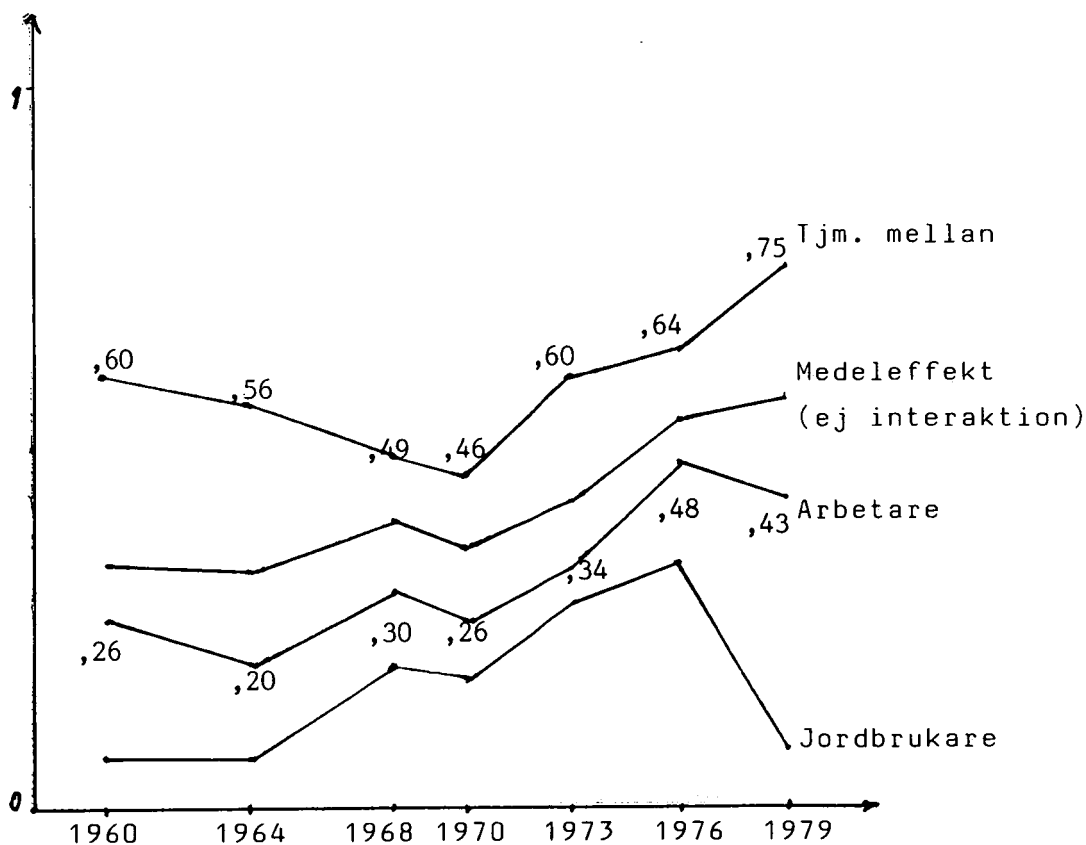
Figur 4 Effekt av attityd till sociala reformer på röstning inom olika yrkesgrupper 1964-1979 - interaktiv modell. (Ostand. regr. koeff.)



Som vi ser är effekten klar och tydlig också valet 1964. Linjen som representerar tjänstemännen på mellannivå har nästan samma kraftiga lutning som dess motsvarighet i valet 1960. Effekterna för övriga är klart lägre och liksom vid valet 1960 bildar tjänstemännen på mellannivå en distinkt socialistisk väljargrupp när man har positiv inställning till socialpolitiken. Detta mönster återkommer sedan vid valen 1973, 1976 och 1979. Den största effekten av attityd återfinnes hos tjänstemannagrupper och man grupperar sig relativt väl ihop med arbetargrupperna. Vid valen 1968 och 1970 är resultatet mindre entydigt. Tjänstemännen tillhör de grupper där effekten är störst, men man förlorar vid dessa val sin 'ledarställning'; till småföretagare 1968 och till högre tjänstemän 1970. Värt att notera är att från och med detta val ligger också effekterna för högre tjänstemän relativt högt.

Ett av resultaten av analysen torde vara en bekräftelse av min idé om att tjänstemännen är en grupp som mer än andra torde rösta socialistiskt om man har en positiv inställning till socialpolitik. Denna grupp är generellt sett mer känslig än andra grupper. Gruppen har de klart högsta värdena i fem av sju val, i de övriga ligger värdet strax under den högsta noteringen. Övriga 'ursprungligen' borgerliga grupper uppvisar betydande svängningar vad gäller beta-värden och placerar sig dessutom relativt långt ner på den socialistiska skalan. Minst roll för socialistisk röstning spelar frågan för arbetare och jordbrukare, fast med helt olika utfall: Arbetare röstar i alla fall socialistiskt och positiv attityd tillför inte mycket, medan jordbrukare röstar borgerligt även om man är positiva till socialpolitiken. Grafiskt ser det ut på följande sätt:

Figur 5 Effekter av attityd till sociala reformer och bidrag på röstning för olika yrkesgrupper. (Ostand. regr. koeff.)



Efter att ha konstaterat att grundidén tycks stämma så är just jämförelsen mellan arbetare och tjänstemän intressant att göra. Den relativt stora skillnad som tycks finnas perioden igenom visar också på möjligheterna att konstruera ett välfärdssystem som faktiskt gynnar tjänstemännen, utan att arbetarna röstar på annat sätt. Om vi kunde upptäcka negativa effekter för arbetargruppen så skulle man ha passerat det 'trade-off' som Przeworski antar finns mellan en arbetarklassinriktning och löntagar/folkpartiinriktning för socialdemokratiska partier.³⁴ Men sådana effekter uppträder inte här.³⁵

Vid en jämförelse mellan tjänstemän och arbetare där alla undersökningsår betraktas som ett enda tillfälle framstår skillnaderna tydligt, konfidensintervallen på 95 %-nivån runt betavärdena blir 0,50 – 0,66 och 0,24 – 0,40 för respektive grupp. Detta trots att valen 1968 och 1970 inte är gynnsamma för modellen. Om hänsyn tas till dessa avvikande år och resultaten poolas i tre perioder, 1960–64, 1968–70 och 1973–79, pekar de erhållna konfidensintervallen mot säkerställda skillnader den första och sista perioden.³⁶

Man kan nu misstänka att det i realiteten rör sig om mycket små undergrupper som inte har politisk relevans. Men en sådan invändning har inget stöd. Gruppen tjänstemän som är positiva till sociala reformer och som röstar socialistiskt utgör en betydande andel av den undersökta gruppen. Vid valet 1960 utgjorde man 25 % av tjänstemännen. Därefter sjunker andelen något, förutom vid valet 1968, för att åter nå 25 % vid valet 1979. Arbetargruppens röster på det socialistiska blocket avtar något under perioden. Men det är samtidigt de som är negativa till sociala reformer och bidrag och samtidigt röstande socialistiskt som kommer utgöra en allt större andel av arbetarna; vid valet 1960 utgör man 31 % av arbetargruppen, varefter andelen stadigt stiger till valet 1979 där denna grupp utgör 44 % av alla arbetare.

Vilken karaktär har då valen haft från 1960 och framåt? De två valen 1960 och 1964 bör kanske ses i ett sammanhang och kan sättas i samband med det genombrott i tjänstemannagrupperna som socialdemokratin gör i och med ATP-reformen. Esping-Andersen menar "Att ATP-reformen bidrog till att mobilisera tjänstemannastöd för en socialdemokratisk framtid framgår tydligt av de följande valen".³⁷ Valet 1960 går i välfärdspolitikens tecken och det är dessutom strid om den. Motsättningarna var stora vad gäller

ATP, folkpensionerna, barnbidragen och bostadssubventionerna.³⁸ I valet 1964 blev pensionsfrågorna åter viktiga i partiernas propaganda, bland annat beroende på att högern ville förändra ATP:s konstruktion. Bostadsbristen utgjorde fortfarande en källa till konflikt.³⁹

Esping-Andersen menar vidare att välfärdsstaten framgent omvandlas i samklang med de nyvunna gruppernas intressen: "pensioner, liksom sjukförsäkring, arbetslöshetsförsäkring och alla reformer som senare följde, omfattade i lika utsträckning alla medborgare, medan bidragsstorleken avpassades efter inkomster och förväntningar. Det gamla idealet om en minimalistisk jämlikhet övergavs till förmån för en 'maximalistisk' utjämning. Istället för att påtvinga de nya mellanskikten av en arbetarklassen präglad välfärdsstat blev den nya principen att ge arbetarklassen full hemorts rätt i en medelklassens välfärdsstat".⁴⁰ Detta var den välfärdsstat som expanderar under hela 60- och 70-talet.

Dessa två val kanske kan betraktas som nyckelval för utvecklingen. Om kontroll görs för hur väljarna röstat i det föregående valet, enligt deras egna hågkomster, bekräftas detta till en del. Väljarna är i hög grad benägna att rösta som man tidigare gjort. Men effekten av att rösta socialistiskt om man är positiv till sociala reformer och tidigare röstat borgerligt är jämförelsevis stor i just 1960 års val. Två toppar till förekommer under perioden, 1968 och 1976. Tjänstemännen är den grupp som, tillsammans med småföretagarna under 60-talet, erhåller de högsta värdena perioden igenom. Valet 1979 innebär en ganska sammansatt bild. Det finns en stark tendens av sjunkande effekter för flertalet grupper. Detta gäller dock inte de båda tjänstemannakategorierna. Tjänstemän i mellanställning har här en 'toppnotering'; Dessa väljare har alltså en jämförelsevis hög benägenhet att rösta socialistiskt om man har en positiv inställning till sociala reformer och bidrag. Detta även om man röstade borgerligt i valet 1976.

Valen 1968 och 1970 handlade bland annat om jämlikheten, eller kanske framförallt om den bristande dito. Låginkomstutredning tillsattes, inom socialdemokratin studerades jämlikheten och en jämlikhetsrapport lades fram. 'Ökad jämlikhet' var parollen för dagen. Att detta inte avspeglar sig lika tydligt i figuren ovan, kan bli bero på att debattklimatet var sådant att alla ville framstå som jämlikhetens försvarare. Dessutom var intresset i mycket riktat mot 'de sämst ställda'

snarare än det generella välfärdsbygget. Detta hade ju visat sig vara behäftat med revor.⁴¹

Vid valen under sjuttioalet har socialpolitiska frågorna fått stå i bakgrunden, om man inte ser sysselsättningsfrågorna som sådana. De ekonomiska problemen blev valens nav. I valet 1973 var det inflation parat med sysselsättningsproblem som stod i fokus.⁴² Vid valet 1976 tillkom kärnkraften och energifrågorna som heta valfrågor, liksom frågan om löntagarfonderna. Petersson menar att det framförallt var "oron inför framtiden som blev avgörande".⁴³ Inte heller 1979 års val gick i socialpolitikens tecken. Liksom tidigare var det sysselsättning, skatter och energi som stod i centrum för debatten. Däremot bekräftar såväl Särilvik som Petersson att förtroendet för socialdemokratin välfärdspolitik under sjuttioalet tycktes vara orubbat. Detta håller streck även under förlustvalet 1976.⁴⁴

Socialdemokratin har alltså ett stort förtroendekapital vad gäller välfärdsfrågorna och detta gäller i synnerhet för tjänstemännen. I tider där andra frågor kommer i förgrunden fortsätter socialpolitiken att vara en viktig fråga i valet av politisk färg för tjänstemännen. Under sjuttioalets senare del tycks tjänstemännen på mellannivå också få sällskap av de högre tjänstemännen.⁴⁵

4. Hur ska tjänstemännens särställning förklaras?

Jag har vid ett flertal tillfällen berört en möjlig förklaring till tjänstemännens särställning. Gruppens troligtvis mindre tradition av klassröstning torde vara en förutsättning, man har inte ärvt en gammal ämbetsmannakårs politiska attityder. Till detta kommer idén om att tjänstemännen har varit en välfärdspolitiskt gynnad grupp. Socialdemokratin skulle då ha skapat ett intresse hos tjänstemännen att stödja välfärdsstaten genom en utformning av välfärdssystemet som gynnar dem. Esping-Andersens tankegång om "framväxten av 'medelklassens' välfärdsstat" pekar i denna riktning.⁴⁶ Ovanstående analys ger vid handen att detta kan ha gett resultat och att det också gått att förena med att samtidigt inte förlora arbetarrösterna på just denna fråga. Przeworskis tankegång om ett relativt mildt 'trade-off' för Sveriges del tycks få stöd.⁴⁷

Ett annat sätt att uttrycka detta vore att resonera i termer av 'retrospective voting'. Valen 1960 och 1964 skulle då innebära nyckelvalen där ATP och den därpå följande omvandlingen av välfärdsstaten ger underlag för tjänstemännens ut-

värdering vid valen av det som skett. I utgångsläget förekommer då "result orientation" i Fiorinas terminologi.⁴⁸ Ett förtroendekapital byggs med tiden upp hos gruppen för välfärdspolitiken, vilket gör att man även under ett ekonomiskt betydligt kärvare sjuttioal bibehåller sin 'känslighet' för denna aspekt av politiken. Det är då frågan om en mer komplicerad process där "citizens monitor party promises and performances over time, encapsulate their observations in a summary judgement . . . and rely on this core of previous experience when they assign responsibility for current societal conditions and evaluate ambiguous platforms".⁴⁹ Att tjänstemännen röstar allt mer socialistiskt har konstaterats på annat håll. Att välfärdspolitiken spelar en större roll i bedömningen av partier för tjänstemän framgår förhoppningsvis av ovanstående analys.

Det är självklart att det finns metodiska svagheter i det stöd som jag presenterar till 'strategiförklaringen'. En av bristerna är att det är svårt att få signifikanta resultat för enskilda grupper. Svårigheten beror bland annat på att beräkningarna görs på relativt små grupper. Förutom att urvalet delas upp på sju olika yrkesgrupper så är dessa i sin tur uppdelade i undergrupper beroende på röstning och attityd. Det finns dessutom problem med den fråga som jag följt över tid. För det första har svarskategorierna genomgått vissa förändringar över tid. För det andra, vilket är allvarigare, kan det ifrågasättas om intervjufrågan som använts är den bästa att utgå ifrån om man ska dra slutsatser om välfärdsstaten. Något som komplicerar möjligheterna att dra slutsatser kan också vara den avtagande tillslutning som frågan får över tid.

Ett problem av en annan karaktär är att ovanstående förklaring inte går att direkt belägga. Det är i och för sig alltid fallet att man står inför mer eller mindre troliga förklaringar, arbetshypoteser som kan bli bättre genom att de motstår försök att falsifiera dem. Ett sätt att komma till ett sådant läge torde vara att se vad konkurrerande förklaringsvariabler kan åstadkomma med det uppkomna resultatet.⁵⁰

En rimlig hypotes är att det är *klassbakgrund* som ligger bakom skillnaderna mellan yrkesgrupperna. Tjänstemannagrupperna är en tillväxande grupp som framförallt rekryterar från arbetarklassen som i sin tur traditionellt röstar socialistiskt. Denna del av tjänstemannakåren är till övervägande del positiv till socialpolitiken och röstar av tradition på det socialistiska blocket. De

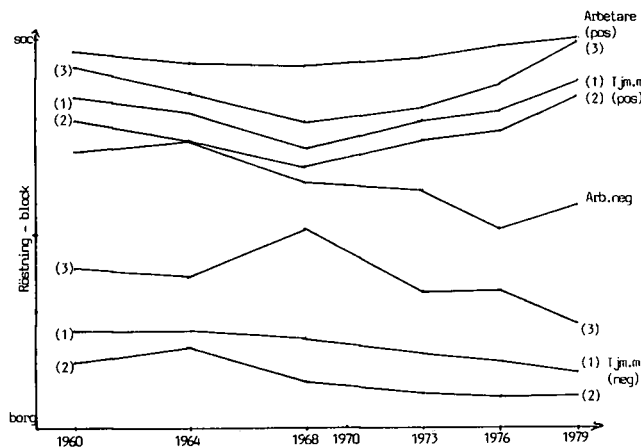
som i denna grupp är negativa till sociala reformer torde ändå i betydligt högre grad rösta socialistiskt än motsvarande grupp med medelklassbakgrund. Den andra delen av kåren har medelklassbakgrund, är av tradition borgerlig och övervägande negativ till sociala reformer. Skulle man inom gruppen finna de som är positiva till sociala reformer så tillfaller ändå deras röster det borgerliga blocket. Det är sålunda den speciella sammansättningen i tjänstemannagruppen som

gör att den tycks skilja sig från exempelvis den mer homogena arbetargruppen. Förhåller det sig på detta sätt?

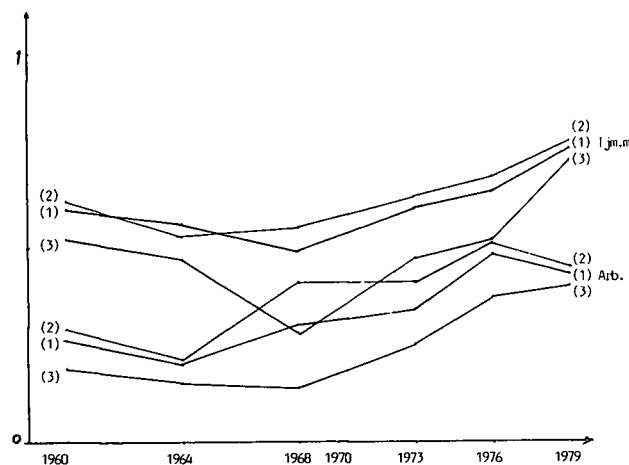
Figureerna nedan visar dels (6 a) hur man genom åren röstat i tjänstemannagruppen beroende på attityd och klassbakgrund och dels 6 b) hur effekterna av attityd på röstning förändras i såväl arbetar- som tjänstemannagruppen om en kontroll för klassbakgrund genomföres.

Effekter av attityd till sociala reformer och bidrag på röstning 1960–1979, med kontroll för klassbakgrund. (Ostand. regr. koeff)

Figur 6 a



Figur 6 b



Uppgifter om klassbakgrund noterades inte vid 1970 års valundersökning, varför jag här också rensat bort övriga värden för detta år. För att figur 6 a skall vara någorlunda läsbar har kurvorna för arbetarklass enbart redovisats i formen av grundmodeller. Siffrorna i parenteserna skall läsas på följande sätt: (1) = Grundmodell (ej kontroll), (2) = Fader medelklass, (3) = Fader arbetarklass.

Hur ska då detta resultat tolkas? I figur 6 a framgår, i linje med den allmänna tankegången, att tjänstemän med arbetarklassbakgrund i högre grad röstar socialistiskt än de med medelklassbakgrund. Resultaten är helt i linje med de ursprungliga resultaten om klassbakgrund får ses som en indikation på föräldragenerationen. Medelklassen är mer beroende av inställningen till sociala reformer än vad arbetarklassen är när de ska rösta. Skillnaden mellan de olika kategorierna av tjänstemän som är positiva till sociala reformer är dock inte speciellt stor. Hos tjänstemännen med negativ inställning är diskrepansen större mellan grupper med olika klassbakgrund. Tjänstemän med arbetarklassbakgrund hyser något av arbetarklassens tendens till att rösta socialistiskt även om åsikten i en sakfråga pekar åt ett annat håll. Detta är dock något som tycks avta över tid.

Helhetsintrycket är att klassbakgrund spelar en viss roll men att effekten av attityd i stort kvarstår inom yrkesgruppen. Generellt tycks det vara så att röstningsskillnaderna mellan grupper med olika synsätt på sociala reformer, om klassbakgrunden är densamma, är betydligt större än om man jämför grupper med olika klassbakgrund men med samma inställning till socialpolitiken.

Motsvarande resultat avspeglar sig också i fig. 6 b där de rena effekterna på röstning framgår tydligare. Här har dessutom jämförelsegruppen arbetare lagts in för att kunna se om klassbakgrund har olika betydelse för de två yrkesgrupperna.

Vid en jämförelse mellan de olika tjänstemannagrupperna så kan konstateras att klassbakgrund tycks slå igenom kraftigast 1968, 1973 och 1976. Diskrepansen mellan kurvorna är där som störst. Men om vi jämför arbetare med tjänstemän för respektive klassbakgrund så upprätthåller skillnaderna mellan dessa grupper. Förändrade effekter för en tjänstemannagrupp motsvaras av åtminstone en i riktning likartad förändring hos den motsvarande arbetargruppen. Skillnaderna blir som minst 1968, det år som redan tidigare visat sig avvika från min modell. Det sker sålunda påtagliga förskjutningar när klassbakgrund tillåts spela in, men det grundläggande mönstret kvarstår.⁵¹

Båda figurerna skapar intrycket av en avtagande betydelse för klassbakgrundens betydelse för röstning, vilket också är i linje med den allmänna uppfattningen om klassröstningens betydelse. Men i en tilltagande trend av åsiktsröstning, där

skillnaderna mellan yrkesgrupperna kvarstår, tycks 1968 vara ett avvikande år där SAP:s valseger bland annat har sin grund i klassmobilisering. Klasskänsla och klassidentifikation gör sig mer påmint under detta val, attityder i socialpolitiken mindre.

En annan intressant faktor som skulle kunna utgöra en bakomliggande förklaring är *utbildning*. Det är i detta perspektiv utbildningsskillnader som ligger bakom attitydvariabelns effekter och som också förklarar tjänstemännens större benägenhet att låta inställningen till socialpolitik påverka röstningen. En högre utbildningsnivå, vilket bland annat dominerar i tjänstemannagrupperna, resulterar då i en högre konsistens mellan höger-vänsteråsikt och röstning. Att det även för småföretagare och högre tjänstemän uppträder effekter som oftast överstiger arbetargruppens, torde peka på detta.

Om man sålunda skärskådar effekterna av socialpolitisk inställning inom respektive utbildningskategori så torde de ursprungliga skillnaderna mellan olika yrkesgrupper minska eller försvinna. Resultatet av analysen illustreras i följande figurer:

Enligt fig 7 a så tycks den allmänna tankegången stämma även i det här fallet. Tjänstemän med låg utbildning röstar mer socialistiskt än högutbildade. Tanken på högre konsistens hos högutbildade får alltså visst stöd. Men skillnaderna är generellt inte alls stora, framförallt inte om man ser till de grupper som har en positiv inställning till sociala reformer och bidrag. De förändringar i röstning som kan märkas är rakt igenom svagare än vad som var fallet vid kontroll för klassbakgrund. Men på ett likartat sätt fungerar utbildning som en klassvariabel; de med låg utbildning som hyser en negativ hållning är betydligt mer benägna att rösta socialistiskt än sina högutbildade kamrater.

Av såväl fig 7 a som 7 b går det att utläsa att utbildning har en viss betydelse för attitydens effekt på röstningen inom yrkesgrupperna, men att förändringarna är små från grundmodellen, att förändringarna är likartade i båda yrkesgrupperna och att de är mindre i jämförelse med det fall där klassbakgrund utgjorde kontrollvariabel.

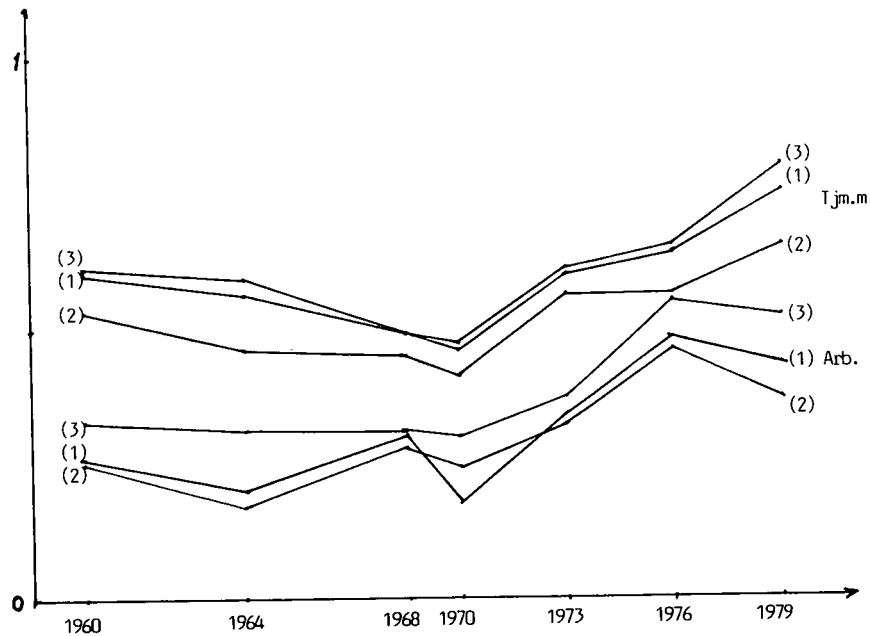
Jag har också provat ytterligare två kontrollvariabler, *yrkessektor* och *ålder*. Tanken bakom att se på effekten av yrkessektor är följande: Oavsett om man tituleras arbetare eller tjänsteman av någon grad, så torde det ligga i en offentliganställds intresse att värna om grunden för sin utkomst. Vid kontroll för yrkessektor torde de uppkomna

Effekter av attityd till sociala reformer och bidrag på röstning 1960–1979, med kontroll för utbildning.
(Ostand. regr. koeff)

Figur 7 a



Figur 7 b



Siffrorna i parenteserna skall läsas på följande sätt: (1) = Grundmodell (ej kontroll), (2) = Låg utbildning, (3) = Hög utbildning.

effekterna för attityd och olika värden för yrkesgrupper minska eller försvinna. Här finns självklart ett problem med att översätta stöd till offentlig sektor till stöd till sociala reformer och bidrag som minskar värdet av denna kontroll. Om det ligger nära till hands att en socialarbetare stöder sociala reformer och bidrag, så gäller detta knappast försvarsbyråkratin.

Vad är då resultatet? Varken ålder eller sektor tycks påverka interaktionseffekterna eller röstning i någon nämnvärd utsträckning.⁵² Om något ska lyftas fram är det att det snarare är privatanställda än offentliganställda som röstar socialistiskt, medan de olika gruppernas interaktionseffekter knappast skiljer sig åt.⁵³ Detta resultat går i linje med vad flera tidigare uppmärksammat; att "sektorstillhörigheten . . . definitivt inte orsakat någon omfattande omgruppering i väljarkåren".⁵⁴

Den grundläggande hypotesen kvarstår sålunda, även om kontroller för andra variabler genomförs. Men en beståndsdel i 'strategiförklaringen' är att det är frågan om att skapa intressen hos tjänstemännen för en gynnsamt utformad välfärdsstat. Men är det just välfärdsstatens utformning det är frågan om? Om man använder sig av andra vänster-högerfrågor och ovanstående effekter ändå uppstår, håller då denna förklaring streck?

Den idealiska frågan bör anknyta till vänsterhögerskalan utan att vara relaterad till välfärdsstaten. Det är nu inte lätt att hitta någon sådan, men inställningen till försvaret är nog det närmaste man kan komma.⁵⁵ Olyckligtvis har jag nu inte själv haft tillgång till denna eller någon liknande fråga. Jag är därför hänvisad till vad andra har skrivit.

I de undersökningar där försvarsfrågan berörs kommenteras den mycket sparsamt. Inställningen till försvaret mäts ofta med en fråga som är inriktad på inställningen till försvarets kostnader. Förutom att det är en traditionell vänster-högerfråga, så tycks resultatet vara att frågan har mindre betydelse för val av parti än vad frågan om sociala reformer har. Åtminstone gäller det valen 1976 till 1985.⁵⁶ I en uppdelning mellan olika yrkesgrupper – arbetare, tjänstemän, småföretagare, jordbrukare och studerande – så intar tjänstemännen platsen efter arbetare bland de som är positiva till sänkta försvarskostnader i valet 1982.⁵⁷ Men Holmberg tar inte med partiståndpunkt i analysen.

I Törnqvists undersökningar i beredskapsnämndens regi görs inte heller denna koppling. Författaren håller sig till de bivariata sambanden. Resultaten är entydiga; att önskemålet att höja försvarsanslagen stiger med stigande utbildning, med högre socialgrupp och med en position som närmar sig högerkanten i politiken.⁵⁸ Samma förhållande gäller för en fråga som rör försvarsstyrkans storlek.⁵⁹ Inställningen till försvaret tycks vara en traditionell vänster-högerfråga.

Kombinationen av frågans lägre betydelse för partivalet och den entydiga ökningen av försvarsvänlighet med ökande status på samhällstegen respektive stigande utbildning är åtminstone inte till nackdel för 'strategiförklaringen'. Resultaten pekar inte på att samma förhållanden råder för försvarsfrågan som i frågan om välfärdsstaten.

De få frågor som jag trots allt kunnat använda anknyter alla till den offentliga sektorn och statens kontroll och inflytande över marknaden. Frågorna handlar om 'statens inblandning i näringslivet', 'samhällets kontroll över banker och industri' och en fråga om 'samhällskontroll för att minska arbetslösheten'.⁶⁰ De anknyter å ena sidan till basen för den svenska välfärdsstaten med stora offentliga inslag, men är å andra sidan inte snävt knutna till socialpolitiken.

Samma mönster som tidigare påvisats återfinns även här. Effekterna av inställningen till statens kontroll på hur man röstat är störst hos tjänstemännen på mellannivå i de två första frågorna, vid alla de tillfällen de ställts. Tätplatsen är mer ifrågasatt när frågan om arbetslöshet kommit upp. Frågornas konstruktion gör tolkningen problematisk. Å ena sidan kan resultatet ses som ytterligare ett stöd för den förklaring som redan presenterats. Å andra sidan kan det ses som uttryck för att socialdemokratin lyckats fånga in tjänstemannagruppen med en bredare strategi; Oavsett vilken fråga som stått på dagordningen så har socialdemokratin varit angelägen om att få tjänstemännen på sin sida, vilket man också lyckats med.⁶¹

5. Slutord

Avslutningsvis kan konstateras att inställningen till sociala reformer och bidrag har effekt på hur väljarna röstar. Det står också klart att effekten är olika stark i olika yrkesgrupper. Så långt är resultaten triviala. Mer spännande är att alla tendenser tyder på att tjänstemännen på mellannivå är den grupp där den socialpolitiska inställningen

har den största effekten, även om de enskilda värdena är behäftade med ett visst mått av osäkerhet. Relationerna mellan olika grupper liksom effekternas storlek tycks också bestå, trots att rimliga kontrollvariabler testats. Den grundläggande modellen kvarstår, även om klassbakgrund och utbildning har vissa effekter på resultatet.

Jag har i framställningen igenom försökt göra troligt att en förklaring till resultaten står att finna i socialdemokratiens strategiska handlande. Inledningsvis pekade jag på två delar i denna strategi; välfärdspolitikens generella utformning och gynnande av tjänstemannagrupperna, samt ett idogt organisatoriskt arbete riktat mot att inlemma tjänstemännens organisationer i arbetarrörelsen.

Det senare har jag inte berört i analysen, men resultat som pekar på samband mellan fackförbundetstillhörighet och röstning kanske kan tolkas i den riktningen. Om man jämför de oorganiserade tjänstemännen i mellanställning med de som är anslutna i TCO finns det en markant skillnad i socialdemokratisk röstning; Andelarna är 26 respektive 37 %. För de lägre tjänstemännen är diskrepansen än större; 26 respektive 43 %. Det finns åtminstone två olika tolkningar av dessa siffror: Att de borgerliga väljer att stå utanför facket eller att facket har en radikaliserande inverkan.⁶²

Det har varit politikens utformning som har stått i fokus här. Det torde vara möjligt att utifrån ovanstående analys dra slutsatsen att förklaringen är möjlig och rimlig; Att socialdemokratiens utformning av välfärdspolitikerna har haft en för detta parti gynnsam effekt på tjänstemännens politiska preferenser. För att driva förklaringen i hamn fordras betydligt mer, det saknas en inträngande analys av det socialdemokratiska partiets strategiska överväganden. Men resultaten tycks ändå visa att det vore fruktbart att också se på de mer okända bitarna i pusslet.

Noter

¹ Tanken med denna uppsats är att den så småningom skall flyta in i ett avhandlingskapitel. Där skall en nyare yrkesindelning användas och perioden också efter 1979 analyseras. Den föreliggande versionen utgår från ett papper som lades fram vid ett doktorandseminarium i kvantitativa metoder i Umeå under våren -89.

² Tankegången bygger främst på Przeworski 1985 och Przeworski & Sprague 1986. Pontusson anser att det är ett relativt bräckligt fundament som detta tjänstemannastöd vilar på, och beskriver det som "essentially 'welfarist' in substance. Social Democratic hegemony is exercised at the level of public policy debate, and coexists with a mass-consumer culture that does not seem to be qualitatively different from that of other capitalist societies . . . Whenever socialism has become an issue, as in recent debate over wage-earner funds, the Social Democrats have adopted a defensive posture, and have been forced to retreat." Pontusson 1988, 2.

³ Se Andersson 1980 325 f.

⁴ Therborn 1987, 29.

⁵ Se Särilvik 1964, 218 f och Svensson 1988.

⁶ Jfr Przeworski 1985, 23 ff, 104 ff, 115 ff.

⁷ Den kvantitativa metod som jag kommer att använda mig av är kovariansanalys. Denna metod ger möjlighet att kombinera nominalskalor med intervallskalor. En oberoende variabel är då av nominalskalekaraktär, yrke, medan den andra oberoende variabeln, attityd/åsikt, liksom den beroende variabeln, röstning, betraktas som intervallskalor. Med hjälp av detta kan man då se på vilken effekt attityd har på den beroende variabeln om yrkesvariabeln hålles konstant. Det betyder i sin tur att det också går att få fram vilket samband det finns mellan attityd och röstning inom respektive yrkeskategori. Se Blalock 1979, 509 ff (kap 20).

⁸ Ibid, 295. De sammanfattar också hur klassröstningen utvecklats från 1956 och framåt. De redovisar såväl en enkel uppdelning mellan arbetare och medelklass, men också hur man nedbrutet på fler yrkesgrupper har röstat under denna period. Ett problem är att man inte har kontrollerat för attityder till olika sakfrågor när man räknat fram klassröstningsindex, dvs vilka sakfrågor som har betydelse för att motverka ren klassröstning. Holmberg & Gilljam 1987, 178 ff, 183 ff.

⁹ Ibid, 310.

¹⁰ Se tex Särilvik 1965, 162, som diskuterar socialdemokratiens möjligheter att mobilisera sina väljare i denna typ av frågor jämfört med de möjligheter som folkpartiet har.

¹¹ Jfr Holmberg & Gilljam 1987, 184.

¹² Jämför med Przeworskis tanke om en växande del av arbetskraften som han benämner "surplus labor", Przeworski 1985, 88, resonemangen om "allies" i Przeworski & Sprague 1986, 40 ff och Esping-Andersens idé om 'den nya medelklassen'. Esping-Andersen 1985, 27 ff.

¹³ Datamängden sammansatt av Anders Westholm, Statsvetenskapliga institutionen, Uppsala. Jag har sedan bearbetat materialet med hjälp av frekvensprocedur och GLM-procedur i SAS.

¹⁴ En diskussion om olika typer av frågeteknikers effekt på resultaten återfinns i Holmberg & Gilljam 1987, 285 f.

- ¹⁵ Se Särilvik 1965, 146.
- ¹⁶ De senare kan dock i en vid mening innefatta eller beröra välfärdsstaten då denna i svensk tappning är offentlig i alla dess delar. Såväl reglering, produktion och finansiering sker i offentlig regi och innebär ett kraftigt ingrepp i marknaden.
- ¹⁷ Se Hadenius 1986, 88 ff.
- ¹⁸ Eftersom jag inte har haft tillgång till den omkodning av 1956–1964 års undersökningar som man nyligen avslutat vid Göteborgs statsvetenskapliga institution så tvingas jag välja den äldre indelningen för att få ett jämförbart material. Den gamla yrkesklassificeringen, eller socialgruppskoden, är ganska grov och består av 32 olika yrkesgrupper som i sin tur delats upp i tre olika socialgrupper. Den nya yrkesklassificeringen har tre indelningsgrunder, sektor, yrke och status. På yrkesnivån återfinns 73 olika yrkesgrupper. I båda fallen utmynnar indelningarna i sju olika huvudgrupper, men med något olika beteckningar och innehåll. För att något se hur de överensstämmer är Maria Oskarssons jämförelse mellan de två indelningarna vid 1982 års val en hjälp. Grupperna jordbrukare, småföretagare och studerande står i princip ogravade. Av dem som i den äldre indelningen betecknas som högre tjänstemän har 85 % samma beteckning i den nya. 12 % har blivit tjänstemän på mellannivån. Denna grupp har i sin tur bibehållit 55 %, medan 29 % har uppgått i en ny grupp, lägre tjänstemän. 13 % har förts till gruppen högre tjänstemän. Det betyder att större delen av den grupp som står i fokus för mig är de som idag betecknas som tjänstemän på mellan- och låg nivå. Grupperna affärs- och statsanställda och jordbruksarbetare har i den nya indelningen helt försvunnit och utgör tillsammans med ett mindretal arbetare den nya gruppen övriga arbetare. 60 % av den gamla gruppen arbetare utgör den nya gruppen industriarbetare. Se Oskarson 1986, 2 f, figur 1 i bilaga. För en redovisning av hur olika yrken klassificerats i de olika yrkesgrupperna enl. den gamla indelningen, se Petersson 1978 b, 194 ff.
- ¹⁹ Svallfors 1989, 14. Se också 108 ff
- ²⁰ Holmberg, 1981, 254. Holmberg analyserar samma fråga, men ser på utvecklingen uppdelat på partitillhörighet.
- ²¹ Holmberg & Gilljam 1987, 257 ff, 315 ff.
- ²² Ibid, 254. Resultatet gäller i princip alla väljargrupper, fr a de borgerliga partiernas väljare minskar sin negativa hållning.
- ²³ Inglehart, 1987, 1295. Se också Petersson 1989, 49 ff. En tolkning av skeendet i Danmark som fogar in partistrategin i värderingsbildningen tillhandahålls i Esping-Andersen 1989, 234 f.
- ²⁴ Holmberg & Gilljam 1987, 186.
- ²⁵ Ibid, 185.
- ²⁶ För en redovisning av förklarad varians och andel av densamma för modellen, se bilaga 1.
- ²⁷ Estimatet motsvarar beta-värdet i ekvationen $Y = a + bx$. Alfa-värdet, a , visar var på y -axeln linjen skär och anger de olika yrkenas placering i förhållande till varandra. I princip så bör alfavärdena falla in i intervallet 0–1, dvs borgerlig röstning – socialistisk röstning. Det kan dock hända att vissa värden, som i fallet ovan vad gäller jordbrukare och högre tjänstemän, ändå faller utanför. Det beror på att värdena är lösningar som faller ut av en ekvationslösning som är en bland många tänkbara. Faktorer som få enheter i vissa kategorier kan spöka till det. Men det som är huvudpoängen är relationen mellan de olika yrkeskategorierna, inte exakt var på y -axeln en enskild linje skär.
- I modellen har borgerlig röstning värdet 0 och socialistisk röstning värdet 1. Jag har behållit alla fyra svarskategorierna vad gäller attitydvariabeln men låtit yttervärdena vara 0 resp 1; där 0 instämmer helt i påståendet om sociala reformer (negativ) och 1 motsvarar helt motsatt åsikt (positiv). 'Instämmer i stort sett' motsvaras då av värdet 0,33 och 'I stort sett motsatt åsikt' av värdet 0,67.
- ²⁸ Estimatet kan alltså tolkas som ostandardiserade multipla regressionskoefficienter; jag kommer genomgående att beteckna dem som ostandardiserade regressionskoefficienter. Man kan fråga sig varför jag då inte gör dem till standardiserade 'beta-weights'. Skälet är att dessa är standardiserade i förhållande till andra beta-värden inom resp urval och "are therefore inappropriate for comparisons across samples." Blalock 1979, 482. Ascher 1976, 47 f. Därtill blir inte koefficienterna tolkningsbara om man i modellen också räknar med interaktion, vilket är huvudpoängen i den här analysen framgent. De standardiserade koefficienterna är bara meningsfulla i additiva modeller.
- ²⁹ Om interaktion vid kovariansanalys, se Blalock 1979, 519 ff.
- ³⁰ För valen 1960, 1964, 1968 och 1979 gäller en signifikansnivå på 99,9 %. Valen 1970 och 1973 är interaktionseffekten säkerställd med 99 respektive 95 % säkerhet.
- ³¹ Dessa t -värden och signifikansmått är i modellen relaterade till jordbrukargruppen som genom detta inte heller har tilldelats någon interaktionseffekt. Alla interaktionseffekter och därmed också totala beta-effekter är sålunda också relaterade till denna jämförelsegrupp.
- ³² Det betyder att även om det finns en signifikant skillnad gentemot jämförelsegruppen jordbrukare så är det inte så säkra skillnader gentemot mer närstående grupper. För tjänstemännen rör sig konfidensintervallen mellan som minst $+0,18$ till som mest $+0,31$ på 95 %-nivån. För en fullständig redovisning av detta signifikanstest och av konfidensintervall för enskilda betavärden; se bilaga 2.
- ³³ Alla enskilda totala effekter (grundeffekt + interaktion) finns redovisade i bilaga 2.
- ³⁴ Se Przeworski 1985, 106 och Przeworski & Sprague 1986, 57 ff.

- ³⁵ Vid valet 1970 avviker dock arbetarklassens valdeltagande från trenden av generell ökning mellan 1956 och 1979. Samtidigt ökar medelklassen sitt valdeltagande detta år. Åren 1964 och 1979 karakteriseras också av smärre minskningar, men detta slår igenom i hela valmanskåren och kraftigast i medelklassen. Se Holmberg & Gilljam 1987, 75.
- ³⁶ För fullständiga resultat, se bilaga 3.
- ³⁷ Esping-Andersen 1988, 233 f. Se också Särllvik 1977, 93 f och Therborn 1989, 38 f.
- ³⁸ Se Isberg m fl 1974, 256 ff, 274 f. Se också Birgersson m fl 1981, 229 ff där också sjukförsäkringar, fria läromedel och skolmåltider nämns.
- ³⁹ Se Isberg m fl 1974, 203, 258, 277, 280.
- ⁴⁰ Esping-Andersen 1988, 234. Det är dock oklart vad Esping-Andersen avser med omvandlingen av arbetslöshetsförsäkringen. Den är ju uppbyggd enligt Gentsystemet, ett frivilligt system som administreras av fackföreningarna. Det enda av vikt som hänt under perioden var införandet av KAS 1974, ett stöd med väsentligt lägre ersättningar som är riktat till de som inte anslutit sig till någon av de erkända arbetslöshetskassorna. Se Elmér 1986, 106 ff, 144 ff.
- ⁴¹ Se tex Svensson 1986, 29.
- ⁴² Se Särllvik 1977, 104 f, 120.
- ⁴³ Petersson 1977, 201.
- ⁴⁴ Ibid, 197; Särllvik 1977, 99.
- ⁴⁵ Det bör observeras att det i gruppen högre tjänstemän i valundersökningarna även ingår storföretagare. Men eftersom deras andel av denna grupp ändå torde vara försvinnande liten, har jag tillåtit mig att dra slutsatser om just högre tjänstemän.
- ⁴⁶ Esping-Andersen 1989, 231.
- ⁴⁷ Jfr Przeworski 1985, 110 f och Przeworski & Sprague 1986, 72 ff.
- ⁴⁸ Fiorina 1981, 9.
- ⁴⁹ Ibid, 83.
- ⁵⁰ Det skulle föra alltför långt att här också diskutera kontrollvariablernas självständiga effekter varför jag valt att inte redovisa dessa. Jag har här fört in dessa kontrollvariabler var för sig till min ursprungliga modell. De förekommer sålunda inte alla samtidigt(!) Eftersom kovariansanalysen kräver att kontrollvariablerna befinner sig på intervallskalenivå, har jag tvingats att dikotomisera de ingående nominal- och ordinalskalevariablerna. För en mer detaljerad beskrivning av hur jag har hanterat variablerna och vad jag utgått ifrån, se bilaga 2.
- ⁵¹ Interaktionseffekterna för tjänstemännen är som tidigare signifikant skilda från jämförelsegruppen jordbrukare, alla med minst 95 % säkerhet och med konfidensintervall från +-,18 till +-,32. Liksom tidigare går det att finna konfidensintervall för arbetare och tjänstemän som ej överlappar varandra för åtminstone åren 1960-64 om resultaten från dessa undersökningsår omvandlas till ett tillfälle. Om kraven på säkerhet sänks till 90 % passerar möjligtvis också perioden 1973-79 nålsögat. Se bilaga 3, modell 3 för mer fullständig redovisning.
- ⁵² Ålder torde däremot tillsammans med utbildning ge större utslag. Jfr Petersson 1977.
- ⁵³ Grafiska illustrationer av resultaten återfinns i bilaga 4.
- ⁵⁴ Holmberg & Gilljam 1987, 198.
- ⁵⁵ Se exempelvis Petersson 1982, 51 ff och Holmberg 1981, 239.
- ⁵⁶ Holmberg & Gilljam 1987, 290.
- ⁵⁷ Holmberg 1984, 180 f. Hos Petersson 1982 finns uppgifter om olika yrkesgruppers intresse för utrikespolitiska frågor. Där hamnar högre tjänstemän i topp, förutom gruppen studerande, följda av tjänstemän i mellanställning. Men gruppen arbetare passerar där såväl lägre tjänstemän som jordbrukarna. (s 110)
- ⁵⁸ Törnqvist 1973, 42 ff. Se också Törnqvist 1981.
- ⁵⁹ Törnqvist 1973, 36 f.
- ⁶⁰ För en fullständig redovisning av intervjufrågornas utformning och de fullständiga resultaten, se bilaga 5.
- ⁶¹ Något som ytterligare dämpar viljan att dra för stora växlar på dessa frågor är det sätt på vilket de är formulerade. De är alla konstruerade som kunskaps- eller skrivningsfrågor på vilket det tycks finnas ett implicit givet svar.
- ⁶² Se Holmberg & Gilljam 1987, 190.

Litteratur

- Andersson, S 1980. *På Per Albins tid*. Stockholm, Tidens förlag.
- Ascher, HB 1976. *Causal Modeling*. Beverly Hills & London, Sage Publications.
- Birgersson B-O, Hadenius S, Molin B & Wieslander H, 1981. *Sverige efter 1900. En modern politisk historia*. Stockholm, Bonniers.
- Blalock, HM 1979. *Social Statistics*. Revised second edition. Tokyo, McGraw-Hill Kogakusha.
- Elmér, Å 1986. *Svensk socialpolitik*. Stockholm, Liber.
- Esping-Andersen, G 1985. *Politics against markets. The social democratic road to power*. Princeton, Princeton UP.
- Esping-Andersen, G 1988. Jämlikhet, effektivitet och makt. Socialdemokratisk välfärdspolitik. I Misgeld K, Molin K, Åmark K, (ed). *Socialdemokratiens samhälle*. Stockholm, Tidens förlag.
- Fiorina, M 1981. *Retrospective Voting in American National Elections*. New Haven, Yale UP.
- Gilljam, M & Nilsson, L 1985. Svenska folkets åsikter om den offentliga sektorn - två förklaringsansatser. *Statsvetenskaplig Tidskrift, årg 88, nr 2*.
- Hadenius, A 1986. *A Crisis of the Welfare State? Opinions About Taxes and Public Expenditures in Sweden*. Stockholm, Almqvist & Wiksell International.
- Holmberg, S 1981. *Svenska väljare*. Stockholm, Liber.
- Holmberg, S 1984. *Väljare i förändring*. Stockholm, Liber.

- Holmberg, S & Gilljam, M 1987. *Väljare och val i Sverige*. Stockholm, Bonniers.
- Inglehart, R 1987. Value Change in Industrial Societies. *American Political Science Review*. Vol 81.
- Isberg, M, Wettergren, A, Wibble, J, Wittrock, B 1974. *Partierna inför väljarna. Svensk valpropaganda 1960–1966*. Stockholm, Allmänna Förlaget.
- Oskarsson, M 1986. Yrkes- och socialgruppsklassificeringar i valundersökningarna 1956–1985. Göteborgs statsvetenskapliga institution. (Stencil)
- Petersson, O 1977. *Väljarna och valet 1976. Rapport 2*. Stockholm, SCB.
- Petersson, O 1977b. *Väljarna och valet 1976. Rapport 3*. Stockholm, SCB.
- Petersson, O 1982. *Väljarna och världspolitiken*. Stockholm, P A Norstedt & Sönders förlag.
- Petersson, O, Westholm, A, Blomberg, G 1989. *Medborgarnas makt*. Stockholm, Carlssons.
- Petersson, O 1989. *Makt i det öppna samhället*. Stockholm, Carlssons.
- Pontusson, J 1988. Swedish Social Democracy And British Labour: Essays on the Nature and Conditions of Social Democratic Hegemony. *Western Societies Program Occasional paper no 19*. New York Center for International Studies, Cornell University.
- Przeworski, A 1985. *Capitalism and Social Democracy*. Cambridge, Cambridge UP.
- Przeworski, A & Sprague, J 1986. *Paper Stones. A History of Electoral Socialism*. Chicago & London, The University of Chicago Press.
- Svallfors, S 1989. *Vem älskar välfärdsstaten? Attityder, organiserade intressen och svensk välfärdspolitik*. Lund. Arkiv.
- Svensson, T 1986. Jämlikhetsbegreppet i pressen och jämlikhetsrapporten 1969. Stencil, Historiska institutionen, Uppsala Universitet.
- Svensson, T 1988. Den svenska modellen – Korporatism, socialdemokratisk ideologi eller koalitionspolitik? Stencil, Statsvetenskapliga Institutionen, Uppsala Universitet.
- Särilvik, B 1964. Politisk rörlighet och stabilitet i väljarkåren. *Statsvetenskaplig Tidskrift* årg 64, nr 3.
- Särilvik, B 1965. Skiljelinjer i valmansgårderna. *Statsvetenskaplig Tidskrift*, år 68, nr 2.
- Särilvik, B 1977. Recent Electoral Trends in Sweden. I Cerny, KH (ed) *Scandinavia at the Polls. Recent Political Trends in Denmark, Norway and Sweden*. Washington, AEI Studies.
- Therborn, G 1989. Arbetarrörelsen och välfärdsstaten. *ARKIV för studier i arbetarrörelsens historia* nr 41–42.
- Törnqvist, K 1973. Folket och försvaret. En opinionsundersökning om svenska folkets inställning till några försvarsfrågor hösten 1972. Psykologiskt försvar nr 59, Beredskapsnämnden för psykologiskt försvar, Stockholm.
- Törnqvist, K 1981. Attityder till samhälle, omvärld och försvar. En opinionsundersökning våren 1981. Psykologiskt försvar nr 108, Beredskapsnämnden för psykologiskt försvar, Stockholm.

Bilaga 1

De ingående variablerna

Alla variabler finns förstås inte med vid alla val, och inte heller är de variabler jag tvingats använda helt avpassade för den roll jag tilldelat dem. Den variabel som något kunnat användas som ett 'närmevärde' för en uppdelning i offentlig respektive privat anställning emmanerar från Olof Peterssons undersökning från 1976. Den innehåller sex olika kategorier; Jordbruk, produktion, cirkulation, reproduktion, förvaltning och studerande. Den sista gruppen har liksom i undersökningen hitintills uteslutits, medan grupperna reproduktion och förvaltning fått bilda en gemensam kategori representerande offentliganställda. Kvarstående grupper bildar tillsammans gruppen privatanställda.

Målet för klassbakgrund är inte heller helt tillfredsställande, men är från början dikotomiserat i arbetarklass och medelklass. Värt att notera är också att klassbakgrund mätes med hjälp av faders klasstillhörighet.

I mitt dataset finns två olika utbildningsvariabler med. Resultaten i analysen är i det närmaste identiska varför jag här väljer att redovisa utfallet för den variabel som bygger på den gamla utbildningsindelningen. Jag har även här dikotomiserat och bildat en lågutbildad grupp av de som har högst folkskoleutbildning, medan gruppen högutbildade utgörs av alla de övriga med högre utbildning än folkskola eller motsvarande. Här har funnits möjligheter att dra gränsen längre upp på utbildningsstegen, men jag har inte funnit skäl som talat för detta. Det är historiskt så att en utbildning utöver folkskolan har varit förunnat ett fåtal. Det skulle vara orimligt att betrakta en person med en tvåårig gymnasieutbildning som lågutbildad. En av de praktiska konsekvenserna är då också att gruppen högutbildade skulle bli mycket liten.

I åldersvariabeln ingår åldersgrupperna 18–35 år, 36–50 år, 51–60 år och 61 år–. Vid dikotomisering har jag i den första analysen låtit de unga utgöras av gruppen 18–35 år, medan resterande grupper utgjort gruppen övriga. Vid den omvända analysen, har jag slagit samman grupperna 51–60 år och 61– år för bilda en grupp av äldre.

Förklarad varians i grundmodellen med interaktion

Följande tabell visar den varians som de båda variablerna förklarar (äta kvadrat) när de tillåts medverka i samma modell. Inom parentes anges också värden när också interaktion variablerna emellan tillåts spela in. Kolumnen till höger anger respektive variabels andel av de summerade direkta effekterna. Proportionerna är räknade på de BSS-värden, dvs variansen mellan grupper-

na, som anges för respektive variabel då man kontrollerat för den andra. (Type III SS).

Som vi ser avtar förklaringskraften av de oberoende variablerna över tid, om än inte så kraftigt. Om man tar hänsyn till interaktionen så får man nyansera sig ytterligare. Det tycks ske en svag minskning av vad dessa oberoende variabler kan förklara. Det är då osäkert om trenden bryts med det något högre värdet 1979 än vad som tidigare gällt under 70-talet. Samtidigt utgår idén om en minskning från det relativt mycket högre värdet för valet 1960. Kvarstår gör att det inte rör sig om obedryliga värden för förklarad varians.

Förklarad varians i grundmodellen med interaktion
Andel av summerade direkta effekter (BSS)

År	Åtakvadrat	Yrke	Attityd
1960	0,48 (0,50)	0,72	0,28
1964	0,36 (0,37)	0,83	0,17
1968	0,34 (0,35)	0,72	0,28
1970	0,27 (0,28)	0,70	0,30
1973	0,31 (0,32)	0,70	0,30
1976	0,28 (0,34)	0,49	0,51
1979	0,32 (0,33)	0,53	0,47

Bilaga 2

Översikt: Grundeffekt – interaktionseffekt/yrkesgrupp

År	Grundeffect	Interaktionseffekt				
		Arbetare	Aff.statsanst.	Tjm.mellan	Tjm.högre	Småföretag
1960	0,07	0,19	0,31	0,53	0,17	0,48
1964	0,07	0,13	0,32	0,49	0,21	0,38
1968	0,20	0,10	0,18	0,29	0,29	0,38
1970	0,18	0,08	0,18	0,28	0,32	0,28
1973	0,29	0,05	0,16	0,31	0,14	0,15
1976	0,34	0,14	0,14	0,30	0,28	0,21
1979	0,08	0,35	0,53	0,67	0,64	0,31

De totala effekter som redovisats i texten är då grundeffect + interaktion. Eftersom jordbrukarna är jämförelsegruppen för interaktionsberäkningen så är effekten för denna grupp alltid densamma som grundeffecten.

Översikt: Signifikans för T-värden – signifikanta skillnader vs jordbrukare – och konfidensintervall för interaktionseffekterna ovan. = ()

År	Arbetare	Aff.anst.	Tjm.mellan	Tjm.högre	Småföretagare
1960	<u>0,017</u> (0,16)	<u>0,0001</u> (0,18)	<u>0,0001</u> (0,18)	0,176(0,26)	<u>0,0001</u> (0,22)
1964	<u>0,167</u> (0,18)	<u>0,003</u> (0,22)	<u>0,0001</u> (0,20)	0,118(0,28)	<u>0,002</u> (0,24)
1968	0,345(0,20)	0,115(0,22)	<u>0,005</u> (0,20)	<u>0,025</u> (0,26)	<u>0,003</u> (0,26)
1970	0,464(0,22)	0,121(0,24)	<u>0,013</u> (0,22)	<u>0,028</u> (0,30)	<u>0,045</u> (0,28)
1973	0,684(0,26)	0,252(0,28)	<u>0,017</u> (0,26)	0,364(0,32)	0,392(0,36)
1976	0,366(0,30)	0,392(0,32)	<u>0,047</u> (0,30)	0,101(0,34)	0,263(0,36)
1979	<u>0,030</u> (0,32)	<u>0,003</u> (0,36)	<u>0,0001</u> (0,31)	<u>0,0006</u> (0,38)	0,119(0,40)

Signifikanta värden med en säkerhetsnivå på 95 % är understrukna. Konfidensintervallen gäller vid en säkerhetsnivå på 95 %. (Något överskattade).

Effekt av inställning till sociala reformer och bidrag på röstning inom grupperna tjänstemän-mellan och arbetare; med kontrollvariabler. (Totala beta-effekter: Grundeffekt + Interaktionseffekt)

TJÄNSTEMÄN

År	Grundmodell	Klassbakgrund		Utbildning		Yrkessektor		Ålder	
		Medel	Arbkl.	Hög	Låg	Off.	Priv.	Hög	Låg
1960	0,60	0,62	0,52	0,61	0,53	-	-	0,60	0,63
1964	0,56	0,53	0,47	0,59	0,46	-	-	0,56	0,57
1968	0,49	0,55	0,28	0,49	0,45	0,48	0,52	0,47	0,51
1970	0,46	-	-	0,47	0,41	0,51	0,36	0,48	0,45
1973	0,60	0,63	0,47	0,61	0,56	0,58	0,64	0,63	0,59
1976	0,64	0,68	0,52	0,65	0,56	0,67	0,62	0,63	0,68
1979	0,75	0,77	0,72	0,80	0,65	0,77	0,76	0,67	0,83

ARBETARE

1960	0,26	0,29	0,19	0,33	0,25	-	-	0,26	0,30
1964	0,20	0,21	0,15	0,31	0,17	-	-	0,20	0,21
1968	0,30	0,41	0,14	0,31	0,28	0,25	0,29	0,28	0,30
1970	0,18	-	-	0,30	0,24	0,39	0,24	0,27	0,24
1973	0,34	0,41	0,25	0,37	0,32	0,28	0,34	0,35	0,32
1976	0,48	0,51	0,37	0,55	0,46	0,53	0,48	0,47	0,52
1979	0,43	0,45	0,40	0,52	0,37	0,43	0,42	0,35	0,49

Bilaga 3

Poolning av undersökningsår – Resultat

Modell 1: I = 1960+1964; II = 1968+1970; III = 1973+1976+1979.

	I		II		III	
	Tjänstemän	Arbetare	Tjänstemän	Arbetare	Tjänstemän	Arbetare
Tot. eff. beta	0,57	0,23	0,47	0,28	0,68	0,42
Konf. int 95 %	0,43–0,71	0,11–0,35	0,31–0,63	0,14–0,42	0,52–0,84	0,26–0,58
Konf. int 90 %	0,45–0,69	0,13–0,33	0,34–0,60	0,16–0,40	0,55–0,81	0,29–0,55

Modell 2: Alla år som ett tillfälle

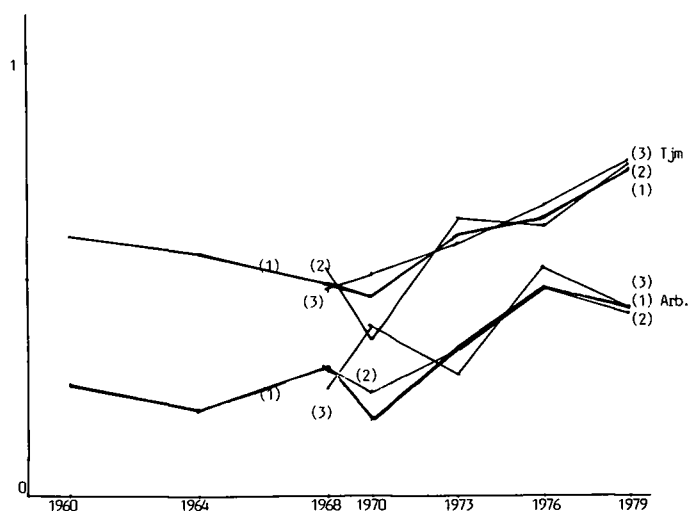
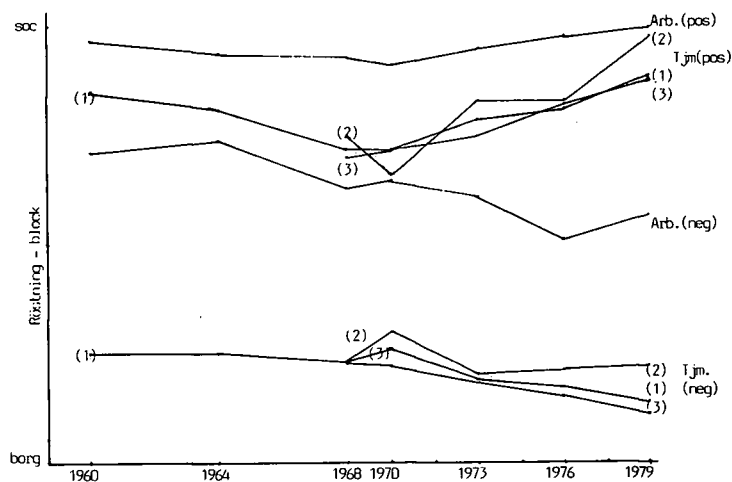
	Tjänstemän	Arbetare
Tot. eff. beta	0,58	0,32
Konf. int 95 %	0,50–0,66	0,24–0,40
Konf. int 90 %	0,52–0,64	0,26–0,38

Modell 3: Som modell 1, men med kontroll för klassbakgrund om f-klass = medelklass

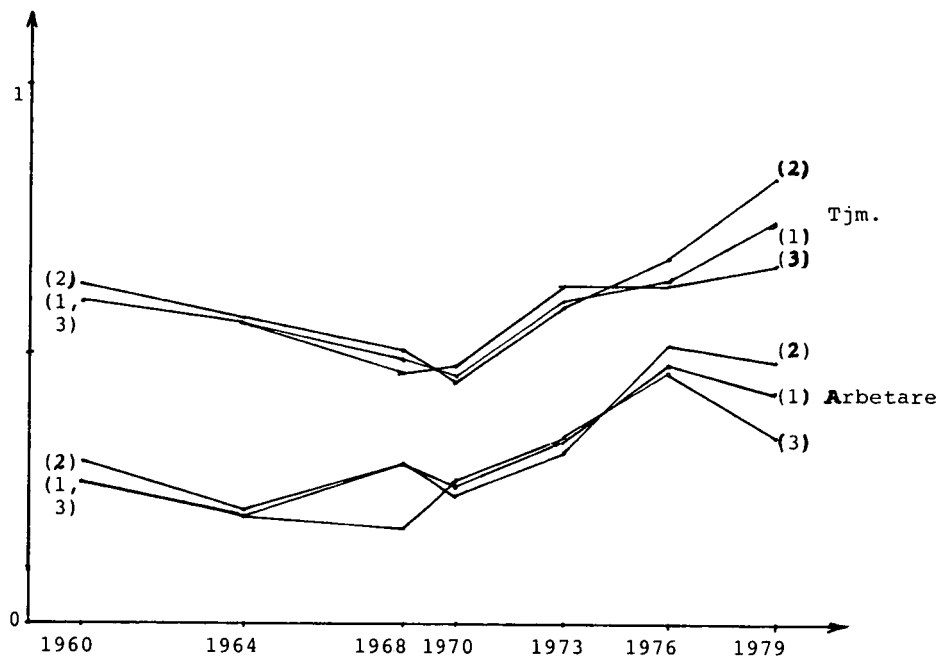
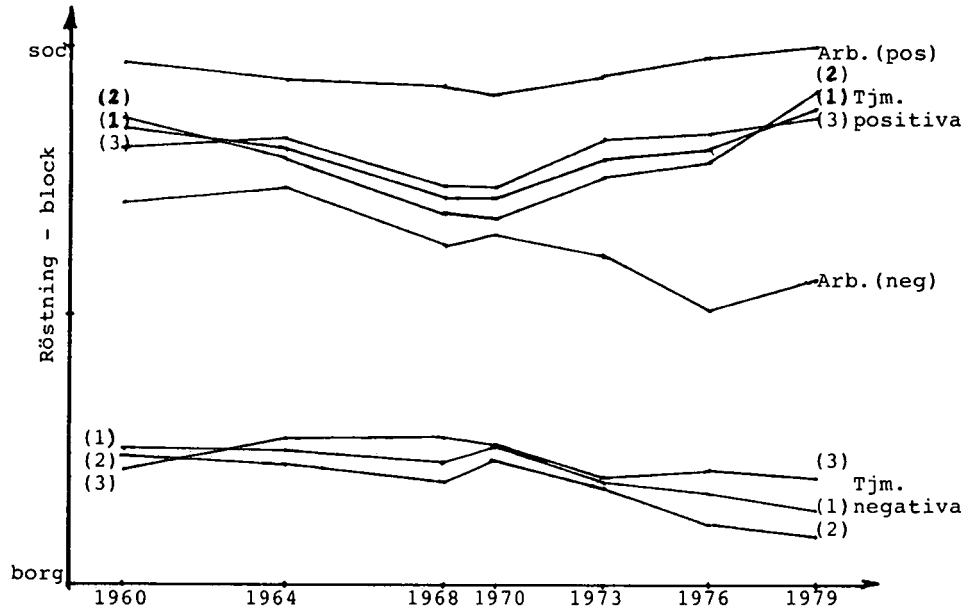
	Tjänstemän	I Arbetare	Tjänstemän	II Arbetare	Tjänstemän	III Arbetare
Tot. eff. beta	0,57	0,25	0,55	0,41	0,70	0,45
Konf. int 975 %	0,43–0,71	0,13–0,37	0,35–0,75	0,21–0,61	0,54–0,86	0,29–0,61
Konf. int 90 %	0,45–0,69	0,15–0,35	0,38–0,72	0,24–0,58	0,57–0,83	0,32–0,58

Bilaga 4

Effekter av attityd till sociala reformer och bidrag på röstning 1960–1979, med kontroll för yrkessektor. (Ostand. regr. koeff.) (1 = grundmodell, 2 = privatanst, 3 = offentliganst)



Effekter av attityd till sociala reformer och bidrag på röstning 1960-1979, med kontroll för ålder. (Ostand. regr. ko-
eff.) (1 = grundmodell, 2 = unga, 3 = äldre).



Bilaga 5

Alternativa attitydvariabler; interaktion med yrke med avseende på röstning: Totaleffekter

A: "Näringslivet fyller bäst sina uppgifter om de slipper inblandning från statens sida."

B: "De ledande i bankerna och industrin får alldeles för mycket inflytande, om inte samhället har möjlighet att kontrollera det privata näringslivet."

C: "Risken för arbetslöshet blir mindre om staten får mer inflytande på bankernas och företagens handlande."

A.

År	Jordbruk.	Småföret.	Tjm-högre	Tjm-mellan	Aff.anst.	Arbet.
1968	0,16	0,71	0,63	0,81	0,57	0,41
1973	0,30	0,69	0,66	0,90	0,65	0,49
1976	0,23	0,62	0,67	0,82	0,54	0,55

B.

1960	0,07	0,41	0,40	0,48	0,24	0,17
1964	0,13	0,38	0,27	0,48	0,37	0,17
1968	0,09	0,63	0,55	0,75	0,61	0,48
1970	0,08	0,46	0,60	0,52	0,38	0,33
1973	0,16	0,35	0,59	0,69	0,66	0,38
1976	0,29	0,65	0,78	0,85	0,44	0,49
1979	0,21	0,72	0,52	1,02	0,94	0,79

C.

1968	0,24	0,79	0,54	0,68	0,62	0,33
1970	0,18	0,65	0,53	0,56	0,52	0,37
1973	0,31	0,57	0,84	0,91	0,85	0,55
1976	0,58	0,54	0,90	0,86	0,59	0,54

Den teoretiska rättvisan – Teoretisk elegans och empirisk relevans

AV MIKAEL AXBERG

Inledning

I denna uppsats avser jag jämföra John Rawls' och Robert Nozicks teorier om social rättvisa.¹ Förutom att de var först på plan i uppsvinget för normativ teori och deras arbeten, *A Theory of Justice* och *Anarchy, State, and Utopia*, länge dominerat den samhällsfilosofiska debatten, är de också principiellt intressanta. Trots att de har en gemensam liberal grundsyn och använder likartade metoder, hamnar de i väldigt olika slutsatser. Förhoppningsvis kan jag säga något om vad det kan bero på.

Efter en inledande redogörelse för Rawls' och Nozicks teorier tänker jag i ett jämförande kapitel börja med att lyfta fram deras metod. Båda skriver i en kontraktsteoretisk tradition och metodologiska jämförelser kan därför göras, dels Rawls och Nozick emellan men också bakåt i tiden, till andra författare i denna tradition. I jämförelsen vill jag vidare, efter det att jag allmänt karakteriserat Rawls' och Nozicks rättvisebegrepp, bestämma deras positioner i rättvisefrågan utifrån några grundläggande liberala värden (frihet, jämlikhet, neutralitet och effektivitet), samt jämföra deras syn på marknaden och dess funktion. I ett avslutande kapitel avser jag dessutom kontrastera den grundläggande ambitionen hos Rawls och Nozick, som är att formulera en generell rättvisteori, med Michael Walzers mindre anspråksfulla men, enligt min mening, både rimligare och empiriskt riktigare idé om rättvisans sfärer.

Rawls – Rättvisa som opartiskhet

Rawls' "sokratiska" metod – reflektivt ekvilibrium

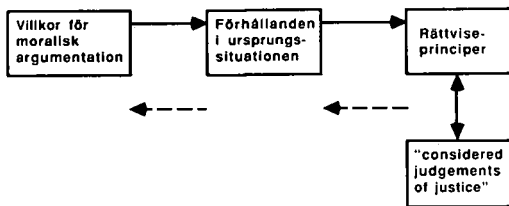
Rawls' grundläggande projekt kan sägas vara att visa hur en rationell argumentation i värdefrågor är möjlig, även om ingen objektiv moralisk verk-

lighet existerar. Nyckeln till detta är *koherens*. Han utvecklar en metod för hur ett koherent värderingssystem ska kunna uppnås och hur de principer detta innehåller ska kunna rättfärdigas. Rawls menar att denna metod varken är "naturalistisk" eller "cartesiansk".² Med detta avses att han varken utgår från moraliska begrepp definierade i termer av objektiva fakta eller premisser som kan anses självklara (axiomatiskt givna). Han kallar istället sin metod "sokratisk".³ Tanken är att värderingssystemet är öppet för modifieringar i alla dess ändar, inget är oantastbart. Även i ett läge då allt hänger samman i ett motsägelsefritt helt, är vi öppna för nya justeringar.

Rawls' teori är ett slags kontraktsteori. Det samhällskontrakt han tänker sig är en hypotetisk överenskommelse, en överenskommelse människor skulle göra om de befann sig i en viss ideal situation. Denna situation kallar Rawls "ursprungssituationen" (the original position)⁴ och den överenskommelse som där nås rör de rättvisepprinciper som ska reglera människornas samhällsliv.⁵ Hur ursprungssituationen ska se ut beror på vilka villkor vi ställer på moralisk argumentation. Dessa villkor är intuitivt (men inte en gång för alla) givna och bestämmer vilka rättvisepprinciper vi kan härleda ur ursprungssituationen, dvs vad människorna där skulle komma överens om.⁶

Ursprungssituationen är vad Rawls kallar "an expository device", en modell för att förklara och rättfärdiga våra rättvisepuppfattningar. De principer vi härleder testas vi därför mot våra "considered judgements of justice", de genomtänkta uppfattningar vi har om rättvisa. Om det råder diskrepans mellan de härledda principerna och våra uppfattningar, försöker vi modifiera de senare så att de ändå framstår som acceptabla, allt för att uppnå motsägelsefrihet. Går inte detta, kan vi istället välja att modifiera förhållandena i ur-

sprungssituationen, inom ramen för vad vi kan acceptera. Resultatet av den tänkta överenskommelsen kan då bli andra rättvisepprinciper, som kanske bättre svarar mot våra "considered judgements of justice". Vad som kommer ut av ursprungssituationen beror på vad vi stoppar in, så att säga. På detta sätt arbetar vi från två håll, dels med våra intuitioner om villkor för moralisk argumentation och dels med våra uppfattningar om rättvisa, vilket jag hoppas nedanstående figur visar. Målet är ett *reflektivt ekvilibrium*, en jämviktssituation där allt hänger samman i ett motägelsefritt helt.⁷



Förhållanden i ursprungssituationen

Hur vill vi då begränsa de argument som ska få framföras för olika rättvisepprinciper, och därmed vilka förhållanden som ska gälla i ursprungssituationen?

It seems reasonable and generally acceptable that no one should be advantaged or disadvantaged by natural fortune or social circumstances in the choice of principles. It also seems widely agreed that it should be impossible to tailor principles to the circumstances of one's own case. We should insure further that particular inclinations and aspirations, and persons' conceptions of the good do not affect the principles adopted. The aim is to rule out those principles that it would be rational to propose for acceptance, however little chance of success, only if one knew certain things that are irrelevant from the standpoint of justice.⁸

Rawls' verktyg för att åstadkomma detta benämner han "the veil of ignorance".⁹ Människorna i ursprungssituationen tänks befinna sig bakom en okunnighetens slöja, som gör att de saknar vissa kunskaper. De känner, för det första, inte till sin egen eller andras situation, vilket rör sådant som social position (yrkes- och klasstillhörighet), naturliga resurser och förmåga (intelligens, styrka m m), speciella psykologiska egenheter som inställning till risktagande, plan över vad man vill

göra i livet och uppfattning om 'det goda'. För det andra, känner de inte till de omständigheter som för närvarande råder i samhället, dvs den aktuella ekonomiska och politiska situationen, kultur- och civilisationsnivå och vilken generation man tillhör. "As far as possible, then, the only particular facts which the parties know is that their society is subject to the circumstances of justice . . ."¹⁰ Till dessa omständigheter hör att det lever många individer på ett begränsat område med begränsade tillgångar och att dessa individer är "self-interested" och gör konkurrerande anspråk på tillgångarna. Till omständigheterna hör också att individerna har begränsade mentala kapaciteter.¹¹

Kontraktsparterna är inte berövade all övrig kunskap. Hur skulle de annars kunna komma överens om någonting? Okunnighetens slöja tillåter kunskap om generella fakta. "They understand political affairs and the principles of economic theory; they know the basis of social organization and the laws of human psychology."¹² Detta innebär bl a kunskap om att det behövs ekonomiska incitament för att få människor utnyttja sina kapaciteter och att resursfördelning effektivast sker via marknaden.

En ytterligare omständighet i ursprungssituationen är att människorna är rationella när de värnar sina intressen. Men hur kan de värna sina intressen när de inte vet vilka dessa är? Rawls inför här termen "primary social goods". Tanken är, att oavsett ambitioner och uppfattning om det 'goda livet', finns det vissa saker vi behöver och det är människorna i ursprungssituationen medvetna om. Dessa grundläggande nyttigheter är fri- och rättigheter, makt (power) och möjligheter (opportunities), inkomst och förmögenhet. Det är rationellt av kontraktsparterna att vilja ha mer snarare än mindre av dessa, därför att det ger dem större möjligheter att förverkliga sina livsprojekt, vilka de än må vara.¹³

På detta sätt menar Rawls att han konstruerat en ursprungssituation, som kan fungera som ett tankeverktyg när vi vill veta vad som är ett rättvist samhälle. När som helst kan vi tänka oss in i vilka förutsättningarna för en överenskommelse är i ursprungssituationen. Genom att tänka bort våra speciella egenskaper och frånse vår individuella situation kan vi göra samma överväganden vi skulle göra i ursprungssituationen. Förhållandena där är sådana att den överenskommelse som nås inte lämnar något utrymme för förhandling. Beslutet om vilka rättvisepprinciper som ska reglera samhället blir nämligen enhälligt. På samma

sätt ska var och en som tankemässigt "går in" i ursprungssituationen komma till samma slutsatser.¹⁴ Eller som Rawls uttrycker det: "To say that a certain conception of justice would be chosen in the original position is equivalent to saying that rational deliberation satisfying certain conditions and restrictions would reach a certain conclusion."¹⁵

Rättvisepinciper

Målet med överenskommelsen i ursprungssituationen är att få fram principer, enligt vilka samhällets grundstruktur ska byggas upp. De ska reglera hur centrala samhällsliga institutioner fördelar rättigheter och plikter och det sociala samarbetets vinster och bördor. Kontraktsparterna har att välja mellan en hel uppsättning olika slags principer.¹⁶ De som enligt Rawls kommer väljas har konkurrens främst av utilitarismen. Men även om den klassiska utilitarismens princip *maximering av den sammanlagda nyttan* överges till förmån för den mer sofistikerade *maximering av den genomsnittliga nyttan*, är inte utilitarismen acceptabel, menar han. Alla former av utilitarism är med nödvändighet aggregativa och tar inte tillräcklig hänsyn till människors individualitet. Parterna i ursprungssituationen kan inte acceptera att någon behandlas som medel för andras välfärd. De saknar nämligen förutsättningar att göra de nödvändiga risk- och nyttokalkylerna. Det rationella för människorna i ursprungssituationen är därför att använda sig av en maximin-strategi, menar Rawls.¹⁷

Såsom Rawls formgivit ursprungssituationen kan man tycka att det mest naturliga vore en överenskommelse om principer innebärande fullständig jämlikhet; lika fri- och rättigheter, lika makt och möjligheter, lika inkomst och förmögenhet. Men om ojämlikheter är till allas fördel, varför då inte tillåta dem? Tanken är, att om det finns möjligheter att förbättra sin egen situation, fungerar det som morot för extra ansträngningar och fullt utnyttjande av människors kapaciteter. Den ojämlikhet som blir resultatet (människor har ju olika kapaciteter) behöver inte bekymra oss, om den extra insatsen kommer alla till del, menar Rawls.¹⁸ Detta är utgångspunkten för hans välkända *differensprincip*, som i enlighet med maximin-tänkandet säger, att nyttigheter i ett samhälle ska fördelas så att situationen för de sämst ställda blir så bra som möjligt, även om detta innebär en viss (eller tom betydande) ojämlikhet.¹⁹ Differensprincipen kan dock inte

tillämpas villkorlös. Om samhället befinner sig på en tillräckligt hög välfärdsnivå, är nämligen kontraktsparterna inte beredda att acceptera ojämlikhet i fri- och rättigheter och möjligheter för ytterligare materiellt välstånd. Det beror, enligt Rawls, på den betydelse sådant som lika rösträtt och lika möjligheter till ansvarsfyllda poster har för människovärdighet och självrespekt.²⁰ Vi har då slutligen kommit fram till de rättvisepinciper Rawls menar att människorna i ursprungssituationen skulle komma överens om:

First: each person is to have an equal right to the most extensive liberty compatible with a similar liberty for others. Second: social and economic inequalities are to be arranged so that they are both (a) reasonably expected to be to everyone's advantage, and (b) attached to positions and offices open to all.²¹

När Rawls här talar om frihet, syftar han på de traditionella liberala politiska fri- och rättigheterna; rösträtt, åsikts- och yttrandefrihet m.m.²² Villkor (b) i den andra principen syftar på det jag tidigare kallat möjligheter och innebär inte bara "the requirement of careers open to talents", utan även "the further condition of the principle of fair equality of opportunity".²³

The thought here is that positions are to be not only open in a formal sense, but that all should have a fair chance to attain them. /This means that/ those with similar abilities and skills should have similar life chances . . . , those who are at the same level of talent and ability, and have the same willingness to use them, should have the same prospects of success regardless of their initial place in the social system, that is, irrespective of the income class into which they are born.²⁴

Rawls tänker sig att principerna är lexikaliskt ordnade enligt följande: Första principen – Andra principen, villkor (b) – Andra principen, villkor (a). Detta innebär att den första principen helt måste uppfyllas innan vi kan gå vidare till 2 (b), som i sin tur helt måste uppfyllas innan vi kan gå till 2 (a). Resultatet är att inga ojämlikheter som är "to everyone's advantage" tillåts, om de inte ger alla samma friheter och möjligheter. Den lexikaliska ordningen är ett uttryck för den preferensordning Rawls menar att parterna i ursprungssituationen har för olika "primary social goods".²⁵

Den andra principens (a)-villkor är vad som blir kvar av den ursprungliga, mer generellt ut-

formade differensprincipen. Om den följs är det, givet vissa antaganden, till fördel för alla (inte bara för de sämst ställda). Differensprincipen skulle alltså i en mening vara förenlig med en ren effektivitetsprincip. Antagandena innebär att olika människors situation är vad Rawls kallar "chain-connected" och "close-knit". Med det förra menas, att om ytterligare ojämlikhet mellan de som har det bäst och de som har det sämst är till de sämst ställdas fördel, är det också till fördel för alla dem som befinner sig på en nivå mellan dessa ytterligheter. Med det senare avses, att om vi förbättrar eller försämrar för någon vem som helst, påverkar det också situationen för alla andra (upp eller ner). Med dessa antaganden som grund menar Rawls att vi utifrån ett tillstånd med fullständig jämlikhet ska sträva efter att göra de sämst ställdas situation maximalt bra. Då får alla andra det bättre än under förhållanden där de sämst ställda har det mindre än maximalt bra.²⁶

Det är viktigt att komma ihåg att de principer Rawls förespråkar i sig inte är rättvisa. Deras rättvisa är helt avhängig att de skulle väljas av parterna i ursprungssituationen. Om deras överenskommelse kan anses ske under rättvisa förhållanden, är de resulterande principerna därmed också rättvisa. Det faktum att ursprungssituationen formats så att kontraktsparternas beslut var och ett är opartiskt (och att vi alla accepterar de förhållanden i ursprungssituationen som ger denna opartiskhet) är, enligt Rawls, ett argument för att principerna är rättvisa. Han talar här om "justice as fairness", vilket på svenska närmast blir *rättvisa som opartiskhet*. Med Rawls' egna termer är förhållandena i ursprungssituationen "fair" och de överenskomna principerna därför "principles of justice".²⁷

Nozick – Rättvisa som berättigande

"Individuals have rights, and there are things no person or group may do to them (without violating their rights)."²⁸ Så inleder Robert Nozick i förordet till *Anarchy, State, and Utopia* och fortsätter: "So strong and far reaching are these rights that they raise the question of what, if anything, the state and its officials may do. How much room do individual rights leave for the state?"²⁹ Nozick använder sig av John Lockes idé om en okränkbar moralisk sfär som omger individen och vars gräns bestäms av hennes naturliga rättigheter. Till dessa hör individens rätt till sitt liv och sin egendom. Denna gräns får inte

överskridas av andra och begränsar därmed utrymmet för deras handlande.³⁰

Rättigheterna grundar sig på människans kapacitet att planera sitt liv i enlighet med en viss uppfattning om meningen med livet.³¹ Enligt Nozick ska detta förstås innefatta de förslag som traditionellt givits till vilka människans rättighetsgrundande karaktäristika är; att hon är medveten och rationell, att hon har en fri vilja och förmåga till moraliskt handlande m.fl. Klarare än så blir inte Nozick på den punkten. Han anknyter själv till Locke, som han menar inte heller gav (eller ens avsåg att ge) ett tillfredsställande svar på frågan om rättigheternas grund.³²

Nozicks problem är istället frågan om hur omfattande en stat kan vara, om den ska kunna rättfärdigas utifrån individernas rättigheter. Han visar först hur en stat typ *laissez-fair-liberalismens* nattvaktarstat (begränsad till att skydda individerna mot våld, stöld, kontraktsbrott och liknande) kan framträda ur ett tillstånd av anarki utan att några rättigheter kränks. Sedan argumenterar han för att en stat mer omfattande än denna bara kan uppstå genom att individernas rättigheter åsidosätts. Nozick underbygger sin ståndpunkt med en teori om social rättvisa kallad "the entitlement theory".

Rättfärdigandet av nattvaktarstaten

När Nozick ska rättfärdiga uppkomsten av en stat ur anarki, använder han sig av det välkända begreppet "naturtillstånd" (state of nature) för att beskriva denna anarkisituation. I naturtillståndet är människorna fullständigt fria. De bestämmer över sig själva och sina egendomar och kan utföra vilka handlingar de vill. Detta är individens rätt och begränsas bara av att andra har samma rätt. Det innebär, i enlighet med Locke, att "no one ought to harm another in his life, health, liberty, or possessions".³³ Människorna i naturtillståndet har dessutom rätt att skydda sig mot att bli utsatta för sådan skada.³⁴

Naturtillståndet har många nackdelar, främst att det kan medföra oändliga konflikter, eftersom "there is no firm way to settle such a dispute, to end it and to have both parties know it ended."³⁵ Dessutom, "a person may lack the power to enforce his rights; he may be unable to punish or to exact compensation from a stronger adversary who has violated them."³⁶ För detta behövs något liknande en statsmakt. Frågan är bara om vi kan skapa en sådan utan att samtidigt kränka några rättigheter.

Nozick gör tidigt klart att han inte har ambitionen att förklara hur staten faktiskt uppstod. Han avser istället visa hur staten skulle ha kunnat uppstå och hur den i princip skulle kunna förklaras. Även om en sådan potentiell förklaring är fel, ökar den vår förståelse av hur det faktiskt gick till, menar Nozick. Vi ser alltså att Nozick har två syften; förutom syftet att rättfärdiga en viss stat, här han också (i denna begränsade mening) ett förklarande syfte.³⁷

Nozick ger en lång, stundtals komplicerad men hela tiden fängslande beskrivning av hur det hela kunde ha gått till. Människorna i naturtillståndet är fria att gå ihop i grupper och gemensamt skydda sina rättigheter. Då detta inte är särskilt effektivt, finns det utrymme för arbetsdelning. Några kan därför anställas av de andra att sköta skyddsverksamheten. På så sätt skapas en marknad där entreprenörer kan bygga upp ett slags säkerhetsorganisationer (protective associations), som erbjuder människor sina tjänster. Dessa organisationer skyddar mot utomstående och avgör tvister mellan de egna medlemmarna.³⁸

Denna marknad fungerar som andra marknader. Genom konkurrens slås vissa säkerhetsorganisationer ut, medan andra överlever och blir starkare. Enskilda individer med enbart sin personliga säkerhet för ögonen väljer den organisation de bedömer erbjuder det bästa skyddet. Inom ett geografiskt avgränsat område växer det på så sätt fram en dominerande säkerhetsorganisation (dominant protective association).³⁹ Den dominerande säkerhetsorganisationen (DSO) kan dock inte räknas som en stat. Utmärkande för en stat anses nämligen vara (åtminstone sedan Max Webers dagar) att det föreligger *monopol* på tvångsmakt och att *alla* som bor inom det geografiskt relevanta området omfattas av statens befogenheter och skydd.⁴⁰

DSO har inget sådant monopol. Människor som bor på dess område men inte är medlemmar är fria att själva, var och en för sig eller tillsammans, försvara sina rättigheter. Det måste dock ske genom procedurer som är pålitliga och rättvisa. I annat fall kan de av DSO förbjudas hävda sin rätt. Eftersom det inte finns någon neutral part att vända sig till för att avgöra vad som är pålitligt och rättvist, är det upp till varje säkerhetsorganisation eller oberoende individ att själv avgöra detta. Trots att DSO inte innehar någon *unik rätt* att använda tvångsmakt, besitter den en *unik position*. Ensam har den kraft nog att genomföra sin uppfattning om rättvisa. Nozick talar

här om att DSO har ett *de facto*-monopol, om än inte *de jure*. Som enda säkerhetsorganisation kan den garantera medlemmarna att de inte behöver utsättas för (vad DSO själv anser vara) orättfärdiga sanktioner från utomstående. Denna marknadsfördel talar naturligtvis för att de flesta självmant kommer söka sig till DSO och betala för att bli erbjuden dess skydd. Ingen kan dock tvingas till detta, menar Nozick.⁴¹

DSO:s *de facto*-monopol gör att han anser organisationen vara en semi-stat, som han benämner "den ultra-minimala staten" (the ultra-minimal state). Den uppfyller fortfarande dock inte kravet på att alla ska omfattas. Nu menar Nozick att kvarvarande utomstående bara kan förbjudas att själva hävda sina rättigheter, om de kompenseras för den nackdel detta innebär. I annat fall är ett förbud inte moraliskt acceptabelt. Kompensation kan ges genom att DSO erbjuder de utomstående organisationens skydd utan att avkräva (full) betalning. På så sätt skulle DSO bli en egentlig stat, "den minimala staten" (the minimal state) eller, om vi så vill, nattväktarstaten. Problemet är då istället varför DSO:s betalande medlemmar ska acceptera att finansiera även icke-betalandes säkerhet. Är detta inte, enligt Nozicks eget rättvisbegrepp, en orättfärdig ekonomisk omfördelning? Nozick menar att vi måste göra skillnad mellan ett omfördelande arrangemang *i sig* och dess *syfte*. Syftet här är inte att ge säkerhet åt de som inte betalar för DSO:s skydd, utan istället att stärka de betalande medlemmarnas säkerhet, vilket legitimerar arrangemanget.⁴²

Nozick ger vad han kallar en "invisible-hand explanation" av den process han beskriver. Rationella och "egen-intresserade" individer har handlat så att den ultra-minimala staten "som genom en osynlig hand" uppstått ur naturtillståndet. Ingen har nämligen haft detta för avsikt. Den minimala staten eller nattväktarstaten är sedan resultatet av ett moraliskt krav att alla ska kunna skydda sina rättigheter. Denna utveckling har kunnat ske utan att några av individernas rättigheter kränkts, menar Nozick. Enligt honom är nattväktarstaten vidare (som vi ska se i nästa avsnitt) den enda stat som kan försvaras utifrån dessa rättigheter.⁴³

Förkastandet av välfärdsstaten – "the entitlement theory"

De som förespråkar en mer omfattande stat än nattväktarstaten framför ofta rättviseargument. Nozick menar att tal om "en rättvis fördelning"

felaktigt ger intryck av att det skulle finnas en mängd nyttigheter fritt fram att fördela enligt någon princip. Enligt en sådan föreställning är den grundläggande frågan *hur* saker och ting ska fördelas. Men enligt Nozick måste vi först fråga oss om det finns något att fördela. Den bärande idén är här, att om människor är berättigade till (entitled to) tillgångar av olika slag och har rätt att disponera dem som de vill, begränsar det starkt utrymmet för välfärdsstaten (där skattesystemet används för omfördelning, dels genom transfereeringar och dels genom omfattande offentlig varu- och tjänsteproduktion). Nozick går så långt som att hävda att det inte finns något sådant utrymme.⁴⁴

Den rättvisepincip Nozick förespråkar är med hans egen terminologi "historisk" (historical), där rättvisan hos en fördelning bedöms efter hur den uppstått. Mot den ställer han principer som bedömer rättvisan hos en fördelning genom att se på strukturen, hur fördelningen ser ut. Dessa kallar Nozick "slutresultatprinciper" (end-result principles). Till denna kategori hör utilitarismen, som säger att en fördelning som ger större nytta ur rättvisesynpunkt är att föredra framför en annan, oavsett hur de uppstått. Nozick placerar även Rawls' differensprincip i klassen av slutresultatprinciper.⁴⁵

Nozick inför ytterligare en distinktion, den mellan "mönstrade" (patterned) och "icke-mönstrade" fördelningsprinciper. En mönstrad princip säger att en fördelning ska bero enligt någon "naturlig dimension" (natural dimension). Det kan vara någon egenskap människorna har (oftast i olika hög grad), något de bidragit med eller insats de gjort. Förmåga, behov och prestation är sådana som föreslagits. Andra är intelligens och moralisk förtjänst. De mönstrade principerna kan alltså vara såväl historiska som slutresultatprinciper. Det beror på om den naturliga dimension som framhålls uttalar sig om något som hänt innan (prestation, moralisk förtjänst) eller inte (förmåga, behov, intelligens). Nozick skiljer sig från andra rättviseteoretiker, menar han själv, genom att förespråka en princip som är historisk och icke-mönstrad.⁴⁶

Nozick kallar sin rättviseteori "the entitlement theory of justice", enligt vilken en fördelning är rättvis om var och en kommit över sina tillgångar på rätt sätt och därmed är berättigad till dem. Det kan dels ske genom att man korrekt tillägnar sig något som tidigare ingen ägt, dels genom att man på ett riktigt sätt övertar något som en an-

nan tidigare varit berättigad ägare till. Nozick talar här om två principer; "the principle of justice in acquisition" och "the principle of justice in transfer".⁴⁷

I första principen lutar han sig mot Locke, hos vilken han vill ta fasta på vad som kallas "Lockes förbehåll" (Locke's proviso). Detta förbehåll säger, att när någon skaffar sig egendom, ska det finnas "enough and as good left in common for others".⁴⁸ Nozick ger en tolkning åt detta som innebär att saker och ting får göras till privat egendom så länge det inte försämrar någons situation. "Is the situation of persons who are unable to appropriate (there being no more accessible and useful unowned objects) worsened by a system allowing appropriation and permanent property?"⁴⁹ frågar han sig. Även om ens möjligheter att själv skaffa privat egendom är klart mindre, kan man ändå få en bättre situation än tidigare, menar Nozick. Han framhåller här olika argument för att ett ekonomiskt system med privat ägande är mer välbefärande än andra.⁵⁰

Inte ens om någon äger allt av något livsnödvändigt är det orättvist, menar Nozick, om det inte innebär en relativt sämre situation för andra. Han ger ett exempel med en medicinforskare som lyckas ta fram ett medel mot en viss (tidigare obotbar?) sjukdom. Om han gör med det vad han vill, tex säljer till högst bjudande, är det inte orättvist gentemot de som bäst behöver medicinen. De är inte i en sämre situation än innan forskaren tog fram den. Om någon däremot kommer över allt vatten i världen (och begär orimligt betalt för det), tillåter inte Lockes förbehåll det, menar Nozick. Till skillnad från exemplet med medicinen, är människor här i en sämre situation än innan en person ensam blev ägare till det livsnödvändiga.⁵¹

Utgångspunkten för "the principle of justice in transfer" är varje människas rätt att själv bestämma vad hon vill göra med det hon är berättigad ägare till. Det innebär att ingenting hon på så sätt äger kan tas ifrån människan mot hennes vilja. Varje överföring av saker och ting mellan individer måste föregås av någon slags frivillig överenskommelse mellan parter (som i en affärssuppgörelse), vara en frivillig gåva från en person till en annan eller på annat sätt uttrycka individens suveränitet över sin egendom. Detta innebär naturligtvis att Nozick inte ser någon rätt för staten att tvångsmässigt beskatta en befolkning för att ombesörja de uppgifter som förknippas med välfärdsstaten.⁵²

De som förespråkar mönstrade eller slutresultatprinciper är alltför intresserade av vem som ska ha vad och hur fördelningsstrukturen ska se ut, menar Nozick. Men det som ska fördelas, vem ska det tas ifrån? Det kanske redan har sina berättigade ägare. Dessutom måste vad Nozick kallar "the givers right" åsidosättas för att en viss fördelningsstruktur ska kunna upprätthållas när den väl-uppnått. Detta belyser han med sitt berömda Wilt Chamberlain-exempel, där en basketspelare blir rik genom att uppskattande åskådare i varje match skänker en slant avsedd just för honom.⁵³

The general point illustrated by the Wilt Chamberlain example . . . is that no end-state principle or distributional patterned principle of justice can be continuously realized without continuous interference with people's lives. . . . To maintain a pattern one must either continually interfere to stop people from transferring resources as they wish to, or continually (or periodically) interfere to take from some persons resources that others for some reasons chose to transfer to them.⁵⁴

Även om nattväktarstaten skulle vara den enda statsbildning vi kan försvara utifrån människans grundläggande rättigheter, saknar den inte den visionära kraft som präglar de samhällsformer utopier av olika slag förespråkade genom tiderna? Kan idén om nattväktarstaten väcka till samma engagemang som t ex Marx' vision om det kommunistiska samhället? Detta är Nozicks svar: Ett Utopia är den bästa av världar, inte bara för en eller flera, utan för alla. Om vi i vår fantasi bygger upp en föreställning om hur en sådan värld skulle se ut, så är nattväktarstaten det närmaste vi kan komma i verkligheten. Människor är olika och har olika föreställningar om vad det ideala livet innehåller. Vi kan inte påtvinga människor en sådan föreställning. Därför kan vi inte heller forma samhället enligt ett sådant ideal. Nattväktarstaten ger i det avseendet utrymme för mångfald.⁵⁵

Att kalla nattväktarstaten ett Utopia är egentligen missvisande, menar Nozick. Den är ett meta-Utopia, utopiernas utopi. Inom dess ramar ges vi de största möjligheterna att förverkliga vad vi uppfattar vara 'det goda livet', på ett sätt som är förknippat med att alla andra ges samma möjligheter. Under nattväktarstatens gemensamma tak kan flera olika utopier samlas. Den är därför inte bara, som vi tidigare sett, den mest omfattande stat vi kan rättfärdiga. Enligt Nozick är nattväktarstaten också det bästa vi kan önska oss.⁵⁶

Jämförande analys

Metod

Rawls och Nozick skriver båda i en kontraktsteoretisk tradition. Den ursprungliga idén hos tänkare som Hobbes och Lockes var att legitimeras statsmakten genom att häva att den grundade sig på medborgarnas samtycke. De skulle ha ingått ett samhällskontrakt, där de frivilligt gav upp en del av sin frihet för att bättre kunna skydda andra delar av den. Den situation människorna befann sig i innan denna överenskommelse beskrivs som ett tillstånd av anarki (naturtillståndet), vilket utmärks av "ett allas krig mot alla".⁵⁷ Vi ser alltså att *de traditionella kontraktsteorierna* är uppbyggda enligt ett gemensamt *schema*:

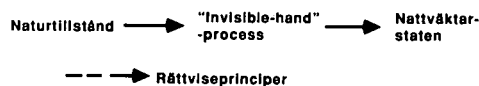
Naturtillstånd → Överenskommelse → Statsbildning

Problemet med denna typ av argument för staten är av i huvudsak två slag. För det första kan ingen stat historiskt sägas ha uppstått på detta sätt. För att undvika detta problem har uttolkare velat se samhällskontraktet som ett analytiskt verktyg. De menar att Hobbes och övriga aldrig föreställde sig samhällskontraktet som en historisk företeelse, utan att deras avsikt bara var att påvisa av vilken karaktär medborgarnas skyldigheter var. Människorna i en stat hade samma skyldigheter som om de gjort en överenskommelse.⁵⁸ Därmed är vi inne på det andra problemet. Om samhällskontraktet faktiskt inte ingåtts, hur kan det då ha några moraliska implikationer?⁵⁹

Rawls och Nozick är väl medvetna om dessa svårigheter. När de lägger fram sina teorier, väljer de därför att modifiera det traditionella schemat.⁶⁰ Rawls tänker sig istället för ett naturtillstånd en situation, ursprungssituationen, där ingen känner till sina egenskaper eller andra individuella förhållanden. Överenskommelsen som där görs är i och för sig hypotetisk men får moralisk kraft därför att villkoren är sådana vi faktiskt accepterar. De representerar de begränsningar vi alla vill göra för vad som är giltig moralisk argumentation. Hos Rawls är vidare inte överenskommelsen underlag för någon statsbildning. Staten existerar redan och överenskommelsen rör istället enligt vilka principer den ska verka. Dessa är dock av ett slag som skänker legitimitet åt en viss typ av stat, nämligen *välståndetsstaten*. Differensprincipen förutsätter ju en stat som omfördelar nyttigheter från de välbeställda till de sämst ställda. *Det rawlska schemat* ser därför ut som följer:



Nozick väljer däremot att behålla idén om ett naturtillstånd. Istället modifierar han andra ledet i det ursprungliga schemat. Han ersätter det regelrätta samhällskontraktet med en "invisible-hand"-process, genom vilken staten uppstår ur naturtillståndet. Det faktum att en viss typ av stat, nämligen nattvaktarstaten, skulle kunna uppstå därur utan att någons rättigheter kränks gör den legitim, menar Nozick. Om Rawls' teori utmynnar i rättvisprinciper som i sin tur kan försvara valfärdsstaten, är Nozicks teori istället ett mer direkt försvar för nattvaktarstaten. De rättvisprinciper detta försvar bygger på härleds direkt ur naturtillståndet (de är uttryck för de rättigheter människorna där har) och inte genom någon överenskommelse. *Det nozickska schemat* är därför följande:



Som vi ser, undviker såväl Rawls som Nozick den traditionella kontraktsteorins första problem (historisk relevans) genom att vara uttalat icke-historiska och föra rent hypotetiska resonemang. De rättvisprinciper Rawls förespråkar *skulle*, enligt honom, överenskommas *om* människorna befann sig i ursprungssituationen. Enligt Nozick *skulle* nattvaktarstaten *kunna* uppstå ur naturtillståndet utan att någons rättigheter kränks. Denna strategi ställer dem inför kontraktsteorins andra problem (moralisk relevans). Rawls har, som sagt, sin idé om att vi faktiskt accepterar förhållandena i ursprungssituationen och därför bör beakta överenskommelsen, även om den är hypotetisk. Nozick har inget motsvarande. Nattvaktarstaten är legitim, enligt honom, även om den *faktiskt inte* uppstått på det föreskrivna sättet. Det räcker att så skulle kunna ha skett. Problemet med moralisk relevans tycks alltså vara svårare för Nozick än Rawls.

Rawls och Nozick delar med tidigare kontraktsteoretiker som Hobbes och Locke en syn på människan som fri och ensam (eller isolerad). Hon är rationell och "egen-intresserad" och på egen hand (åtminstone i naturtillståndet/ursprungssituationen) försvarar hon sina intressen gentemot andra likasinnade. Hon står utanför alla historiska, sociala och politiska sammanhang.

Denna teoretiska utgångspunkt, som vi kan kalla "individens som abstraktion",⁶¹ driver Rawls till sin fulländning. I hans ursprungssituation står människan utanför även kropp och själ, bildligt talat. Föreställningen hos Rawls och Nozick om den abstrakta individen hänger naturligtvis samman med den individualism hela liberalismens idé bygger på.

Hos både Rawls och Nozick spelar moraliska intuitioner en viktig roll. En intuition är en omedelbart given föreställning, en oreflekterad uppfattning vi har om något. I moraliska sammanhang innebär en intuition att vi omedelbart inser vad som är rätt eller fel, vad som bör göras eller inte göras osv. Om vi inte erkänner existensen av objektiva moraliska fakta, kommer sådana intuitioner spela en större roll när vi bygger upp värderingssystem. Vad annat har vi att luta oss mot? Risken är att vi då hamnar i ett okritiskt förhållningssätt, där vi låter moraliska föreställningar obetänkta styra vårt handlande. Därför behöver vi instrument att kunna reflektera över dem.

Rawls gör tydligt att hans teori grundar sig på moraliska intuitioner och han har, som vi sett, instrument att kritiskt granska dem. I arbetet med att uppnå koherens mellan våra uppfattningar om rättvisa och våra föreställningar om giltig moralisk argumentation (som bestämmer förhållandena i ursprungssituationen) måste vi vara beredda att ändra vissa uppfattningar. Nozick ger sken av att hans teori har en mer objektiv grund. Han talar om människors *naturliga* rättigheter. Men, som vi ska se i nästa avsnitt, har Nozick ingen grund för att säga att människor har just de rättigheter han talar om, annat än att de skulle svara mot våra moraliska intuitioner. Dessa är i så fall av en mer statisk karaktär än hos Rawls, eftersom Nozick inte har verktyg att granska och modifiera dem.⁶² Nozicks rättigheter utgör närmast ett slags axiom för hans teori. De behöver, anser han tydligen, inget stöd av någon mer omfattande bevisföring eller argumentation.

Allmänt om Rawls' och Nozicks rättvisbegrepp

Varken Rawls⁶³ eller Nozick accepterar de kriterier på rättvisa som traditionellt framförts; fördelning efter behov, förmåga, förtjänst, prestation m.m. Det finns inga sådana proceduroberoende kriterier, menar de. Fördelningen av nyttigheter i ett samhälle är att likna vid ett lotteri. Inte i meningen att det är slumpen som avgör vem som får vad, men att vi inte kan bedöma re-

sultatet oberoende av hur lotteriet gått till. Låt säga att jag drar högsta vinsten. Då är det också rättvist att jag får den, om dragningen skett under rättvisa förhållanden. Vi kan inte bedöma huruvida min vinst är rättvis i sig.⁶⁴

Den "procedur" Rawls menar kan skänka rättvisa åt en fördelning är naturligtvis överenskommelsen i ursprungssituationen. Om en fördelning överensstämmer med de principer som skulle överenskommas där, är den rättvis. Inte därför att fördelningen i sig är rättvis, utan just beroende på att överenskommelsen i ursprungssituationen sker under rättvisa förhållanden. Nozick resonerar på ett liknande sätt, när han bedömer rättvisa hos en fördelning genom att se på hur den historiskt uppkommit. Vi kan inte säga någonting om fördelningen i sig, menar även han. Om människor kommit över sin del på rätt sätt är fördelningen också rättvis.

En grundläggande skillnad mellan Rawls' och Nozicks rättvisebegrepp kan klagöras med hjälp av Joel Feinberg. Han skiljer på *jämförande* och *icke-jämförande* rättvisa.⁶⁵ I vissa sammanhang för ordet "rättvisa" tankarna till en jämförelse mellan två eller flera personer. Rättvisa uppfattas då som någon slags balans mellan deras tilldelningar. Men i andra sammanhang uppfattas rättvisa på ett annat sätt.

In some contexts, an individual's rights or deserts alone determine what is due to him, and once we have come to a judgement of his due, that judgement cannot be logically affected by subsequent knowledge of the condition of other parties. When our task is to do non-comparative justice (as we might call it) to each of a large number of individuals, we do not compare them with each other, but rather compare each in turn with an objective standard and judge each "on his own merits".⁶⁶

Rawls och Nozick har det gemensamt att de förespråkar ett i det här sammanhanget entydigt och generellt rättvisebegrepp. För Rawls är rättvisa *i alla sammanhang* (med ett undantag som vi kommer till senare) detsamma som att hans rättvisepinciper åtföljs. Det är en *jämförande* rättvisa. Samhället ska fördela nyttigheter så att situationen för de sämst ställda blir så bra som möjligt, förutsatt att alla ges lika rättigheter och möjligheter. I en mening omfattas även individens personliga egenskaper av Rawls' jämförande rättvisebegrepp. Ingen ska ges någon fördel av dessa, om det inte samtidigt bidrar till att förbättra för

de som har det sämst ställt. För Nozick är däremot rättvisa *i alla sammanhang* av det *icke-jämförande* slaget. Människans rättigheter uttömmar rättvisefrågan. Vi behöver aldrig se på vad och hur mycket andra har för att kunna bedöma hennes rättvisa tilldelning.

På just den här punkten för Nozicks rättvisebegrepp tankarna till Platon⁶⁷ och hans syn på rättvisa. För honom är rättvisa detsamma som att var och en sköter sin uppgift, gör det hon är mest lämpad för. Om slaven slavar och styresmannen styr (och de lever under de materiella förhållanden som är förknippade med att vara slav respektive styresman), är det rättvist. Det kan vi konstatera, menar Platon, utan att se på vad andra gör eller hur andra har det. Om människan sköter sin uppgift, är det uttryck för en hos henne inneboende rättvisa. Hon har då nämligen sin själ (med dess beståndsdelar; förnuftet, vreden och begäret) i harmoni. Det objektiva kriterium Feinberg talar om i föregående citat är hos Platon därför ett slags moralisk förtjänst.

Som Karl Popper⁶⁸ påpekat, stod Platons definition av rättvisa i bjärt kontrast till det grekiska språkbruket i hans tid. "Rättvisa" hade vad Popper kallar "en egalitär innebörd" och byggde till stor del på Aristoteles tankar om aritmetisk och proportionell jämlikhet. Frågan är om vi idag talar om rättvisa på ett annat sätt, som gör Nozicks icke-jämförande rättvisebegrepp mer träffande.

Här kan man naturligtvis invända att vi måste skilja på den *empiriska* frågan, hur ordet "rättvisa" används, och den *normativa* frågan, vad som är rättvist (och i förlängningen, hur ordet "rättvisa" borde användas). Även om Nozicks (och för den delen Rawls') rättvisebegrepp avviker från vedertaget språkbruk, kan det hävdas (för att tala med Hume) att vi inte kan sluta oss till något "bör" från något "är". Men deras rättvisepuffattningar är till syvende og sist intuitivt grundade och kan därför, som vi ska återkomma till i slutet på detta kapitel, inte anses immuna mot all diskussion om empirisk relevans.

Rawls' och Nozicks positioner i rättvisefrågan bestäms av hur de ställer sig till *fri- och rättigheter, jämlikhet, neutralitet* och utilitarismens krav på *effektivitet*. I de närmaste avsnitten ska vi därför jämföra hur de förhåller sig till dessa grundläggande liberala värden och även se på deras inställning till *marknaden* och dess funktion.

Fri- och rättigheter

De fri- och rättigheter Rawls och Nozick förespråkar är av klassiskt liberalt slag. De hör till den kategori som ibland kallas *negativa friheter*, där friheten består i att det inte finns några yttre hinder för vissa aktiviteter, dvs en formell frihet. Hit hör *politiska friheter* som rösträtt, åsikts- och yttrandefrihet och *ekonomiska friheter* som äganderätten och den suveränitet över egendomen den tänks implicera. Varken Rawls eller Nozick för fram vad som brukar kallas *positiva friheter*, där friheten tänks vara mer än formell och bestå i att människor ges faktiska möjligheter att använda den. Hit hör olika slags sociala rättigheter; rätt till arbete, bostad m m.⁶⁹ Rawls och Nozick menar kanske att de ekonomiska och sociala ojämlikheter båda tillåter inte behöver medföra alltför olika möjligheter för människor att utnyttja sina friheter. Det är något sådant Norman Daniels syftar på när han säger att liberala teoretiker i allmänhet antagit "that political equality is compatible with significant social and economic inequalities, that they can exist together."⁷⁰

Det som fra skiljer Rawls och Nozick åt vad beträffar fri- och rättigheternas innehåll är den senares upptagenhet vid äganderätten. Nozick för fram den som den yttersta friheten. Rawls talar i och för sig om "the right to hold (personal) property"⁷¹, men han betonar mer de politiska friheterna. En omfördelning av nyttigheter för att tillfredsställa differensprincipen måste fö anses vara oförenlig med ett starkt äganderättsbegrepp. Man kan kanske säga att skillnaden mellan Rawls och Nozick är ett sofistikerat uttryck för den gamla skiljelinjen mellan en *politisk och ekonomisk liberalism*.⁷² Den förra står för en tro på den representativa demokratin med lika rösträtt. Den senare utgår från Adam Smith och förespråkar omfattande frihet på näringslivets område.⁷³ Det har ibland tänkts att det finns en konflikt dem emellan, på så sätt att det är oklart var gränsen går för när den lika rösträtten inkräktar på den ekonomiska friheten och vice versa. Rawls kan sägas driva den politiska liberalismens slagord "en man, en röst" till sin spets, när han tänker sig en överenskommelse som ska reglera *hela* samhällslivet, inklusive det ekonomiska området och äganderätten. Nozick representerar den andra ytterligheten, när han menar att äganderätten, och den frihet på det ekonomiska området som följer med privat ägande, under alla förhållanden är okränkbar.

Därmed är vi inne på den grund Rawls och No-

zick ger fri- och rättigheterna att stå på. Rawls tänker sig att de fri- och rättigheter han förespråkar skulle överenskommas i ursprungssituationen. Argument för dessa ges i den mån vi betraktar förhållandena där som rättvisa. De fri- och rättigheter Nozick förespråkar är Lockes. De är naturliga och inte resultat av någon överenskommelse. Människorna besitter dem redan i naturtillståndet.⁷⁴ Nozick tänker sig istället att människans rättigheter grundar sig på hennes förmåga att planera sitt liv efter en föreställning om meningen med livet. Locke anförde något liknande i ett argument om att människan är förnuftig, men dessutom hade han ett gudsargument.⁷⁵ Människan är skapad av Gud och hennes rättigheter därför ett uttryck för Guds vilja, menade Locke. Detta svarar på frågan varför människan har en viss uppsättning rättigheter av alla dem som kan anses förenliga med henne som förnuftig varelse. När Nozick nöjer sig med förnuftsargumentet, lämnar han denna fråga obesvarad. Om någon säger emot honom och hävdar att människan har rätt till arbete, bostad, mat och medicin, kan det inte anses strida mot hennes kapacitet att planera sitt liv efter en uppfattning om meningen med livet.⁷⁶ Nozick måste därför basera sina rättigheter enbart på sina intuitioner och hoppas att de motsvarar andras.⁷⁷ Det hela hänger därmed på att de exempel han ger är konstruerade så att vi känner oss övertygade om att han har rätt.

Jämlikhet

Rawls och Nozick har helt olika perspektiv när de behandlar rättviseproblemet. Rawls' utgångspunkt är ursprungssituationens fullständiga jämlikhet. Hans problem är hur vi kan legitimera avvikelser från denna. Nozicks utgångspunkt är istället den faktiska ojämlikhet vi finner i verkliga livet. Hans problem blir därför hur (eller snarare om) vi kan legitimera strävanden mot ökad jämlikhet. Om Rawls' problem kan sammanfattas i frågan "Varför ska x ha så mycket och y så litet?", så är motsvarande fråga för Nozick "Varför ska *inte* x ha så mycket och y så litet?"

Om vi använder oss av en juridisk term, kan vi säga att Rawls och Nozick lägger bevisbördan olika. För att ge begreppslik precision åt detta kan vi ta hjälp av Joel Feinberg. Han talar om att ha "a presumption for equality".⁷⁸ Denna uppfattning säger "that although it is absurd to think that equality requires us to treat all men exactly alike, it does require that we give them equal treatment

until we have good reason not to do so . . .”⁷⁹ Detta kan sägas vara Rawls’ ståndpunkt. De ”goda skäl” han anför är helt enkelt att en viss ojämlikhet är i allas intresse. Hur ska vi på motsvarande sätt fånga in Nozicks ståndpunkt? Att tala om ”a presumption for inequality” låter varken elegant eller träffande. Vi tar istället fasta på en uppfattning Feinberg benämner ”the presumptive case for liberty”.⁸⁰

Whatever the harmful consequences of freedom in a given case, there is always a direct effect on the person of its possessor which must be counted a positive good. Coercion may prevent great evils, and be wholly justified on that account, but it always has its price. Coercion may be on balance a great gain, but its direct effects always, or nearly always constitute a definite loss. If this is true there is always a *presumption* in favor of freedom, even though it can in some cases be overridden by more powerful reasons on the other side.⁸¹

Om vi säger att Nozick har en sådan presumption, måste vi också säga att det pris han sätter på friheten är väldigt högt. När Feinberg talar om att friheten ”can in some cases be overridden by more powerful reasons”, finns det för Nozick inget sådant skäl annat än friheten själv. Som vi sett, begränsas människans frihet i naturtillståndet bara av att andra har samma frihet. Individens rätt att bestämma över sig själv, sina handlingar och sin egendom begränsas bara av att andra har samma rätt. Detta sätter ramarna för vad Nozick kan betrakta som en legitim stat. Den stat som använder sin tvångsmakt till att skapa större jämlikhet genom omfördelning är inte legitim, enligt honom.

I förra avsnittet såg vi hur skillnaden mellan Rawls och Nozick kunde ses som skillnaden mellan en politisk och ekonomisk liberalism. Här kan vi nu fixera skiljelinjen ytterligare. Av de liberala idealen *frihet* och *jämlikhet* betonar Nozick det förra och Rawls det senare. Det får konsekvenser för deras syn på individen och dennes egenskaper.

Rawls’ syfte med ursprungssituationen är att skapa en beslutssituation där parterna saknar all den kunskap som är irrelevant ur moralisk synpunkt. Kärnfrågan blir då vilken denna är. Rawls menar att kunskap om våra egenskaper och vår förmåga hör hit. Om vi av naturen blivit så lyckligt lottade att vi är intelligenta och starka, kan vi inte sägas ha förtjänat det. Varför ska vi då ha rätt till mer än de som är mindre intelligenta och

svaga? Sådana egenskaper är att betrakta som moraliskt godtyckliga, menar Rawls. Kunskaper om dessa får därför inte påverka överenskommenheten i ursprungssituationen. Rawls talar istället om individens olika slags naturliga förmågor som en kollektiv tillgång.⁸² De som haft mer tur än andra i naturens lotteri ska ha fördelar bara till den grad det gynnar dem som blivit sämre lottade. Parterna i ursprungssituationen kläs därför av, inte bara in på skinnet, utan ”strippas” även på kropp och själ. Här råder den ultimata jämlikheten.

Nozick accepterar naturligtvis inte ett sådant resonemang. Även om vi inte kan sägas förtjäna de naturliga egenskaper vi har, är de ändå våra egna, menar han. I ett exempel med en kvinna som väljer att gifta sig med en intelligent och snygg man framför en annan, frågar sig Nozick om rättvisan kräver att övriga avstår resurser för skolning och plastkirurgi åt den ratade mannen.⁸³ Vi måste vara vaksamma på en begreppslig oklarhet här, menar han. Om vi som Rawls säger att naturliga egenskaper är moraliskt godtyckliga, kan vi mena två saker. Dels att det inte finns några *moraliska skäl* att vi ska ha den ena eller andra egenskapen, dels att det inte kan ha några *moraliska konsekvenser* att vi har en viss egenskap.⁸⁴ Även om det inte finns några skäl att mannen i exemplet ska vara snygg, har det ändå vissa moraliska konsekvenser att han är det, menar Nozick. Kvinnan väljer nämligen att gifta sig med honom och det är därför rätt att han blir hennes man. Om Rawls betraktar individens egenskaper som allmän egendom, ser Nozick dessa strikt som individens egna. Hon ensam har rätt till egenskaperna, de är individen.

Neutralitet

Kravet på att staten ska vara neutral innebär att den ska förhålla sig lika till olika uppfattningar om ’det goda livet’. Staten ska ge förutsättningar för varje människa att leva sitt liv på det sätt hon själv anser värdefullt. Det finns naturligtvis gränser för denna neutralitet, beroende på hur ett liv i enlighet med en viss föreställning om ’det goda’ påverkar andra människor. Staten måste tex ingripa mot den som lever efter uppfattningen att ’det goda livet’ är att skada eller döda personer i sin omgivning.

Neutralitet är inte ett ideal för alla liberaler, men såväl Rawls som Nozick omfattas av det. Rawls’ tanke att människorna i ursprungssituationen inte känner till sina uppfattningar om ’det

goda' är uttryck för det, liksom Nozicks resonemang om nattvaktarstaten som meta-utopi. De är dock oense om vad det innebär att staten ger alla människor möjlighet att leva på det sätt de vill, vilka krav det ställer på staten. Nozick menar att en stat som med militär, polis och rättsväsende ger medborgarna ett begränsat grundläggande skydd också ger dem de största möjligheterna. Med "de största möjligheterna" avses då vad vi kan kalla *formella* möjligheter. Människor *tillåts* leva som de vill. Om de har resurser tillräckligt för det, sätter staten inga käppar i hjulet. Det är alltså inte fråga om att alla ges *faktiska* möjligheter att leva vad de uppfattar vara 'det goda livet', dvs att de inte bara tillåts, utan även *kan* leva så.

Rawls nöjer sig inte med formella möjligheter. Han vill genom att fördela "primary social goods" efter differensprincipen ge alla människor faktiska möjligheter. De sämst ställda ges på det sättet fler "primary social goods" än under någon annan ordning och därmed de största möjligheterna att kunna leva sina liv som de vill, menar Rawls.

Rawls' differensprincip förutsätter en stat som ombesörjer omfördelning från de välbeställda till de sämst ställda. Det ställer honom inför ett problem. Hur kan staten fördela nyttigheter utan att ta någon som helst ställning till vad 'det goda livet' är?⁸⁵ Förutsätter inte varje föreställning om jämlikhet (som man genom omfördelning vill uppnå) också en föreställning om 'det goda livet'? De "primary social goods" Rawls talar om

... are not equally valuable in pursuit of all conceptions of the good ... they are less useful in implementing views that hold a good life to be readily achievable only in certain well-defined types of social structure, or only in a society that works concertedly for the realization of certain higher human capacities and the suppression of baser ones, or only given certain types of economic relations among men.⁸⁶

Rawls' teori innehåller därför

... a strong individualistic bias, which is further strengthened by the motivational assumptions of mutual disinterest and absence of envy. These assumptions have the effect of discounting the claims of conceptions of the good that depend heavily on the relation between one's own position and that of others ... The original position seems to presuppose not just a neutral theory of the good, but a liberal, individualistic conception ac-

ording to which the best that can be wished for someone is the unimpeded pursuit of his own path, provided it does not interfere with the rights of others.⁸⁷

Den senare beskrivningen är till delar träffande även på Nozick. Han har en än mer utpräglad "individualistic bias". Men just för att Nozicks individualism är mer oförställd är den också mindre problematisk. Svårigheten hur staten ska kunna fördela nyttigheter neutralt löser han genom att säga att det inte finns något att fördela (som inte redan har sina berättigade ägare), att det inte finns någon omfördelning uppgift för staten att besörja.⁸⁸

Utilitarism – effektivitet

En av Rawls' och Nozicks gemensamma nämnare är kritiken av utilitarismen. Båda anser att den inte tillräckligt tar hänsyn till enskilda människors liv och värde. De skriver under på Kants ståndpunkt att ingen människa får behandlas bara som ett medel, var och en är ett mål i sig. Men såväl Rawls' som Nozicks teorier har utilitaristiska anstrykningar. De menar att just deras uppfattning om rättvisa är förenlig med effektivitet. Hur är det med den saken, och hur ställer de sig vid en eventuell konflikt mellan effektivitet och andra värden?

Rawls är svår att komma åt på den här punkten. Samtidigt som han förespråkar jämlikhet, kan han tillåta hur stora ojämlikheter som helst, bara de uppfyller differensprincipens villkor. Med sin sofistikerade metod vill han få oss acceptera att ojämlikhet egentligen är jämlikhet och att det senare därför är förenligt med viss effektivitet. Men, faktum kvarstår, även om de sämst ställda får det bättre än under mer jämlika förhållanden, är ett samhälle uppbyggt enligt differensprincipen ändå ojämlikt. Om de accepterar en sådan ojämlikhet, föredrar de en högre materiell standard framför jämlikhet. De kan inte få både och. Trots vad Rawls ger sken av, försakar han ett värde framför ett annat. I en mening föredrar han effektivitet framför jämlikhet.

Det är lätt att förstå varför de sämst ställda skulle acceptera differensprincipen (eller maximin-principen, som Peter Singer vill kalla den i följande citat), men varför skulle de välbeställda acceptera den?

... Rawls' case for the maximin principle rests on an unjustifiable asymmetry between the worst-off and the

best-off in a society . . . /He/ fails in his attempt to derive the maximin principle in a neutral manner The maximin rule treats the better-off as a means to the welfare off the worst-off.⁸⁹

För en utilitarist är detta inget problem. Han kan försvara ett sådant arrangemang med att nyttan med tex pengar är marginellt avtagande. För Rawls, som inte vill använda sådana argument, är det dock ett problem. Han måste göra vissa, inte odiskutabla, ekonomiska antaganden för att göra sin ståndpunkt trovärdig. Vi återkommer till detta i avsnittet om marknaden.

Vad ska vi då säga om Nozick? Det är fra på två punkter vi är misstänksamma. Det är dels när han tillåter den ultra-minimala staten hindra utomstående att själva försvara sina rättigheter, förutsatt att de kompenseras. Dels är det när han ger en tolkning åt "Locke's proviso" som innebär att saker och ting får göras till privat egendom, om ingen försätts i en sämre situation.⁹⁰

Ett av Nozicks argument för att förbjuda den utomstående individens självsvåld är att hon inte kan kompensera alla dem som oroas över att bli utsatta. Ett annat är att det kan vara omöjligt att (som alternativ till förbud) komma överens med henne, eller att det är förenat med alltför stora kostnader.⁹¹ Att utan vidare förbjuda och där efter kompensera den utomstående kan därför vara legitimt genom "the great benefits of the act; it is worthwhile, ought to be done, and can pay its way."⁹² Vi kan alltså förbjuda henne att själv hävda sina rättigheter, om kostnaderna för att göra en överenskommelse är högre än kostnaderna för att kompensera förbudet (eller om en överenskommelse helt enkelt är omöjlig). Här undergrävs uppenbarligen Nozicks idé om människans okränkbara rättigheter av utilitaristiska kriterier för när förbud ska tillåtas.⁹³ Nozick vill säga, att om den utomstående kompenseras, så kränks inte hennes rätt att försvara sina rättigheter. Han övertygar oss dock inte. Vad han egentligen säger är att denna rätt ibland får sättas åt sidan av utilitaristiska skäl.

Vi ska återkomma till Nozicks försvar av den privata äganderätten i nästa avsnitt. Här nöjer vi oss med den allmänna iakttagelse Ian Shapiro gör, när han säger att ". . . the claim that the productivity effects of capitalist production will be such that the proviso will not be violated smacks of traditional utilitarian consequentialism."⁹⁴

Marknaden

Resursfördelningen i en ekonomi bör ske via marknaden. Det är Rawls och Nozick överens om. De har dock olika bevekelsegrunder för denna ståndpunkt. De har också olika syn på vilken roll staten ska spela i en marknadsekonomi.

Rawls anför *effektivitetsskäl* för marknaden. Den fördelar, tar till vara och skapar resurser bättre än något alternativ, menar han. Det ställer även Nozick upp på. Men marknadens effektivitet är för honom bara ett ytterligare plus. Dess främsta förtjänster ligger på det *moraliska* planet. Människor tillåts att på egen hand bestämma vad de ska använda sina pengar, arbetskraft och andra tillgångar till. De är fria att köpa, sälja och arbeta efter eget huvud. Enligt Nozick är därför marknaden (som enda resursfördelningsalternativ) förenlig med människans grundläggande rättigheter. Med utgångspunkt från dessa rättigheter är den enda möjliga ägandeformen för honom naturligtvis den privata. Med marknad och privat ägande förespråkar han alltså en traditionell kapitalistisk ekonomi. Rawls är mer svävande i fråga om ägandet. Han lämnar öppet om det ska vara privat eller samhälleligt.⁹⁵ Med effektivitet som enda kriterium har han heller inte, såsom Nozick, några moraliska invändningar mot statliga ingrepp i marknaden.

Rawls och Nozick har, som vi sett, väldigt olika rättvisepuffningar. Ändå kan båda göra anspråk på att rättvisa enligt den egna uppfattningen är den som också skapar välbstånd. Rawls menar att ett samhälle som fördelar rättigheter enligt hans principer (varav den viktigaste i detta sammanhang är differensprincipen) också är (givet vissa antaganden, se avsnittet om Rawls' rättvisepinciper) ett samhälle för allas bästa. För detta krävs en stat som går in och omfördelar nyttigheter från de välbeställda till de sämst ställda. Nozick menar att ett samhälle där de rättigheter han förespråkar respekteras, alltså där ekonomin bygger på en fullständigt fri marknad (utan statliga ingrepp) och privat ägande, är ett samhälle där alla har en bättre situation än de annars skulle ha.

Här förstår vi att Rawls och Nozick har olika underliggande premisser för sina resonemang. De senare blir bara begripliga om vi lyfter fram två olika sätt att se på hur marknaden fungerar och de ekonomiska teorier dessa olika synsätt bygger på.⁹⁶ Vi ger oss nu in på saker där vi tvingas läsa ut mer av Rawls' och Nozicks texter än vad som egentligen står där. De säger dock till-

räckligt för att rimliga tolkningar ska kunna göras.

Både Rawls' och Nozicks syn på marknaden kännetecknas av en grundläggande harmonitanke (jämför med planhushållningsförespråkarens syn). Båda ser möjlighet till en marknad i jämvikt, där utbud och efterfrågan på varor, tjänster, arbetskraft och kapital motsvarar varandra, en jämviktssituation där samhällets resurser utnyttjas på effektivast möjliga sätt. De ser dock olika vägar att uppnå denna situation.

Nozick förlitar sig till den *neo-klassiska* ekonomiska teorin, som säger att marknaden kan bringas i jämvikt genom att lämnas ifred. Detta är ett *laissez-faire* tänkande; om var och en arbetar för sitt eget bästa, leder det till allas bästa. Om staten däremot lägger hinder för individen, hur välmenande de än må vara, förstör det marknadens inneboende jämviktsmekanismer. Nozick skulle apropå Rawls' vilja till satsning på de svaga kunna säga att det i och för sig är behjärtansvärt, men att staten *även för deras bästa* inte bör gå in och på olika sätt omfördela resurser till dem.

Rawls' uppfattning präglas istället av en *keynesiansk* syn på marknaden. Enligt denna kan en marknad i full frihet leda till ett enormt slöseri med resurser, inte minst mänskliga sådana. Det finns inga mekanismer i den fria marknaden som ens på lång sikt kan garantera att vi inte får en omfattande arbetslöshet. Därigenom, menar keynesianerna, riskerar marknaden att berövas många potentiella konsumenter (inget arbete – ingen lön – inga pengar att handla med). Detta drabbar hela ekonomin, inte minst de företagare (vilka vi kan anta tillhör de mer välbeställda i samhället) som vill ha avsättning för sina produkter. Genom att expandera den offentliga sektorn (och på så sätt skapa fler arbetstillfällen) eller på andra sätt höja köpkraften (transfereringar till köpsvaga) kan staten bidra till ett effektivt resursutnyttjande. Med den keynesianska ekonomiska teorin att luta sig mot har Rawls alltså, vid sidan av kontraktsargumentet, ett rent ekonomiskt argument för differensprincipen. Inser man inte Rawls' ekonomisk-teoretiska utgångspunkt, blir hans tal om att en fördelning enligt differensprincipen är till fördel för alla (även de välbeställda) obegripligt.

Hos Nozick kan vi (i enlighet med den neoklassiska ekonomiska teorin) uttolka en uppfattning om marknaden som säger att den i likhet med naturens lagar inte kan manipuleras. Det förklarar också hans frihetsbegrepp. Han ser ba-

ra politiskt beslutade hinder som frihetsbegränsande. Ekonomiska hinder är resultatet av neutralt verkande marknadskrafter. Lika lite som naturlagarna kan de sägas inskränka vår frihet. En människa är inte ofri för att hon inte kan flyga, inte heller om hon saknar ekonomiska resurser, skulle Nozick kunna säga. Rawls, däremot, betraktar marknaden som en institution vars effekter vi kan påverka och kontrollera. Marknadskrafterna har för honom inte en naturlagsliknande karaktär. Därför har han också svårare än Nozick att försvara sitt negativa frihetsbegrepp.⁹⁷

Ronald Dworkin hör till dem som diskuterat hur liberaler kan förhålla sig till marknaden. Han menar att den skapar ojämlikhet på två sätt. Det sker dels genom att den tar hänsyn till människans preferenser och enligt dessa fördelar olika nyttigheter till olika människor. Trots att resultatet avviker från en strikt jämlik fördelning, är marknaden i det här fallet det starkaste uttryck för jämlikhet man kan tänka sig, menar Dworkin. Den tar hänsyn till varje människas uttryckliga önskemål om vad hon vill ha och inte ha. Enligt Dworkin kan ojämlikheten därför inte sägas vara orättvis.⁹⁸ Han ger här jämlikhetsförespråkaren Rawls ett moraliskt argument för marknaden. Själv anger Rawls, som nämndes tidigare, bara effektivitetsskäl.

Men marknaden skapar ojämlikhet också på ett annat sätt, påpekar Dworkin. Den återger, och i vissa fall förstärker, de ojämlika utgångspunkter människor har som aktörer på marknaden. Den som ärvt förmögenhet eller av naturen begåvats med en särskild förmåga får en starkare position än andra. Människors preferenser viktas, skulle man kunna säga. Den ojämlikhet som följer av detta är orättvis, menar Dworkin.⁹⁹ Rawls skriver säkert under på detta resonemang. Nozick skulle däremot hävda att inte heller den andra typen av ojämlikhet är orättvis. Han skulle säga att en människa har rätt att göra vad hon vill med sina pengar, inklusive testamentera dem till sina barn, och att vad vi än har för egenskaper har vi rätt till dem just för att de är våra egna.

Rawls' och Nozicks reduktionism

Vi har sett hur Rawls och Nozick, två liberala filosofer som skriver i en kontraktsteoretisk tradition, har väldigt olika uppfattningar om rättvisa. Det leder dem till att försvara två skilda former av stater, Rawls välfärdsstaten och Nozick nattvaktarstaten. Hur kan de, trots gemensam me-

odologisk utgångspunkt och liberal värderingsgrund, dra så olika slutsatser? En delförklaring är att de värden liberalismen omfattar inte är helt förenliga. Beroende på vilket eller vilka värden Rawls respektive Nozick värnar om mest får de ge avkall på andra. Detta kan tyckas vara en väl enkel, ja i det närmaste trivial iakttagelse för att kunna utgöra någon förklaring. Men en idé om liberalismens inneboende motsättningar måste framhållas, om vi ska förstå Rawls' och Nozicks positioner.

Fullt så trivial framstår inte denna idé, när vi inser att såväl Rawls som Nozick försöker visa på de liberala värdenas förenlighet. Detta är en storlagen ansats som kräver en storslagen teori. I det avseendet är Rawls och Nozick varandras jämlikar. De bygger upp majestätiska system, vars intellektuella och estetiska grace är odiskutabel. I dessa reducerar de rättvisan (och i förlängningen hela liberalismen) till ett värde; jämlikhet (Rawls) respektive frihet (Nozick).¹⁰⁰ För att verka övertygande måste Rawls visa att den jämlikhet han förespråkar har effektivitet, neutralitet och frihet på släptåg. På motsvarande sätt måste Nozick visa att hans frihet bär med sig effektivitet, neutralitet och jämlikhet. Deras reduktionism hänger på att de lyckas med detta, eftersom dessa värden var och ett för sig är något vi intuitivt vill ta hänsyn till och inte utan vidare ge upp.

Det är två invändningar vi omedelbart vill göra här. För det första, varför måste alla de positiva värden vi menar liberalismen omfattar också vara en del av rättvisebegreppet? För det andra (och som vi redan varit inne på), vad finns det för skäl att tro att dessa värden ska vara förenliga?

Vi tar som utgångspunkt för den första invändningen en distinktion mellan *att något kan rättfärdigas* och *att något är rättvist*. Varken Rawls eller Nozick gör någon sådan åtskillnad. När de talar om att en fördelning kan försvaras av effektivitets- eller frihetsskäl, menar de också att den är rättvis. Men kan inte en fördelning på så sätt mycket väl rättfärdigas, utan att vi för den skull alltid vill kalla den rättvis? Låt oss återknyta till Nozicks exempel med basketstjärnan Wilt Chamberlain. Tillmäter vi friheten ett tillräckligt stort värde, kan vi *tillåta* den starkt ojämlika fördelning som uppstår när människor tillsammans betalar honom en stor mängd pengar som uppskattning för hans spel. Men följer det därav att fördelningen är rättvis?

För att ge spets åt den andra invändningen tar

vi hjälp av Isaiah Berlin. Rawls och Nozick kan med Berlins term sägas vara ett slags "monister" (monists).¹⁰¹ Utmärkande för dessa är en föreställning om att alla positiva värden kan utgöra en harmonisk helhet. Befinns de göra konkurrerande anspråk, upplever monisten det som intellektuellt besvärande och något som kan och bör ges en teoretisk lösning. Kanske hör rättvisan till den kategori som Berlin kallar "what is not reducible to generalization or capable of computation".¹⁰² Att ändå försöka sig på att ge ett generellt svar på frågan vad rättvisa är skulle då vara meningslöst, inte bara i betydelsen svårt eller omöjligt, utan helt enkelt därför att det är fel.

The notion that there must exist final objective answers to normative questions, truths that can be demonstrated or directly intuited, that it is in principle possible to discover a harmonious pattern in which all values are reconciled, and that it is toward this unique goal that we must make; that we can uncover some single central principle that shape this vision, a principle which, once found, will govern our lives – this ancient and almost universal belief, on which so much traditional thought and action and philosophical doctrine rests, seems to me invalid, and at times to have led (and still to lead) to absurdities in theory and barbarous consequences in practice.¹⁰³

Det här kan tyckas vara väl starka ord, som Rawls och Nozick inte gjort sig förtjänta av. Det beror i så fall på att citatet lite grann är taget ur sitt sammanhang. Men det speglar ändå något av Rawls' och Nozicks problem.

Vi har sett hur Rawls' och Nozicks respektive rättvisepuffningar, tvärtom vad de säger, inte är förenliga med neutralitet. Vi har också sett hur de får tumma på jämlikheten respektive friheten för effektivitetens skull, även om de försöker ge sken av annat. När de vidare hävdar att just den egna rättvisepuffningen är välståndsskapande, måste de göra vissa, inte okontroversiella antaganden om hur marknaden fungerar. Som filosofer kan de knappast anses vara auktoriteter på ekonomisk teori. Antaganden får därför en ad hoc-prägel. Utan reservationer förlitar de sig till den ekonomiska skola som passar just deras uppfattning om rättvisa bäst. Slutligen, den frihet Rawls förespråkar bestäms helt inom ramen för jämlikheten. (Fri- och rättigheterna överenskommes ju i ursprungssituationen.) Han ger inte friheten något eget utrymme. På motsvarande sätt låter Nozick friheten begränsa jäm-

likheten till det rent formella. Alla människor har samma (negativa) rättigheter, men inget utrymme ges för jämförelser mellan människors materiella tillgångar.

Rawls och Nozick misslyckas alltså med sin reduktionism och något annat var inte att vänta. Rättvisa är ett sammansatt och svårgripbart begrepp som inte låter sig sammanfattas i några generella principer, hur imponerande den teoretiska inramningen än är. När man som Rawls och Nozick sedan försöker grunda dessa principer på våra moraliska intuitioner, förefaller företaget än mer hopplöst. Som RM Hare påpekat, är dessa "schooled to deal with the sorts of cases we are likely to meet in real life".¹⁰⁴ Intuitionerna existerar inte i ett vakuum, utan tillhör människor som är allt annat än teoretiska abstraktioner. Formade av våra erfarenheter – sociala, politiska och historiska (även biologiska?) – är intuitionerna inte anpassade att vägleda oss i rent teoretiska sammanhang, t ex i konstruerade moralfilosofiska exempel.

Precis som den verklighet vi lever i kan vara mångtydig och motsägelsefull, kan vår moraliska uppfattning också vara det. Även om vi är eniga med Rawls att vi som moraliska individer kan avkrävas rationalitet och logisk konsistens, är steget långt till ett entydigt och generellt rättvisebegrepp. Det är helt enkelt inte så vi uppfattar rättvisa. Rawls' och Nozicks reduktionism är därför inte bara teoretiskt, utan även empiriskt tveksam.

Rättvisans sfärer

En av de som förespråkat ett mer pluralistiskt rättvisebegrepp är David Miller. Vi måste utöver den rent teoretiska diskussionen anlägga ett sociologiskt perspektiv på rättvisa, menar han.¹⁰⁵ Olika samhällsformer skapar olika värderingar och påverkar i förlängningen också den teoretiska förståelsen av rättvisan. När vi för abstrakta diskussioner om vad rättvisa är, gör vi det hela tiden mot bakgrund av det samhälle vi lever i. Det finns, så att säga, ingen utkikspunkt vi kan inta, där vi står utanför alla sociala sammanhang och har möjlighet till objektiva betraktelser. För rättvisafilosofen gäller samma problem som för den mer empiriskt inriktade samhällsforskaren. Han/hon är både subjekt och objekt för det arbete som utförs. Enligt Miller kan vi inte som Rawls förvänta oss att det endast är ett rättvisebegrepp som kan försvaras.¹⁰⁶

... it should be clear where Rawls's argument diverges from my own. Rather than assuming that there is a single conception of justice upon which everyone's judgements of justice eventually converge, I have stressed that the concept is made of several conflicting principles, and furthermore, that the relative weights attached to each principle vary sharply from one type of society to another. ... /Men/ hold conceptions of social justice as part of more general views of society, and ... they acquire these views through their experience of living in actual societies.¹⁰⁷

Miller hamnar till slut i en relativism som innebär "that our political theory is specific to a particular time and place, and that our concepts and arguments will only be accepted within the framework of our own culture."¹⁰⁸ Därmed går han från den ena ytterligheten till den andra, kan man säga. Även om vi är eniga med Miller att rättvisa inte är *en och samma sak* för alla tider och alla samhällen, måste vi därav dra slutsatsen att rättvisa kan vara *vad som helst*? Är allt som betraktas som rättvist i en kultur verkligen rättvist? Om så vore fallet, är vi tillbaka där Rawls i början på 70-talet tog vid. Då hade den logiska empirismen och värdenihilismen under en längre tid misskrediterat normativ teori till förmån för rena begreppsutredningar. Argumentation i värdefrågor ansågs omöjlig. Detta vill vi inte återfalla till. Det finns nämligen sanningsvillkor, logiska lagar och rationalitetskriterier som är universella och inte kulturavhängiga.¹⁰⁹ Rawls' misstag var att han trodde *en* uppfattning på detta sätt kunde utmejslas som den korrekta. Egentligen kan vi bara begränsa mängden av olika uppfattningar.

Andra som förespråkat en pluralistisk rättvisa är Brian Barry och Nicholas Rescher. De talar inte, såsom Miller, om hur "rättvisa" kan betyda olika saker i olika samhällen. De är mer intresserade av den mängd olika saker "rättvisa" kan betyda i *ett* samhälle. Barry har uttryckt det som så,

... that it is useless to expect any principle (or even a set of them) concerned with overall distribution to give rise to the kinds of distributive judgements that we want to make in particular cases. Distributive justice requires a whole mass of different measures and the overall effect on this will be – what it is.¹¹⁰

Rescher är inne på samma sak, när han talar om att människor kan ställa rättvisekrav utifrån "the canons of equality, need, ability, effort, productivity, public utility, and supply and demand."¹¹¹

Ingen av dessa grunder kan, enligt honom, anses vara den auktoritativa. Vi accepterar alla som giltiga på sitt sätt.

Our society inclines to the view that in the case of wages, desert is to be measured according to productivity of contribution qualified by supply-and-demand considerations; in the case of property income, by productivity considerations; in public welfare distributions, by need qualified to avoid the demoralization inherent in certain types of means-tests; and in the negative distributions of taxation, by ability-to-pay qualified by social-utility considerations. The list could be extended and refined at great length but it is already extensive enough to lend support to our pluralistic view of claims.¹¹²

Som vi sett, avfärdar Rawls och Nozick traditionella rättvisekriterier som behov, förmåga och prestation med att det inte finns några sådana proceduroberoende kriterier. Vi ser hos Rescher att det motsägs av hur vi faktiskt bedömer rättvisa. Som exempel kan vi ta Barrys påpekande att Rawls inte har instrument att ta de hänsyn till särskilda behov vi i allmänhet vill göra.¹¹³ Han fördelar "primary social goods" enligt samma kriterier till alla människor, oavsett om de är fullt friska eller sjuka och handikappade. Men när vi talar om rättvisa för den senare kategorin, tillmåter vi behovskriteriet en självständig betydelse. Därför är inte Nozicks exempel med den uppfunna medicinen lika övertygande som exemplet med kvinnan som gifter sig med den snygga mannen. I det första fallet anser vi att behov är viktigare än frihet, men i det andra fallet är friheten den enda relevanta bedömningsgrunden. Dessutom, de "procedurer" Rawls och Nozick menar skänker rättvisa åt en fördelning (överenskommelsen i ursprungssituationen respektive historisk utveckling) baserar sig på ett ultimata värde – jämlikhet (Rawls) och frihet (Nozick). Så oavsett deras tankar om en proceduriell rättvisa berörs de av Barrys och Reschers grundläggande kritik, att "rättvisa" inte kan ges en exklusiv betydelse.

Ibland ställs som krav¹¹⁴ på moraliska principer att de ska omfatta det vi intuitivt är helt övertygade om är rätt/fel (eller det vi är intresserade av här, rättvist/orättvist) och att de ska vägleda oss i de fall där vi är mindre säkra. Såväl Rawls som Nozick faller redan på den första biten. Vi reagerar när Rawls i ursprungssituationen upplöser individen i intet och ställer alla hennes egenskaper till kollektivets förfogande. Det beror

på, som Thomas Scanlon uttrycker det, att "equality is not our only concern."¹¹⁵ På samma sätt reagerar vi när Nozick gör historiska faktorer till det enda relevanta för bedömning av rättvisa. Vi är böjda hålla med att historiska faktorer är relevanta, men inte att alla andra faktorer därför är irrelevanta.¹¹⁶

Hos Miller, Barry och Rescher ser vi antydningar till ett från Rawls och Nozick radikalt annorlunda sätt att se på rättvisan. De är dock alltför fragmentariska för att utgöra något egentligt alternativ. För detta behöver vi formulera en pluralistisk rättvisesyn på ett teoretiskt mer övertygande sätt. Det leder oss in på Michael Walzers tankar om rättvisans sfärer, såsom han framställer dem i sin *Spheres of Justice*.

Enligt Walzer är det hopplöst att söka någon underliggande enhetlighet hos rättvisan, någon formel eller princip vari den kan sammanfattas. Den som gör det har missuppfattat rättvisans natur, menar han. Vi måste istället acceptera den mångfald rättvisebegreppet kan rymma. En av grundtankarna hos Walzer är att olika ting kan fördelas efter olika principer beroende på dess *sociala mening*. Han gör en distinktion mellan "the good-in-itself" och "the social good" för att klargöra sin poäng.¹¹⁷ Mer korrekt hade kanske varit att, istället för att i båda fallen tala om en nytthet, skilja mellan (förslagsvis) "the thing" och "the good". Vad Walzer vill säga är nämligen att ett ting i sig är värdelöst, död materia. Det blir en nytthet först i ett socialt sammanhang. När vi säger att något är en nytthet, underförstår det även svar på frågorna "För vad?" och "För vem?"¹¹⁸

Med hans egna ord vill Walzer "shift our attention from distribution itself to conception and creation; the naming of the goods, and the giving of meaning, and the collective making."¹¹⁹ För våra egna syften skapar vi tillsammans tingen. De får namn och ges en plats i vårt gemensamma liv och därmed en social innebörd. När en nytthet ska fördelas finns därför skäl som är mer relevanta än andra för hur det ska gå till, nämligen de som kan utläsas av nyttheten själv och den betydelse den givits i samhället. Walzer har därmed skapat utrymme för en pluralism i två plan; dels kan rättvisa vara olika saker inom en kultur beroende på vilka nyttheter som diskuteras (jämför Barry och Rescher), dels kan rättvisa vara olika saker i olika kulturer för en och samma nytthet (jämför Miller). Han ger också rättviseteoretikern möjlighet till empiriska undersök-

ningar; vilken social mening har olika nyttigheter (och enligt vilka principer ska de fördelas) i olika samhällen och kulturer? Rättviseproblemet kan inte lösas på enbart teoretisk väg, menar Walzer.¹²⁰

Liksom Rawls, anser Walzer att rättvisa har med jämlikhet att göra, men inte i den traditionella meningen. Han är inte intresserad av någon övergripande jämlikhet, där alla har ungefär lika mycket av allting. En sådan jämlikhet kallar Walzer "enkel jämlikhet" (simple equality). Han inför begreppen "dominans" och "monopol" för att istället kunna förespråka vad han kallar "komplex jämlikhet" (complex equality). Med monopol menas att någon äger eller på annat sätt kontrollerar allt av en nyttighet. Med dominans avses att den som har tillgång till en nyttighet därmed också ges tillgång till andra, att fördelningen av en nyttighet påverkar fördelningen av andra.¹²¹

När jämlikhet förespråkats har det vanligen varit den enkla jämlikheten, dvs att inget som liknar monopol får förekomma. Walzers ståndpunkt är istället att ingen nyttighet ska tillåtas dominera över någon annan. Uppnår vi det, behöver eventuella monopoltendenser inte bekymra oss, menar han. Vi kan acceptera att människor tex har olika mycket pengar eller olika mycket politisk makt. Det viktiga är att den som har mycket av det ena inte därmed också får mycket av det andra. Pengar och politisk makt är nämligen nyttigheter som tillhör olika *sfärer*, de har olika social mening och ska fördelas enligt olika principer. När alla nyttigheter fördelas enligt sina "egna" principer och fördelningarna på så sätt är autonoma (utan påverkan från varandra), har vi all anledning att nöja oss med det, menar Walzer. Vi ska inte ägna oss åt jämförelser över de olika sfärerna med någon generell rättvisepincip som mall.¹²² Resultatet blir

... a complex egalitarian society. Though there will be many small inequalities, inequality will not be multiplied through the conversion process. Nor will it be summed across different goods, because the autonomy of distributions will tend to produce a variety of local monopolies, held by different groups of men and women.¹²³

Walzers teori saknar, enligt honom själv, den elegans som ofta kännetecknar rättviseteorier. Detta är dock inget problem för honom, utan helt i linje med hur han uppfattar rättvisans natur. För

att kunna angripa rättviseproblemet krävs mer av inlevelse och förståelse än förmåga att bygga fantastiska teorier, menar Walzer. Han uttrycker sig på följande sätt:

The theory that results is unlikely to be elegant. No account of the meaning of a social good, or of the boundaries in the sphere within which it legitimately operates, will be uncontroversial. Nor is there any neat procedure for generating or testing different accounts. At the best, the arguments will be rough, reflecting the diverse and conflict-ridden character of the social life that we seek simultaneously to understand and to regulate – but not to regulate until we understand.¹²⁴

Ett uttryck för Walzers hållning är att en knapp tiondel av Spheres of Justice ägnas åt själva teorin. Resten av utrymmet upptas av historiska exempel, som belyser olika nyttigheters fördelningsprinciper i olika kulturella sammanhang. Hans framställning blir därför mer essä-artad än analytiskt kraftfull, naturligtvis fullt medvetet. Han tar oss med till antikens Grekland, medeltida judiska samhällen, aztekernas kultur – listan kan göras lång. Han ger också exempel från vår egen västerländska kultur. Här är allmänt accepterat, menar Walzer, att medicin och vård ska fördelas enligt *behovsprincipen*; att högre utbildning ska ges till dem som har den bästa *förmågan*; att kriterierna för tjänsteställning ska vara *förtjänst och skicklighet*; att inkomst i och för sig ska fördelas efter förtjänst, men att även *marknadskrafternas* (som man ibland kan tycka) mer nyckfulla beteenden ska tas hänsyn till; att en fullständig *jämlikhet* ska gälla för medborgarskapet och att en lika fullständig *frihet* ska gälla på kärlekens och vänskapens område. Med pengar kan vi köpa bilar och tv-apparater, men vi borde inte kunna köpa kärlek och vänskap eller bättre vård. I fall det senare ändå sker beror det på pengarnas (enligt vår mening) otillbörliga inflytande i andra sfärer. Därför blir vi moraliskt indignerade, inte för att någon har mer pengar än andra, menar Walzer.¹²⁵

Walzer gör en intressant iakttagelse hos Rawls.¹²⁶ Den senare inser själv det orimliga i att driva igenom sina rättvisepinciper på alla områden. Han säger att "the principle of fair opportunity can be only imperfectly carried out, at least as long as the institution of the family exists".¹²⁷ Han frågar sig; "Is the family to be abolished then?"¹²⁸ Nej, svarar Rawls själv och uttrycker att åtminstone föräldrars kärlek och uppmuntran

hör till de nyttigheter som ska undantas från fördelning enligt hans principer. Han gör här ett undantag (kanske han borde gjort flera), eftersom han vet att ingen (inte ens han själv) skulle kunna övertygas om motsatsen. Men vilken är då den relevanta fördelningsprincipen här? Det har Rawls inget svar på. På kärlekens område finner vi därför Nozicks hållning mer övertygande. Hans exempel med kvinnan och mannen som gifter sig äger omedelbar kraft, eftersom det är uppenbart för oss att han har rätt. När Nozick resonerar analogt på andra områden (t ex i exemplet med medicinen), följer inte våra intuitioner honom lika lätt. Walzer lär oss förstå varför.

Walzers kritiker har anmärkt på vad de menar vara bristen på analytisk skärpa.¹²⁹ Det har t ex påpekats att det är oklart hur han gör när han härleder fördelningsprinciperna. Ronald Dworkin har invänt mot vad han kallar "Walzer's deep relativism about justice."¹³⁰ Walzer faller till föga för sociala konventioner av olika slag, menar Dworkin. Det indiska kastsystemets fördelning av nyttigheter, är den rättvis bara för att den uttrycker det indiska samhällets traditioner? Walzers teori saknar kritisk udd, anser Dworkin. Hans kritik är här Humes klassiska, att vi inte kan sluta oss till något "bör" från något "är". Dessutom, det faktum att vi ofta är oeniga om vad som är rättvist visar att sociala konventioner inte alltid entydigt pekar ut en viss fördelningsprincip, menar Dworkin. Utan en moralisk teori kan vi inte avgöra vilken tolkning av nyttigheters sociala mening som är den korrekta.¹³¹

Den senare invändningen har Walzer bemött genom att vända på problemet. Han säger att "we are driven to interpretation because we already disagree about the meaning of what purports to be, or what some readers take to be, a correct moral theory. There is no way of ending the disagreement."¹³² Rättvisan måste ständigt tolkas och omtolkas, ingen moralisk teori kan frånta oss det ansvaret.

Vad gäller Dworkins anklagelse om moralisk positivism, hävdar Walzer att det är en missuppfattning att han skulle förespråka rättvisa som en enkel avspiegling av ett samhälles värderingar.¹³³ Jämlikhet, t ex, har alltid varit ett centralt begrepp i borgerlig ideologi. Den jämlikhet den franska revolutionens företrädare slogs för var (om vi talar i termer av den uppdelning Thomas Marshall gjort av medborgarskapet i olika skikt)¹³⁴ den *civila* och *politiska*, dvs likhet inför lagen, att inget yrke eller egendom förbehålls nå-

gon särskild del av befolkningen, lika rösträtt och möjlighet att bli vald till styrande. När sedan jämlikhet blev ett etablerat värde som de flesta omfattade, kunde det borgerliga samhällets kritiker just i detta finna ett av sina främsta verktyg för kritik. Socialisten menade att ordet "jämlikhet" har vidare betydelser, att det också omfattar *social* jämlikhet, dvs lika ekonomisk trygghet och tillgång till utbildning, sjukvård och bostäder.¹³⁵

The critic exploits the larger meaning of equality, which are more mocked than mirrored in everyday experience. He condemns capitalist practice by elaborating one of the key concepts with which capitalism had originally been defended.¹³⁶

Kritik kräver distans, hävdas det ibland (ett ideal Rawls' konstruktion av ursprungssituationen kan sägas vara ett uttryck för). Men den skarpaste kritiken är den som kommer "inifrån", den som har sina rötter i samma verklighet som det kritiserade, menar Walzer.¹³⁷

Teoretisk elegans och empirisk relevans

Likheterna mellan Rawls och Nozick är flera. De är båda ett slags kontraktsteoretiker. Liksom tidigare tänkare i den kontraktsteoretiska traditionen, vill de legitimera en statsmakt och en samhällsordning genom att i någon form hänvisa till den enskilde medborgarens samtycke. Detta är ett uttryck för individualism och bidrar till att Rawls och Nozick kan sägas vara liberaler. De är dock medvetna om problem förknippade med tidigare teorier i denna tradition och väljer därför att utveckla kontraktsteorin, var och en på sitt sätt. Båda företrädare, vidare, en proceduriell rättvisa och deras ambition har varit att formulera en alltomfattande teori om rättvisa, vars principer entydigt och generellt ska ge svar på frågan vad rättvisa är. Såväl Rawls som Nozick vädjar, dessutom, på ett eller annat sätt till våra moraliska intuitioner för att konfirmera sina respektive rättvisuppfattningar.

Trots den gemensamma liberala värderingsgrunden och det likartade teoretiska angreppssättet, drar de väldigt olika slutsatser. Rawls förespråkar en jämförande rättvisa, som kan ses som ett ställningstagande för välfärdsstaten. Nozick argumenterar istället för en icke-jämförande rättvisa, som leder honom till att försvara nattvaktarstaten. På frågan hur detta kan ske måste en idé om liberalismens inneboende motsättningar framhållas, dvs att de liberala värdena (frihet,

jämlikhet, neutralitet och effektivitet) inte är helt förenliga. Beroende på vilket eller vilka värden som ligger liberalen närmast om hjärtat, är han tvungen att avstå andra. Det grundläggande värdet för Rawls är jämlikhet. På motsvarande sätt är frihet det yttersta värdet för Nozick. Motsättningen dem emellan kan därför ses som ett uttryck för den gamla skiljelinjen mellan en politisk och en ekonomisk liberalism.

Rawls och Nozick nöjer sig dock inte med att lyfta fram ett värde framför andra. De vet att vi inte skulle finna det intuitivt acceptabelt och därmed skulle de slå undan fötterna på sig själva. Båda hävdar därför, att om vi som ledstjärna när vi organiserar samhället har just det värde de själva framhåller, får vi övriga värden på köpet. Detta bygger på en tveksam föreställning om att alla positiva värden kan utgöra en harmonisk helhet och är en av huvudanledningarna till att Rawls' och Nozicks teorier blir så komplicerade. De försöker göra det bästa av en i grunden omöjlig uppgift. Även om de inte är villiga att medge det, är de tvingade att göra försakelser. För att göra sina ståndpunkter det minsta trovärdiga måste de förlita sig till en viss ekonomisk teori, Rawls den keynesianska och Nozick den neoklassiska teorin. Ingen av dessa kan anses vara den självklart riktiga.

Det förra kan betecknas som ett teoretiskt såväl som ett empiriskt misslyckande. Rawls och Nozick formulerar nämligen en syn på rättvisa som inte är helt igenom tilltalande. Vi reagerar när Rawls i jämlikhetens namn upplöser individen i intet, liksom när Nozick, förblindad av den frihet han sägs företräda, vägrar alla som helst jämförelser mellan människors välstånd. Det är dock lätt att fångas av deras fascinerande teori-byggen och däri förbli fången. Vi känner oss därför också lite schizofrena. Samtidigt som Rawls och Nozick företräder var och en för sig ohållbara och sinsemellan oförenliga ståndpunkter, vill vi någonstans ge såväl Rawls som Nozick rätt. Men båda kan väl inte ha rätt, eller kan de det? Som bot på detta splittrade tillstånd kommer Michael Walzers idé om rättvisans sfärer. Han får oss förstå att både frihet och jämlikhet kan vara relevant att ta hänsyn till, beroende på vilka nyttigheter som diskuteras. Han visar också att det inte finns några vattentäta skott mellan det normativa och det empiriska i rättvisefrågan, men att vi för den skull inte behöver hemfalla åt någon fullständig relativism.

Lärdomarna vi kan dra är två. För det första,

om vi som Rawls och Nozick ger upp anspråken på att beskriva en objektiv moralisk verklighet och istället vill förankra en föreställning om rättvisa i våra socialt betingade moraliska intuitioner, måste vi också ge upp försöken att ge frågan om den rättvisa fördelningen och det rättvisa samhället ett svar. För det andra, rättvisan kräver alltid uppoffringar. Vill vi ha ett rättvist samhälle är det inte gratis. Vi måste vara beredda ge upp sådant vi anser viktigt. Men hur dessa avvägningar ska göras är inte en gång för alla givet.

Noter

¹ Tack till Jörgen Hermansson och Barry Holmström för värdefulla synpunkter vid redigeringen av denna text.

² Rawls (1980), 577 f.

³ Ibid, 49.

⁴ "Ursprungssituationen" är den term som kommit att användas i svensk litteratur om Rawls. För att bidra till ett enhetligt språkbruk använder också jag detta uttryck, även om det är olyckligt i sina historiska konnotationer. En bättre term, som inte grumlar det hypotetiska i Rawls' samhällskontrakt, hade kanske varit "utgångspositionen".

⁵ Rawls (1980), 11 f.

⁶ Ibid, 17 ff.

⁷ Ibid.

⁸ Ibid, 18.

⁹ Ibid, 136 ff.

¹⁰ Ibid, 137.

¹¹ Ibid, 126 f. Att Rawls förutsätter att kontraktsparterna är "self-interested" har föranlett flera kommentatorer att rikta kritik. De menar att Rawls otillbörligt stipulerar en liberal individualism. Se t ex Thomas Nagel, "Rawls on Justice" i Daniels ed (1978), 10. Andra har menat, att om människorna i ursprungssituationen inte var "egen-intresserade" och inte gjorde konkurrerande anspråk, skulle rättviseproblemet aldrig uppstå och vi skulle inte heller ha något behov av en teori om rättvisa. Detta har Michael Lessnoff hävdat i Lessnoff (1986), 144. Antagandet om "egen-intresserade" individer kan, enligt honom, ses som en nödvändig utgångspunkt för Rawls' hela projekt.

¹² Rawls (1980), 137.

¹³ Ibid, 62 och 142 f. Rawls talar ibland om självrespekt som ytterligare en "primary social good". Andra gånger verkar han se på självrespekten mer som ett mål i sig, med övriga här nämnda nyttigheter som instrument för att uppnå detta. En helt annan kategori "primary goods" kallar Rawls "natural", till vilken hör sådant som hälsa och intelligens. Dessa bestäms, till skillnad från de sociala nyttigheterna, inte direkt av den samhälleliga strukturen, även om de påverkas av den.

¹⁴ Ibid, 138 f.

- ¹⁵ Ibid, 138.
- ¹⁶ Ibid, 124.
- ¹⁷ Ibid, avsnitt 26–28. Rawls menar själv att kontraktsparterna inte kan maximera vad som i rationalistisk teori kallas "den förväntade nyttan". Enligt "principen om otillräckliga skäl" (the principle of insufficient reason) kan man vid bristande information om olika utfalls sannolikhet åstadkomma en sådan maximering genom att handla utifrån ett antagande om lika sannolikhet för alla utfall. Rawls hävdar att detta vore alltför lättsinnigt, när så mycket står på spel. Dessutom känner inte parterna till sin inställning till risktagande. Detta skulle alltså, enligt Rawls, motivera varför en försiktig strategi är det rationella i ursprungssituationen. Huruvida en sådan strategi kan sägas vara uttryck för rationalitet eller bara skvallrar om en viss inställning till risktagande är dock omdiskuterat. Se Hermansson (1989 b), 33 ff. Det här är också en punkt där Rawls fått vidkänna mycket kritik. Se tex Barry (1973), kap 9.
- ¹⁸ Rawls (1980), 151.
- ¹⁹ Ibid, 75.
- ²⁰ Ibid, 84 och 542.
- ²¹ Ibid, 61.
- ²² För full redovisning, se Ibid.
- ²³ Ibid, 73.
- ²⁴ Ibid.
- ²⁵ Ibid, 42 och 63.
- ²⁶ Ibid, 78 ff.
- ²⁷ Ibid, 12. Se också Rawls' resonemang om "pure procedural justice", 83–90.
- ²⁸ Nozick (1986), ix.
- ²⁹ Ibid.
- ³⁰ Ibid, 57.
- ³¹ Ibid, 48 ff.
- ³² Ibid, 9.
- ³³ Locke, *Second Treatise*, sect 6 i *Two Treatises of Government*, cit i Nozick (1986), 10.
- ³⁴ Nozick (1986), 10 ff.
- ³⁵ Ibid, 11.
- ³⁶ Ibid, 12.
- ³⁷ Ibid, 6 ff.
- ³⁸ Ibid, 12 ff.
- ³⁹ Ibid, 15 ff.
- ⁴⁰ Ibid, 22 ff.
- ⁴¹ Ibid, 101–110.
- ⁴² Ibid, 27 och 110 ff.
- ⁴³ Ibid, 118 f.
- ⁴⁴ Ibid, 149 ff.
- ⁴⁵ Ibid, 1537ff och 198 ff.
- ⁴⁶ Ibid, 155 ff.
- ⁴⁷ Ibid, 150 ff. Nozick har även en tredje princip, "the principle of rectification", vilken rör hur man återställer rättvisa när någon inte är berättigad ägare till sin egendom, dvs när den erhållits på ett sätt som strider mot övriga två principer. Ofta förbises att Nozicks rättviseuppfattning härigenom, med hänvisning till tidigare oförrätter, skulle kunna motiveras en omfattande omfördelning. Nozick försvarar inte oförbehållsamt existerande egendomsfördelningar, som det ibland tros.
- ⁴⁸ Locke, *Second Treatise*, sect 27 i *Two Treatises of Government*, cit i Nozick (1986), 175.
- ⁴⁹ Nozick (1986), 177.
- ⁵⁰ Ibid, 174–182.
- ⁵¹ Ibid.
- ⁵² Ibid, 167 ff.
- ⁵³ Ibid, 160 ff.
- ⁵⁴ Ibid, 163.
- ⁵⁵ Ibid, kap. 10.
- ⁵⁶ Ibid.
- ⁵⁷ Raphael (1970), 91–102.
- ⁵⁸ Ibid, 89 f.
- ⁵⁹ Dworkin (1981), 150 f.
- ⁶⁰ Uppslaget hämtat från Benjamin Barber, "Justifying Justice" i Daniels ed. (1978), 294.
- ⁶¹ Uttrycket hämtat från Miller (1979), 341.
- ⁶² Cheyney C Ryan, "Property Rights and Individual Liberty" i Paul ed. (1982), 336.
- ⁶³ Barry (1973), 85.
- ⁶⁴ David Lyons, "New Indian Claims and Rights to Land" i Paul ed. (1982), 365.
- ⁶⁵ Feinberg (1973), 98.
- ⁶⁶ Ibid.
- ⁶⁷ Platon (1984), 160–177.
- ⁶⁸ Popper (1980), 99 ff.
- ⁶⁹ Förenklat efter Feinberg (1973), 12 ff.
- ⁷⁰ Norman Daniels, "Equal Liberty and Unequal Worth of Liberty" i Daniels ed. (1978), 253.
- ⁷¹ Rawls (1980), 61.
- ⁷² Uppslaget hämtat från T M Scanlon, "Rawls' Theory of Justice" i Daniels ed. (1978), 191 f.
- ⁷³ Liedman (1985), 168.
- ⁷⁴ Cheyney C Ryan, "Property Rights and Individual Liberty" i Paul ed. (1982), 336.
- ⁷⁵ Shapiro (1986), 100–118.
- ⁷⁶ Samuel Scheffler, "Natural Rights, Equality, and the Minimal State" i Paul ed. (1982), 157 ff.
- ⁷⁷ Thomas Nagel, "Libertarianism Without Foundations" i Paul ed. (1982), 193.
- ⁷⁸ Feinberg (1973), 100.
- ⁷⁹ Ibid.
- ⁸⁰ Ibid, 20.
- ⁸¹ Ibid, 21.
- ⁸² Rawls (1980), 179.
- ⁸³ Nozick (1986), 237.
- ⁸⁴ Ibid, 227.
- ⁸⁵ Alexander & Schwarzschild (1987), 87.
- ⁸⁶ Thomas Nagel, "Rawls on Justice" i Daniels ed. (1978), 9.
- ⁸⁷ Ibid, 9 f.
- ⁸⁸ Alexander & Schwarzschild (1987), 87.
- ⁸⁹ Peter Singer, "The Right to be Rich or Poor" i Paul ed. (1982), 47 f.
- ⁹⁰ Shapiro (1986), 165–178.
- ⁹¹ Nozick (1986), 71 ff.
- ⁹² Ibid, 72.
- ⁹³ Eric Mack, "Nozick on Unproductivity: The Unintended Consequences" i Paul ed. (1982), kap 9.

- ⁹⁴ Shapiro (1986), 220.
⁹⁵ Rawls (1980), 273 f.
⁹⁶ Här och i fortsättningen bygger resonemangen, där annat inte anges, på Shapiro (1986), kap 4 och 5.
⁹⁷ Norman Daniels, "Equal Liberty and Unequal Worth of Liberty" i Daniels ed. (1978), 262.
⁹⁸ Dworkin (1986), 192–198.
⁹⁹ Ibid.
¹⁰⁰ Alexander & Schwarzschild (1987), 109 f.
¹⁰¹ Berlin (1979), 1. När Berlin använder termen diskuteras han frihet. Här vidgar jag dess användning.
¹⁰² Ibid, lv.
¹⁰³ Ibid, lv f.
¹⁰⁴ Hare (1981), 147.
¹⁰⁵ Miller (1979), kap 8.
¹⁰⁶ Ibid, 341.
¹⁰⁷ Ibid, 341 f.
¹⁰⁸ Ibid, 343.
¹⁰⁹ Lukes (1978), kap 8.
¹¹⁰ Barry (1973), 114.
¹¹¹ Rescher (1966), 73.
¹¹² Ibid, 82 f.
¹¹³ Barry (1973), 55.
¹¹⁴ Se tex Rawls (1980), 19 f.
¹¹⁵ Thomas Scanlon, "Rights, Liberty and Property" i Paul ed. (1982), 113.
¹¹⁶ David Lyons, "New Indian Claims and Rights to Land" i Paul ed. (1982), 360.
¹¹⁷ Walzer (1983), 9.
¹¹⁸ Ibid, kap 1.
¹¹⁹ Ibid, 7.
¹²⁰ Ibid, kap 1.
¹²¹ Ibid.
¹²² Ibid.
¹²³ Ibid, 17.
¹²⁴ Ibid, 21.
¹²⁵ Ibid, passim.
¹²⁶ Ibid, 229.
¹²⁷ Rawls (1980), 74.
¹²⁸ Ibid, 511.
¹²⁹ Se avsnittet "Walzers kritiker" i Hermansson (1989a), 142 ff.
¹³⁰ Dworkin (1986), 217.
¹³¹ Ibid, "What Justice Isn't".
¹³² Walzer (1987), 28.
¹³³ Inte heller Rawls och Nozick upprätthåller, som vi sett, en strikt åtskillnad mellan det normativa och det empiriska. Jag ser dessutom likheter mellan Walzers teori och den modell för lagtolkning Dworkin själv föreslagit i Dworkin (1981), passim. Båda utgår från det socialt givna (vilket för Dworkin är de lagtexter och prejudikat som finns), men ingen vill därför okritiskt acceptera allt som benämns vara rättvist (Walzer) eller människans rätt (Dworkin). (Dworkin ställer krav på koherens mellan, å ena sidan, de värderingar en lag är uttryck för, lagtexten själv, de prejudikat som finns, den dom som avkunnas och, å andra sidan, den lagteori som bäst rättfärdigar vårt lagsystem.)
¹³⁴ Gustavsson (1983)

¹³⁵ Walzer (1987), 43.

¹³⁶ Ibid.

¹³⁷ Ibid, 49.

Referenser

- Alexander & Schwarzschild (1987) "Liberalism, Neutrality . . .", *Philosophy and Public Affairs*, vol 16, no 1.
 Barry, Brian (1973) *The Liberal Theory of Justice*. Oxford: Clarendon Press.
 Berlin, Isaiah (1979) *Four Essays on Liberty*. Oxford: Oxford University Press.
 Daniels, Norman ed. (1978) *Reading Rawls*. Oxford: Basil Blackwell.
 Dworkin, Ronald (1986) *A Matter of Principle*. Oxford: Clarendon Press.
 Dworkin, Ronald (1981) *Taking Rights Seriously*. London: Duckworth.
 Feinberg, Joel (1973) *Social Philosophy*. New Jersey: Prentice Hall.
 Gustavsson, Sverker (1983) *Medborgarskapets innehåll*. Föredrag vid Kungliga Vetenskapssamhällets i Uppsala årshögtid den 8 oktober.
 Hare, R M (1981) *Moral Thinking*. Oxford: Clarendon Press.
 Hermansson, Jörgen (1989a) "Introduktion till Michael Walzer" i *Idéer om rättvisa: texter av John Rawls, Amartya Sen och Michael Walzer*. Stockholm: Tidens Förlag.
 Hermansson, Jörgen (1989b) *Spelsteorins nytta*, manus. Uppsala: Skytteanum.
 Lessnoff, Michael (1986) *Social Contract*. London: Macmillan.
 Liedman, Sven-Eric (1985) *Från Platon till Reagan*. Stockholm: Bonniers.
 Lukes, Steven (1978) *Essays in Social Theory*. London: Macmillan.
 Miller, David (1979) *Social Justice*. Oxford: Clarendon Press.
 Nozick, Robert (1986) *Anarchy, State, and Utopia*. Oxford: Basil Blackwell.
 Paul, Jeffrey ed. (1982) *Reading Nozick*. Oxford: Basil Blackwell.
 Platon (1984) *Staten*. Lund: Doxa.
 Popper, Karl R (1980) *Det öppna samhället och dess fiender – Platon*. Stockholm: Akademilitteratur.
 Raphael, D D (1970) *Problems of Political Philosophy*. London: Macmillan.
 Rawls, John (1980) *A Theory of Justice*. Oxford: Oxford University Press.
 Rescher, Nicholas (1966) *Distributive Justice*. New York: The Bobbs-Merrill Company.
 Shapiro, Ian (1986) *The Evolution of Rights in Liberal Theory*. New York: Cambridge University Press.
 Walzer, Michael (1987) *Interpretation and Social Criticism*. Cambridge: Harvard University Press.
 Walzer, Michael (1983) *Spheres of Justice*. New York: Basic Books.

Measuring Political Democracy in Latin America: A Discussion of the Fitzgibbon-Johnson Image-Index

AV MIKAEL BOSTRÖM

Introduction

From a regional point of view, a dramatic political change has taken place in Latin America during the last ten years. The most visible manifestation of this change is that, while in July 1979 only three of the Latin American mainland countries were ruled by elected civilian governments, by the end of 1989, fifteen out of the seventeen nations had elected civilian governments. Only Chile and Panama are, at the time of writing (October 1989), directly ruled by non-elected military regimes, although Panama has a civilian marionette as president.

In the academic literature this political phenomenon is given different names. While some analysts speak quite dramatically of the breakdown of military authoritarianism (Richards, 1986) or the democratization of Latin America (Drake & Silva, 1986), others are more cautious and call it a transition from authoritarian rule (O'Donnell, Schmitter & Whitehead, 1986) or a retreat of the generals (O'Brien & Cammack, 1985). Scholars who study the phenomenon from a historical perspective often emphasize the cyclical political shifts between democracy and dictatorship in Latin American political history. The contemporary change, they suggest, fits within a historical pattern and should, consequently, be called a redemocratization of the region (Remmer, 1985; Lopez & Stohl, 1987).

One main reason why analysts do not agree on what to call the political change in the 1980s is, of course, disagreement about the definition of democracy. Nef (1986), for example, rejects the concept of democratization altogether and prefers to define the contemporary phenomenon as "the modernization of the status quo". Consequently, for Nef, the formal elections and civil governments have nothing to do with real democ-

racy, but are only means used by the Latin American power-holders to contain explosive social tensions.

This essay is an attempt to find an operationalization which is simple and useful for the systematic comparative research that is necessary in order to decide to what degree it is justified to speak about Latin American democratization, redemocratization and authoritarianization. More precisely, the purpose of the article is to analyse the usefulness for empirical research of the Fitzgibbon-Johnson quinquennial measurement of Latin American political democracy. This analysis will be made by comparing the F-J index with other measurements of Latin American political regimes, and by checking the sensitivity of the index to important political events and changes in Latin America during the period under study. The motive for the study is the conviction that the F-J index is the most elaborate effort at quantification of Latin American political change, and, consequently, that it should be thoroughly scrutinized and tested by scholars who search for a good operationalization of their dependent variable when they analyse political trends in Latin America.

The Fitzgibbon-Johnson Image-Index: A Presentation

The Motive

In 1945 Russell Fitzgibbon undertook, for the first time, a survey among U.S. specialists in order to "establish a system to measure roughly the democratic attainment of the twenty Latin American states" (Fitzgibbon, 1951: 517). The underlying objectives were to "secure a detached and presumably impartial opinion" and to reduce "political phenomena to their essential components in order to make assessment valid and, in-

deed, possible" (ibid: 517). Obviously, the survey was an attempt by Fitzgibbon to spread the use of statistical tools which he believed could "profitably be applied" in political science (Fitzgibbon, 1956: 607), and which he thought would give "a means of refining and confirming subjective and intuitive conclusions which must otherwise by their subjectivity and intuitiveness remain partially unsatisfactory" (Fitzgibbon & Johnson, 1965: 129).

There is no doubt that one motive of the early surveys was to search for an objective measurement of the state of democracy and the political trends in the Latin American nations. However, after much criticism had been raised against the limitations of the index because of, among other things, its inherent subjectivity (Cutright, 1963: 253; Kling, 1964: 186–87) Fitzgibbon's collaborator, Kenneth Johnson, seems to have changed the primary purpose:

... if we cannot readily measure the state of democracy with the longitudinal Fitzgibbon-Johnson Index, at least we can better understand the scholarly views that have helped to influence public opinion and policy (in the U.S.) as well as to shape intellectual outlooks. (Johnson, 1976 A:356).

From 1975 onwards, Kenneth Johnson emphasizes that he is measuring the scholarly images or reputational status of political democracy in Latin America, instead of "democracy as such" (Johnson, 1976 B: 133; Johnson, 1982: 197; Johnson & Kelly, 1986: 20). The following discussion, however, will deal with the question of the possibility of using the F-J index as a measurement of political democracy per se in Latin America.

The Method

The original F-J index is based on fifteen criteria for democratic achievement, which Fitzgibbon considered to be "somewhat tailored to meet the particular circumstances of ... Latin America" (Fitzgibbon, 1956: 608). All of the components do not measure political democracy directly, but rather economic or social democracy. According to Fitzgibbon, however, "they all seemed to contribute to the determination of the total picture of political democracy, whether directly or only indirectly" (ibid: 608). The fifteen criteria are as follows:

1. An educational level sufficient to give the political process some substance and vitality.

2. A fairly adequate standard of living and reasonable well-balanced economic life.
3. A sense of internal unity and national cohesion.
4. Belief by the people in their political dignity and maturity.
5. Absence of foreign domination.
6. Freedom of the press, speech, assembly, radio, etc.
7. Free elections – honestly counted votes.
8. Freedom of party organization; genuine and effective party opposition in the legislature; legislative scrutiny of the executive branch.
9. An independent judiciary – respect for its decisions.
10. Public awareness of the collection and expenditure of governmental funds.
11. Intelligent attitude toward social legislation – the vitality of such legislation as applied.
12. Civilian supremacy over the military.
13. Reasonable freedom of political life from the impact of ecclesiastical controls.
14. Attitude toward and development of technical and scientific governmental administration.
15. Intelligent and sympathetic administration of whatever local self-government prevails. (Johnson, 1976A:362–364)

The participants in the quinquennial surveys rank the twenty states by marking excellent, good, average, poor and insignificant achievement on each point. Each rating is then evaluated from five (excellent) to one point (insignificant) and the results are presented as a numerical index of democratic achievement in Latin America every five years.

In 1945 and 1950 ten U.S. social scientists with a major interest in Latin American politics and governments were selected to participate in the surveys. The number of participants was doubled in 1955 and doubled once again in 1960. Since then the number of respondents has varied.

In the 1970 and 1975 polls, a panel of Latin American scholars and journalists participated. However, when several participants were seriously threatened by right-wing death squads as well as extreme left-wing groups, and when United States espionage activity was disclosed, Johnson decided to rely solely on experts from the U.S. in the following surveys (Johnson, 1977: 90). The 1970 results published by Johnson, and presented in this paper, include the Latin American respondents.

The Revised Index

Since considerable criticism of the validity of this complex 15-component index of democracy has been raised (Lipset, 1964:48; Needler, 1968:889; see also Vanhanen, 1984: 25), Johnson has established a set of five select criteria in order to provide a more accurate measurement of political democracy (Johnson, 1976 A: 133). The critics suggested that the original index did not represent a purely political dimension as it included economic and social variables, and, accordingly, that its usefulness as a measure of democracy was limited. However, no such criticism should be levelled against the revised index which includes the following components:

6. Freedom of press, speech etc;
7. Free elections;
8. Free party organization;
9. Independent judiciary;
12. Civilian supremacy over the military.

According to Johnson, the first four criteria are soundly rooted in political theory, while the issue of civilian supremacy causes some debate (Johnson, 1976 A: 356; 1976 B: 311). Doubtlessly, free elections, party competition, and civil liberties, are the most common criteria for measuring political democracy, whereas the civilian supremacy component is used very rarely in empirical studies (1). However, the existence of an independent judiciary also seems to be a rarely used indicator of political democracy (2).

When Johnson seeks arguments for including the component of civilian supremacy, he uses the suggestion of Hannah Arendt that violence, when used in connection, with power, can be justifiable but never legitimate. Therefore, the military with their monopoly of violence may govern to foster social democracy but never political democracy.

In Latin America, power exercised through violence is common. If legitimate power is replaced by violence . . . then the inevitable result is terror, i. e. 'the form of government that comes into being when violence, having destroyed all power, does not abdicate but, on the contrary, remains in full control'. Thus, violence has become a way of political 'life' in certain Latin American countries, and this cannot help but influence the scholarly image of democracy, depending upon one's degree of familiarity with the given country. (Johnson, 1976 B: 131)

There is no doubt that the revision of the F-J index has made it more useful for analyses of "pure" political phenomena. The revised index may be compared with other more or less well-known measures of political democracy in order to check its validity and to estimate its advantages and disadvantages. Before that, however, some relevant results from the nine image-index surveys will be presented.

The Results of the Revised Index

The standard definition of Latin America encompasses precisely those twenty nations included in the Fitzgibbon-Johnson index (Wilkie et al, 1988: X). For practical reasons, however, this article has been limited to political trends only in the seventeen mainland states of Latin America. Hence, the Caribbean states of Cuba, the Dominican Republic and Haiti are not dealt with in the following discussion.

To make comparison between the different surveys possible, the results are presented as equalized raw scores, i. e. data that account for the different numbers of respondents each year. This means that the 1955 scores are divided by two (20 respondents), the 1960 scores by four (40 respondents), and so on, in order to make them comparable with the results of the first two surveys. The minimum equalized point-score for each country each year is 50 (5 points \times 10 respondents) while the maximum point-score is 250 (25 points \times 10 respondents).

Regional Trends

The often emphasized cyclical political development of Latin America (Blakemore, 1985; Huntington, 1984; Martz, 1987; Remmer, 1985; Rouquié, 1986; Lopez & Stohl, 1987; Seligson, 1987) is strikingly evident when the point-scores of the seventeen states under study are added and presented as a graph (Figure 1). The scholarly image of Latin America during the second half of the 1950s and the early 1980s is a region which moves towards democracy, whereas the image of the 1960s and early 1970s is that of a continent on its way towards dictatorship. Thus, if the F-J index is treated as an interval scale it follows that the political change during the 1980s can be described as a redemocratization of Latin America.

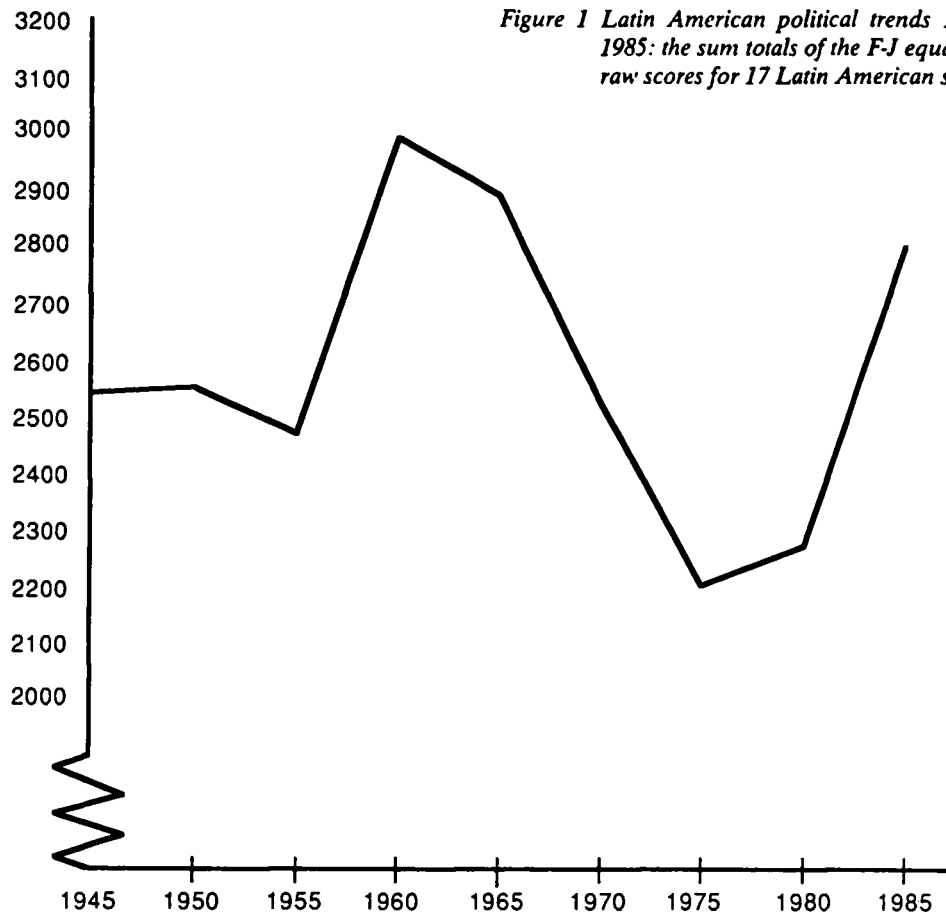


Figure 1 Latin American political trends 1945–1985: the sum totals of the F-J equalized raw scores for 17 Latin American states.

A country-by-country analysis of the quinquennial changes in scores shows that the within-region variations are considerable. However, the three conspicuous political trends, i.e. the democratization of the late 1950s, the movement toward dictatorship between 1965 and 1975, and the redemocratization of the early 1980s, seem to have had an impact on almost every Latin American republic.

Within the five year period 1955–1960 all of the countries except Brazil, Paraguay and Uruguay became more democratic, according to the F-J index. At least five out of these fourteen republics experienced great progress in terms of democratic achievement: Argentina which improved by 116 points, Venezuela by 104 points, Peru by 94, Colombia by 69, and Guatemala by 41 point.

The country-by-country analysis of the F-J index also gives a fairly clear-cut picture of the setback to democracy in the late 1960s and early

1970s. In the 1970 survey, thirteen out of the seventeen countries got a lower score than five years earlier, whereas three of them increased their points slightly (Ecuador, Guatemala and Paraguay), and one got the same point-score (Honduras). The tendency remained in 1975 although Argentina, once again, had made a jump towards political democracy (+49) and Costa Rica, Venezuela and Colombia had made some further progress towards greater democracy.

The most unambiguous regional political trend is the redemocratization in the first half of the 1980s. Between 1980 and 1985 every Latin American state under study improved its point-score in the F-J image-index. At first glance it may seem as if the range of this regional political change was limited, since nine of the countries increased their scores by less than 20 points. A closer examination of the point changes of these countries, however, reveals that the democratization trend

Table 1 The Revised Fitzgibbon-Johnson Image-Index: equalized raw scores for seventeen Latin American states, 1945-1985

Country	1945	1950	1955	1960	1965	1970	1975	1980	1985
Argentina	155	106	93	209	190	113	162	90	204
Bolivia	92	115	114	139	118	116	91	84	140
Brazil	120	184	200	200	165	102	90	115	173
Chile	221	228	225	232	239	214	77	76	79
Colombia	221	174	136	205	205	188	204	200	213
Costa Rica	231	219	232	237	240	212	232	237	250
Ecuador	120	170	159	184	139	153	109	163	187
El Salvador	112	109	139	148	149	137	124	92	115
Guatemala	128	142	113	154	128	137	111	93	94
Honduras	84	166	133	142	123	123	101	119	142
Mexico	159	161	190	195	199	178	182	184	195
Nicaragua	93	83	78	93	116	109	89	141	149
Panama	172	143	150	165	173	113	107	125	168
Paraguay	83	81	83	67	79	88	74	71	80
Peru	158	106	88	182	179	127	97	178	189
Uruguay	233	240	248	241	239	209	127	89	178
Venezuela	154	118	89	193	207	200	221	224	238

Sources: Johnson, 1976 A: 360; Johnson, 1976 B: 137; Johnson, 1982: 199; Johnson & Kelly, 1986: 21

encompassed almost the whole region. Two of these nine states, Nicaragua and Peru, had experienced their democratic "booms" just before the 1980 survey, whereas four countries continued to take small steps towards the maximum points (Costa Rica, Venezuela, Colombia and Mexico). This leaves Guatemala (+1), Paraguay (+9), and Chile (+3) as the only states outside the group of democratising states during the first half of the 1980s.

The Problems of Interpreting the F-J Index

According to Johnson, the F-J index does not involve precise interval data and, therefore, the raw scores do not tell exactly whether, for example, Mexico was more democratic in 1985 than in 1980, although the country had improved its score (Johnson, 1976 B: 135; Johnson, 1977: 87). If this statement is true, the description of political trends made above loses much of its value as the applicability of the F-J index would then be limited to comparisons of rank order positions of the states.

Nevertheless, Johnson in his 1976 resumé of the techniques and results of the surveys, compares the total raw scores of the original index and concludes:

In the 1970 survey, the raw score fell to 8,696. If there was a considerable jump in total raw scores beginning in

1960, attributed to the demise of a number of dictatorships during the preceding quinquennium, the decline of 1970 may be likewise attributed to the establishment or reestablishment of a considerable number of dictatorships. Thus, the raw score totals lay a trend that seems to correspond with more subjectively perceived reality. (Johnson, 1976 A: 350-51).

Johnson shows here that he is ready to follow Fitzgibbon and interpret the raw score fluctuations as "a rough indication of shifts in the democratic weathervane over the years" (Fitzgibbon, 1967: 139). Fitzgibbon also developed a measurement that showed the percent changes of point-scores by states for successive quinquennia. The purpose of this operation was to find a measurement "representing democratic achievement and, when the (different) years are compared, progress and regression" (Fitzgibbon, 1951: 520). These figures have not been published since the 1965 survey which, perhaps, should be seen as an indication of the more cautious use of the index after the retirement of Fitzgibbon. The question remains, however, of how to interpret the F-J index. Could the raw scores be treated as measures of the degree of democracy, or do they only show the rank order of the Latin American states in terms of democratic achievement? How valid is the index? Does it produce a good picture of the state of democracy in Latin America?

Answers to these questions can be reached by comparing the results of the F-J Surveys with other, non-reputational, measures of democracy. Unfortunately, since many of these measures are based on data which are aggregated over a long time period, no meaningful comparison can be made with the results of the revised F-J index, which is a measure of the current reputational status of democracy at the time of each survey. Thus, the measures which will be compared with the F-J index are Bollen's index of 1960 and 1965, Dahl's classification of circa 1969, Gastil's annual indices of political and civil rights 1972–1987, and Anderson's 1987 ranking of the Latin American and Caribbean countries.

The Bollen index for 113 states in 1960 and 123 states in 1965 involves six indicators of political democracy – press freedom, freedom of group opposition, government sanctions, fairness of elections, executive selection and legislative selection (Bollen, 1980). As in most quantitative measures of democracy, the data are from different sources and are mostly based on judgements rather than "hard" figures. Accordingly, Robert Dahl's "word of caution regarding" his own classification of political regimes, is true of most indices of democracy, including Bollen's:

Judgements of this kind may be biased by many things, including the simple fact that a great deal more is known about some countries than others. (Dahl, 1971: 243)

Nevertheless, Bollen has shown that the correlation between his own scores of the twenty Latin American countries and the raw scores of the revised F-J index for 1960 and 1965 is about .90 (Pearson's r) for both time points (.86 and .85 for the seventeen countries under study). Regarding the F-J index he then concludes.

This specialization in Latin America, combined with its long history (since 1945) suggests that it is one of the best available measures for a region of developing countries. (Bollen, 1980: 381)

Unlike Bollen, Seligson (1987) follows the advice of Johnson and treats the F-J index as an ordinal scale. Correlating the rankings of the F-J index and the Bollen index rankings for the twenty Latin American countries for 1965, he gets a Spearman's Rho of .90 (Seligson, 1987: 171). When Cuba, the Dominican Republic, and Haiti, are

excluded the correlation decreases slightly but remains very high (.75 for 1960 and .80 for 1965). The conclusion from these comparisons is that the "objective" Bollen index, which is "generally regarded as the best one yet devised" (Seligson, 1987: 170), and the subjective F-J index produce very similar results with regard to point-scores as well as rank orders (Table 2).

Only in the cases of Argentina and Colombia, and Nicaragua in 1965, do the two indices yield substantially different rankings. The good reputational status of the Frondizi (1958–62) and Illia (1963–66) governments of Argentina (rank 4 and 7 in the F-J index), as well as the "oligarchical democracy" under the National Front in Colombia (rank 5 and 5), does not correspond to the "hard" facts about these regimes (rank 12 and 9, 13 and 12 in the Bollen index). It is difficult to judge which index is the best reflection of "reality" in these cases, but it must be hard for Bollen to justify why the military regime in Guatemala and the indirectly elected civilian regime in Honduras gained higher scores than Argentina and Colombia in 1960. Likewise, it must be hard to justify why Argentina under Illia was considered less democratic than Brazil under the post-1964 military government or Nicaragua under the rule of the Somozas (although a non-Somoza was elected president). Finally, it must be difficult to justify why El Salvador under a one-party congress and a military president who was elected unopposed gained a higher score in 1965 than both Argentina and Colombia.

In the case of Nicaragua, in 1965, the scholarly image was much more negative than the Bollen scores warrant (rank 16 and 11 respectively). According to Seligson (1987), this can be explained by "the personal antipathy of many scholars toward the Somoza regime" (p. 171). However, the difference between the two measures may also be interpreted the other way around. Bollen may have taken a too roseate view of Nicaragua under president René Schick (1963–66) who was hand-picked by the Somozas. To be sure, Schick was elected by 90 percent of the voters and the opposition-held-one-third-of-the-legislative-seats. The election, however, was only one more sign of "the impossibility of anyone ruling without Somoza", whereas the one-third representation was a built-in stipulation that in fact produced a majority-type system and maintained "the myth of an opposition" (McDonald, 1971: 227). Guaranteeing the opposition one-third of the seats destroyed

Table 2 The F-J revised index and Bollen's political democracy index for 1960 and 1965, 17 Latin American countries

Country	1960				1965			
	F-J index		Bollen*		F-J index		Bollen	
	Score	Rank	Score	Rank	Score	Rank	Score	Rank
Uruguay	241	1	99,8	1	239	2	99,6	1
Costa Rica	237	2	91,3	3	240	1	90,1	3
Chile	232	3	99,7	2	239	2	97,0	2
Argentina	209	4	62,7	13	190	7	52,6	12
Colombia	205	5	69,7	12	205	5	71,4	9
Brazil	200	6	90,5	4	165	10	60,9	10
Mexico	195	7	80,1	7	199	6	74,5	6
Venezuela	193	8	72,5	9	207	4	73,4	7
Ecuador	184	9	84,3	5	139	12	44,6	15
Peru	182	10	83,4	6	179	8	87,0	4
Panama	165	11	75,4	8	173	9	76,9	5
Guatemala	154	12	69,8	11	128	13	39,5	16
El Salvador	148	13	53,5	15	149	11	72,1	8
Honduras	142	14	70,1	10	123	14	50,0	13
Bolivia	139	15	59,8	14	118	15	36,2	17
Nicaragua	93	16	48,7	16	116	16	55,4	11
Paraguay	67	17	39,1	17	79	17	44,7	14

* The range of the scale is 0 to 100

Sources: Bollen, 1980: 387; Johnson, 1976 A: 360

the incentive to work hard during the campaign and appeased international critics (ibid: 237). Thus, electoral results were a foregone conclusion in Nicaragua during the Somoza "dynasty" and, consequently, did not have much to do with democracy. Seligson's alleged "personal antipathy of many scholars" perhaps is nothing but a more realistic judgement of the state of democracy in Nicaragua in the mid 1970s than the one made by Bollen.

The F-J index also produces almost the same results as the 1969 classification of 114 regimes made by Dahl (Dahl, 1971). When Dahl operationalizes his two-dimensional concept of democracy (or polyarchy) he uses the percentage of adult citizens eligible to vote as the sole indicator of participation, while ten variables represent opportunity for public opposition. A correlation coefficient (Spearman's Rho) of .84 for the seventeen mainland Latin American states is yielded when Dahl's two-dimensional classifications transformed into a rank-order scale and correlated with the 1970 F-J ranking. Only the ranking of Peru differs considerably between the two indices which, perhaps, reflects the difficulties the experts had in judging a military but reformist regime in terms of democratic achievement (the Velasco Alvarado regime).

Table 3 Rank orderings of 17 Latin American states: the F-J index 1970, and Dahl's classification circa 1969

Country	F-J index	Dahl
Chile	1	1
Costa Rica	2	3
Uruguay	3	2
Venezuela	4	4
Colombia	5	4
Mexico	6	10
Ecuador	7	6
Guatemala	8	7
El Salvador	8	11
Peru	10	15
Honduras	11	7
Bolivia	12	9
Argentina	13	16
Panama	13	17
Nicaragua	15	12
Brazil	16	13
Paraguay	17	14

Sources: Dahl, 1971: Appendix A, pp. 232-234; Johnson, 1976A: 360

A more crude measure of political regimes is Gastil's annual indices of political and civil rights for all independent states, as well as related territories, covering the period from 1972 onwards. Gastil also summarizes the two seven-point ratings of the civil and political rights in terms of an overall three-point assessment of the status of freedom in each country. Since Gastil equates freedom with liberal democracy (Gastil, 1987: 4 and 25), this measurement will be compared with the results of the F-J surveys.

The Gastil indices are as judgemental as either Bollen's index and Dahl's classification, since the ratings on the two seven-point scales are based on the author's own interpretation of different (unspecified) qualitative and quantitative data. In contrast to the other two indices, however, the Gastil "survey of freedom" includes aspects of democracy such as political decentralization, regional and local self-determination, freedom from foreign control, and freedom from gross socioeconomic inequality. Thus, taken together the Gastil indices are, in fact, more comprehensive measures of political regimes than the Bollen and Dahl measures as well as the revised Fitzgibbon-Johnson index.

When comparing the Status of Freedom ratings with the F-J index rankings for 1975, 1980 and

1985, the two measures produce some different results (Table 4). The most conspicuous Gastil ratings, seen in comparison with the F-J rankings, are those of El Salvador as a "free" country in 1975, and of Mexico and Paraguay as "partly free" countries. It is also interesting to note that the regional democratization in the 1980s is indicated in the 1985 Gastil survey by a large increase in the number of "free" countries and the disappearance altogether of "not free" states.

In the case of El Salvador it is obvious that Gastil has overestimated the degree of freedom, and consequently the degree of democracy. Between 1972 and 1977, the country was ruled by a military government which had come to power through a fraudulent election in which parties identified as communist were not allowed to participate (Keesing's 25135, 1972). Moreover, during 1974 and 1975, the government was criticized by the Catholic Church for severe repression of peasants and students and lack of respect for fundamental human rights, as well as neglect of the enormous socioeconomic inequalities (Keesing's 27938, 1976). In the light of this political and social situation it is difficult to agree with Gastil's inclusion for 1975 of El Salvador in "the list of operating democracies (which) is made up of those countries given the summary status of

Table 4 F-J country rank orderings and Gastil Status of Freedom, 17 Latin American countries, 1975, 1980, 1985.

1975		1980		1985	
F-J Rank	Status	F-J Rank	Status	F-J Rank	Status
1. Costa Rica	F	1. Costa Rica	F	1. Costa Rica	F
2. Venezuela	F	2. Venezuela	F	2. Venezuela	F
3. Colombia	F	3. Colombia	F	3. Colombia	F
4. Mexico	PF	4. Mexico	PF	4. Argentina	F
5. Argentina	PF	5. Peru	PF	5. Mexico	PF
6. Uruguay	PF	6. Ecuador	F	6. Peru	F
7. El Salvador	F	7. Nicaragua	PF	7. Ecuador	F
8. Guatemala	PF	8. Panama	PF	8. Uruguay	F
9. Ecuador	NF	9. Honduras	PF	9. Brazil	F
10. Panama	NF	10. Brazil	PF	10. Panama	PF
11. Honduras	PF	11. Guatemala	PF	11. Nicaragua	PF
12. Peru	NF	12. El Salvador	PF	12. Honduras	F
13. Bolivia	NF	13. Argentina	NF	13. Bolivia	F
14. Brazil	PF	14. Uruguay	NF	14. El Salvador	PF
15. Nicaragua	PF	15. Bolivia	PF	15. Guatemala	PF
16. Chile	NF	16. Chile	PF	16. Paraguay	PF
17. Paraguay	PF	17. Paraguay	PF	17. Chile	PF

Sources: Gastil, 1987: 54-65 (table 6); Johnson, 1976 B: 137; Johnson, 1982: 199; Johnson & Kelly, 1986: 21

'free'" (Gastil, 1987: 25). In the 1975 revised F-J index, El Salvador gets 124 points, which is more than 100 points less than Costa Rica and almost 100 points less than Venezuela. This seems to be a more appropriate judgement of El Salvador in terms of political democracy in the middle of the 1970s.

The categorization of Paraguay as a "partly free" state is also an overestimation when compared with the rankings and scores of the revised F-J index. Although it is not easy to rank dictatorships, it is difficult to find the motivation as to why Paraguay under Stroessner is classified as freer than Ecuador, Panama, Peru, Bolivia and Chile in 1975; freer than Argentina and Uruguay in 1980; and as free as Nicaragua in 1985. Perhaps the regularly held presidential elections between 1954 and 1988 in which Stroessner won 80 to 90 percent of the votes have had a positive effect on the Gastil political rights score.

Mexico, on the other hand, is classified as a "partly free" country in the Survey of Freedom but gains high point-scores and a high ranking throughout the F-J surveys. To be sure, it is problematic to judge and define the Mexican political regime, but it seems as if the experts in the F-J surveys tend to view Mexico through rose-tinted glasses and to overrate the state of democracy. Broad state controls on labour and peasant organizations, the political domination by a single party and extensive use of electoral fraud (Middlebrook, 1986) call into question the rating of Mexico as, for example, a more democratic state than Peru or Ecuador in 1985, and, instead, seem to warrant Gastil's classification.

A recent measurement of "the democratic revolution" in Latin America and the Caribbean is produced by Anderson (1987). His six-category classification, which is based on a dozen indicators of political and individual rights, applies for conditions in March 1987 and, thus, may be compared with the results of the 1985 F-J survey (Table 5).

Costa Rica is the only Latin American state in the first category, which means that in this country "all elements of individual rights are specified by law and presently are extended to all inhabitants without restrictions" (Anderson, 1987: 61). When compared with the F-J index this classification is adequate.

The most spectacular classification, when compared with the F-J index, is the placement of Nicaragua in category IV together with Chile and Paraguay. Moreover, placement in category V was considered, which would have meant that Nicaragua, in spite of the 1984 general elections, was categorized as a country "where none of the elements of individual rights is available due to law, custom, or arbitrary authority, but where effective political organization provides social and economic stability" (ibid: 61).

The judgement of Nicaragua is probably conditioned by Anderson's liberalistic view of democracy and, thus, reveals the main deficiency of this measure. Private ownership of the press and the prosperity of private enterprise in Chile and Paraguay are seen as extenuating circumstances in these countries, while the "pluralistic features" of the Nicaraguan regime are considered to be overshadowed by the Marxist-Leninist ideology of

Table 5 The Anderson Ranking of 17 Latin American Countries by Civil and Political Liberties as of 1 March 1987

Categories	I	II	III	IV	V	VI
	Costa Rica*	Argentina	Bolivia	Chile*		
		Colombia*	Brazil	Nicaragua*		
		Uruguay*	*Ecuador	Paraguay		
		Venezuela	El Salvador			
			Guatemala			
			Honduras			
			Mexico			
			Panama			
			Peru			

* Indicates that placement in adjacent category was considered

Source: T Anderson, 1987: 63

(some of) the Sandinist leaders (ibid: 66–67). Fortunately, the F-J index seems to lack such evident ideological bias.

The F-J Index in a Comparative Perspective

Concerning the Bollen index of democracy, Peeler (1985) has commented:

The utility of the index depends on the willingness of readers to accept the judgments of the author and his sources. Further, even if these judgments are accepted, one must be careful not to generalize beyond the particular time span covered by the study. (Peeler, 1985: 18)

It goes without saying that this statement is true for all comparative measures of political democracy. In the case of the F-J index the crucial question is whether the reader accepts the combined judgements of experts as an accurate measure. The above comparisons with various non-reputational measures, which have shown that the image-index produces results that are very similar to measures based on "library research", will, perhaps, make it easier for readers to accept the F-J index.

The correspondence with the non-reputational measures indicates that the problem of subjectivity is not as serious a problem as some scholars claim (Cutright, 1963; Vanhanen, 1984). Cutright (1963) questions the validity of both the F-J index and Lipset's classification (Lipset, 1964), and goes on to wonder whether there is any expert who "can be in intimate contact with the political histories of all the nations of the world and also be willing or able to order them on simple scales, let alone multiple dimensions" (p. 253). This is a good point since the participants in the F-J surveys themselves disclaim competence to judge all Latin American countries on all points, and since the judgements necessarily must be "subjective in large measure" (Fitzgibbon, 1956: 617). On the other hand, the experts do not need to order all nations of the world, but rather twenty nations of one particular region of the world. Although the familiarity with respect to each state varies between the respondents, it is fairly evident that "the overall assessments made by specialists are likely to introduce desirable nuances and balances which are impossible in the use of cold statistical information, even of the most accurate sort" (Fitzgibbon, 1967: 135).

The Cutright index is a case in point. Cutright

(1963) tries to produce a quantitative and purely "objective" index of democracy based on cumulative data from 1940 to 1960, using as one out of two indicators the share of the legislative seats for the opposition. Since he chooses 30 percent as the minimum representation for a full score on this indicator, Nicaragua under Somoza, with its guaranteed representation of the opposition parties mentioned above, receives the same number of points as Finland and Austria, more points than Italy, and is placed fifth among the Latin American countries (Needler, 1968: 890). Obviously, the statistical information has led Cutright astray in this case. More "intimate contact" with the political history of Nicaragua had probably resulted in a more plausible scoring of this country.

Another clear example of the insensitivity of cold statistical measures is Vanhanen's cumulative index of democracy for 119 states, 1850–1985, which is based on decennial means of the share of the total population voting in national elections and the share of the votes for the opposition parties (Vanhanen, 1984). The index yields some sensational results among which are the crossing of the threshold of democracy for El Salvador and Guatemala in the 1970s, and the ranking of Paraguay under Stroessner as a more democratic country than Colombia and Mexico in the 1960s. A closer examination of the conditions for electoral competition and participation in El Salvador, Guatemala and Paraguay would probably have made Vanhanen less prone to rely solely on statistics. Perhaps Vanhanen, and also Cutright, should have taken a look at the F-J index to find the "nuances and balances" which are necessary in order to produce what they call "objective" measures of democracy.

In sum, the problem of subjectivity, which is inherent in all measures of democracy, even the cold statistical indices, is not a major shortcoming of the revised F-J index. On the contrary, a measurement that is based on the combined subjective judgements of many specialists seems to include less spectacular ratings and classifications than its "objective" counterparts. For cross-sectional analyses of Latin American politics, therefore, the F-J index offers a good operationalization of the political democracy variable.

As already mentioned, both Fitzgibbon and Johnson interpret the raw scores as rough measures of the degree of democracy in each state and, hence, political trends and changes may be

described by the scores. Moreover, statistical tests show that the association is close between Bollen's scales and the F-J raw scores for both 1960 and 1965. Since the Bollen index is comparable between the two years this is an indication that F-J point-score improvements and decreases from one year to another reflect real democratic achievements and set-backs, at least to some extent.

The usefulness for longitudinal analyses is questionable, however, since the problem of the comparability of two separate polls remains. Did the ten respondents in 1945 view the five criteria of political democracy in the same way as the 72 respondents in the 1985 survey? Does a score of five points for "free elections" in 1945 mean the same as a five-point score in 1985? Do the 231 points in 1945 and the 232 points in 1975 mean that political democracy in Costa Rica did not make any progress during these 30 years? Similarly, do the 184 points for Ecuador in 1960 and the 187 points in 1985 mean that the fourth Velasco Ibarra regime was as democratic as the Febres Cordero regime?

Although most of the respondents have participated in several polls, the answer to all these questions are no. The cases of Costa Rica and Ecuador are two examples which prove that comparisons between two separate surveys must be made with great caution. In both countries, large numbers of the national population were long eliminated from voting since suffrage was limited to men in Costa Rica until 1953, and to literates in Ecuador until 1978. As these highly undemocratic features do not seem to be taken into consideration by the participants, with regard to, for example, Costa Rica in the 1945 and Ecuador in the 1960 poll, the point-scores of later "democratic" regimes do not improve. In other words, the F-J index fails to register such a crucial aspect of democratic achievement as the introduction of universal suffrage. This major shortcoming of the index limits its usefulness considerably, and renders questionable any but the broadest conclusions with regard to political change and political development.

Conclusions

The revised F-J index of democracy is a unique source for studies of Latin American post-war politics. The long time-span covered and the non-cumulative nature of the index make it superior to most of the other indices and classifications

presented in this article. Moreover, the store of sound knowledge which forms the "data-bank" of the index minimizes the risk of spectacular country ratings and rankings. The index also provides a good measure of such non-statistical aspects of political democracy as civilian supremacy over the military and the independence of the judiciary.

However, the index lends itself to cross-sectional rather than longitudinal analyses, because of the limited comparability of the raw scores of two separate surveys. It means that the raw score fluctuations can only be viewed as rough indications of political change over the forty year period. Consequently, the graph in Figure 1 shows the democratic and undemocratic trends in Latin America since 1945, although it does not show whether, in absolute terms, the region was more democratic in 1960 than in 1985.

A good quantitative and time-series index of political democracy, of course, must include measures which are comparable between the time-points. In this article it has been shown that it would be foolhardy to try to produce such a time-series measure of Latin American political regimes without first consulting the F-J index. Systematic empirical research of bygone days could not possibly compensate for the collected snapshots of specialists who actually lived during the time in question. Therefore, it is argued here that the best quantitative measure of Latin American political change would be a modification of the Fitzgibbon-Johnson Image-Index.

Notes

- Indicators of free elections are included in the measures of democracy by Anderson, 1987; Arat, 1988; Bollen, 1980; Cutright, 1963; Dahl, 1971; Gastil, 1988; Jackman, 1973; Lane & Ersson, 1989; Needler, 1968; Neubauer, 1967; Smith, 1969; and Vanhanen, 1984, whereas indicators of free party organization, or party competition, are included in all the above measures, except Needler, 1968. Civil liberties, such as freedom of speech, the press, etc., are not included as indicators of political democracy in Cutright, 1963 and Vanhanen, 1984. Only Smith, 1969, Gastil, 1987 and Lane & Ersson, 1989 include civilian supremacy as an indicator of democracy ("political participation by the military", "free of military control" and "role of military" respectively).
- Anderson, 1987, Dahl, 1971, and Gastil, 1987, include the independence of the judiciary as a criterion of political democracy.

References

- Anderson T (1987) Progress in the Democratic Revolution in Latin America: Country Assessments – 1987, *Journal of Interamerican Studies and World Affairs*, vol 29, no 1
- Arat ZF (1988) Democracy and Economic Development: Modernization Theory Revisited, *Comparative Politics*, vol 21, no 1
- Blakemore H (1985) Dictatorship and Democracy in Latin America, in *South America, Central America and the Caribbean 1986*, Europa Publications, London
- Bollen K (1980) Issues in the Comparative Measurement of Political Democracy, *American Sociological Review*, vol 45
- Cutright P (1963) National Political Development: Measurement and Analysis, *American Sociological Review*, vol 28
- Dahl R (1971) *Polyarchy: Participation and Opposition*, Yale University Press, New Haven and London
- Drake P & Silva E (eds.) (1986) *Elections and Democratization in Latin America, 1980–85*, Center for Iberian and Latin American Studies, University of California, San Diego
- Fitzgibbon R (1951) Measurement of Latin American Political Phenomena: A Statistical Experiment, *American Political Science Review*, vol 45
- Fitzgibbon R (1956) A Statistical Evaluation of Latin American Democracy, *The Western Political Quarterly*, vol IX
- Fitzgibbon R & Johnson K (1965) Measurement of Latin American Political Change, in Martz J (ed.), *The Dynamics of Change in Latin American Politics*, Prentice Hall, Englewood Cliffs, N. J.
- Fitzgibbon R (1967) Measuring Democratic Change in Latin America, *The Journal of Politics*, vol 29
- Gastil R (1987) *Freedom in the World: Political Rights and Civil Liberties, 1986–1987*, Greenwood Press, New York
- Huntington S (1984) Will More Countries Become Democratic?, *Political Science Quarterly*, vol 99, no 2
- Jackman R W (1973) On the Relation of Economic Development to Democratic Performance, *American Journal of Political Science*, vol 17
- Johnson K (1976 A) Measuring the Scholarly Image of Latin American Democracy, 1945–70, in *Statistical Abstract of Latin America*, vol 17, UCLA Latin American Center Publications, University of California, Los Angeles
- Johnson K (1976 B) Scholarly Images of Latin American Political Democracy, *Latin American Research Review*, vol 11, no 2
- Johnson K (1977) Research Perspectives on the Revised Fitzgibbon-Johnson Index of the Image of Political Democracy in Latin America, 1945–75, in Wilkie J & Ruddle K, *Quantitative Latin American Studies: Methods and Findings*, UCLA Latin American Center Publications, University of California, Los Angeles
- Johnson K (1982) The 1980 Image-Index Survey of Latin American Political Democracy, *Latin American Research Review*, vol 17, no 3
- Johnson K & Kelly P (1986) Political Democracy in Latin America 1985: Partial Results of the Image-Index Survey, *LASA Forum*, 17:1
- Keesing's Contemporary Archives, Record of World Events, 25135, 1972; 27938, 1976
- Kling M (1964) The State of Research on Latin America: Political Science, in Wagley (ed.), *Social Science Research on Latin America*, Columbia University Press, New York
- Lane J E & Ersson S (1989) Unpacking the Political Development Concept, *Political Geography Quarterly*, vol 8, no 2
- Lipset S M (1964) *Political Man*, Mercury Books, London
- Lopez G & Stohl M (eds.) (1987) *Liberalization and Redemocratization in Latin America*, Greenwood Press, New York
- Martz J D (1987) Latin America and the Caribbean, in Wesson R (ed.), *Democracy: A Worldwide Survey*, Praeger, New York
- McDonald R (1971) *Party Systems and Elections in Latin America*, Markham, Chicago
- Middlebrook K (1986) Political Liberalization in an Authoritarian Regime: The Case of Mexico, in Drake P & Silva E, (eds.), *Elections and Democratization in Latin America, 1980–85*, Center for Iberian and Latin American Studies, University of California, San Diego
- Needler M (1968) Political Development and Socioeconomic Development: the Case of Latin America, *The American Political Science Review*, vol 62
- Nef J (1986) Redemocratization in Latin America or the Modernization of the Status Quo?, *NS Canadian Journal of Latin American and Caribbean Studies*, vol XI, no 21
- Neubauer D (1967) Some Conditions of Democracy, *The American Political Science Review*, vol 61
- O'Brien P & Cammack P (eds.) (1985) *Generals in Retreat; The Crisis of Military Rule in Latin America*, Manchester University Press, Manchester
- O'Donnell G, Schmitter P & Whitehead L (eds.) (1986) *Transitions from Authoritarian Rule: Prospects for Democracy*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore and London
- Peeler J (1985) *Latin American Democracies: Colombia, Costa Rica, Venezuela*, The University of North Carolina Press, Chapel Hill and London
- Remmer K (1985) Redemocratization and the Impact of Authoritarian Rule in Latin America, *Comparative Politics*, vol 17
- Richards G (1986) Stabilization Crisis and the Breakdown of Military Authoritarianism in Latin America, *Comparative Political Studies*, vol 18, no 4
- Rouquié A (1986) Demilitarization and the Institutionalization of Military-Dominated Politics in Latin America, in G O'Donnell et al (eds.), *Transitions*

- from *Authoritarian Rule: Prospects for Democracy*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore and London
- Seligson M (1987) Development, Democratization, and Decay: Central America at the Crossroads, in Malloy J & Seligson M (eds.), *Authoritarians and Democrats: Regime Transitions in Latin America*, University of Pittsburgh Press, Pittsburgh
- Smith A K (1969) Socio-Economic Development and Political Democracy: A Causal Analysis, *Midwest Journal of Political Science*, vol 13
- Vanhanen T (1984) *The Emergence of Democracy: A Comparative Study of 119 States, 1850-1979*, Commentationes Scientiarum Socialium, vol 24, The Finnish Society of Sciences and Letters, Helsinki
- Wilkie J, Lorey D & Ochoa E (eds.) (1988) *Statistical Abstract of Latin America*, vol 26, UCLA Latin American Center Publications, University of California, Los Angeles
- Wolf C (1965) The Political Effects of Economic Programs: Some Indications from Latin America, *Economic Development and Cultural Change*, vol IV, no 1

Politico-Economic Regimes: An Evaluation

BY JAN-ERIK LANE AND SVANTE ERSSON

Introduction

Perhaps the most controversial question in political economy is the evaluation of the performance of various types of economic systems or so-called politico-economic regimes. Which politico-economic system is the superior one? This is a problem to be decided ultimately by values, but the deliberations about pros and cons also involve matters of fact. Does capitalism do better than socialism in terms of economic growth? How about the degree of inequality in the distribution of resources in various countries? And which type of regime is more likely to run into double digit inflation or high national debts?

Not only are economic aspects relevant to the rise and decline of nations, but we also have to take into account how countries score on political criteria of evaluation like e. g. democratic values. Moreover, how about welfare effort? There is a large number of relevant evaluation criteria: which are the most appropriate ones? And any identification of politico-economic regimes or systems faces tremendous conceptual problems in relation to how to sort out real life systems without such a simple dichotomy as capitalism versus socialism. Is it at all possible to say something about the evaluation of regimes from a political economy perspective given this stage of theoretical and empirical knowledge?

Regimes

There are several relevant ways of classifying systems from a politico-economic perspective. In the mainstream economics literature the focus is on the concept of an economic system. And a few key kinds of economic systems are identified and evaluated. A definition of "economic system" may look as follows:

An economic system is a set of mechanisms and institutions for decision making and the implementation

of decisions concerning production, income, and consumption within a given geographic area. (Lindbeck, 1977:214)

It follows from such an identification of the economic system in a country that it covers not only what traditionally counts as economic institutions like property and the market. Any description of an economic system would have to include a statement of the place of the state and the range of mechanisms for public resource allocation and income redistribution, i. e. political institutions. Thus, we may speak of *politico-economic regimes* in order to denote the various ways in which the market, the state, property institutions and public systems for budget allocation and redistribution are mixed in different countries.

In their *Comparative Economic Systems* (1989) Gregory and Stuart employ a framework for the analysis of economic systems comprising four basic features which each has two modes: (1) organization of decision making: centralization and decentralization; (2) provision of information and coordination: market or plan; (3) property rights: private, cooperative and public; (4) the incentive system: moral or material. Gregory and Stuart use these categories to derive three main types of politico-economic regimes: capitalism, market socialism and planned socialism. Can we really speak of actually existing market socialist regimes? Is there some kind of pure model of capitalism which contain the essence of all non-socialist systems?

It is interesting to relate the standard categories in the literature on economic systems to Gastil's framework, presented in *Freedom in the World* (1987) as it is a more refined one. Gastil categorizes politico-economic systems in the following way: (a) *capitalist*: a high degree of economic freedom and relatively little market intervention by the state; (b) *capitalist-statist*: substantial state intervention in markets and large

public sectors, although the state remains committed to the institutions of private property; (c) *mixed capitalist*: an activist state with income redistribution, market intervention and regulation although the size of direct budget allocation of resources is not that large; (d) *mixed-socialist*: some economic freedom, private property and individual initiative within the framework of a socialist economy; (e) *socialist systems*: basically command economies with little of economic freedom, private property and individual initiative.

Gastil classifies a large number of countries with the following politico-economic categories employing the legal status of voluntary exchange mechanisms and ownership as the crucial characteristics, among others:

Capitalist: USA, Canada, Dominican Republic, El Salvador, Costa Rica, Colombia, Ecuador, Chile, Ireland, Belgium, Luxembourg, Switzerland, Spain, Germany FR, Iceland, Liberia, Cameroon, Kenya, Malawi, Jordan, South Korea, Japan, Thailand, Malaysia, Australia, New Zealand, Haiti, Barbados, Guatemala, Honduras, Cyprus, Niger, Ivory Coast, Sierra Leone, Gabon, Chad, Lebanon and Nepal.

Capitalist-State: Mexico, Panama, Venezuela, Peru, Brazil, Bolivia, Paraguay, Argentina, Italy, Ghana, Nigeria, Zaire, South Africa, Morocco, Iran, Turkey, India, Pakistan, Sri Lanka, Philippines, Indonesia, Jamaica, Trinidad, Mauritania, Central African Republic, Uganda, Saudi Arabia and Taiwan.

Mixed-Capitalist: Uruguay, United Kingdom, Netherlands, France, Portugal, Austria, Greece, Finland, Sweden, Norway, Denmark, Senegal, Tunisia, Israel, Singapore, Nicaragua, Guinea, Burundi, Sudan and Egypt.

Mixed-Socialist: Yugoslavia, Zambia, Madagascar, Guyana, Mali, Burkina Faso, Togo, Congo, Rwanda, Somalia, Libya, Syria, China and Burma.

Socialist: Germany DR, Hungary, Soviet Union, Bulgaria, Romania, Czechoslovakia, Tanzania, Ethiopia, Algeria, Iraq, Albania, Benin, Angola, Mozambique, Afghanistan, Mongolia, North Korea, Cambodia, Laos and Cuba.

There are a few major problems in relation to the Gastil framework and its classification. Firstly, are the categories really conceptually distinct? Whereas it may be empirically feasible to distinguish the capitalist systems from the mixed-capitalist ones, the distinction between mixed-socialist and socialist is more troublesome to ap-

ply onto real world systems. Similarly, the separation between capitalist and capitalist-state is not all together easy to handle.

Secondly, any classification of countries into types of politico-economic regimes is bound to be time dependent. Gastil's classification refers to the late 1970s and early 1980s but politico-economic structures are not invariant over time. If the effort is to evaluate the performance of politico-economic regimes over time during the post World War II period, then the classification has to be reworked for some countries at certain points of time.

Thirdly, when evaluating types of politico-economic regimes it is vital that enough countries be covered so that the conclusions apply to systems with different backgrounds. On the other hand, it is not necessary to include each and every country in the analysis, simply because the country background may be too deviant. Thus, one could refrain from including countries that have had to face extended processes of internal or external instability like e. g. war experience.

The description of the Federal Republic of Germany as only capitalist must be questioned given the strong tradition towards the welfare state in the 1949 constitution. Similarly, Portugal and Spain should be regrouped in the light of the strong state involvement in these societies, at least during the fascist period. The more detailed description of some African and Asian countries is open to discussion. In order to illustrate the difficulties in classifying countries in terms of politico-economic categories we will make a short geographical overview of the major countries on each continent employing inter alia *The Economist Atlas* (1989) and *Political Systems of The World* (1989). Which evaluation criteria should we concentrate on when describing politico-economic systems?

Performance

Gregory and Stuart evaluate the performance of their three types of economic systems by means of a set of outcomes: economic growth, efficiency, income distribution, stability, development objectives and national existence, where the overall finding is the precedence of the capitalist type on these evaluation criteria in relation to the others. However, why should we focus on these criteria? In order to evaluate how various types of politico-economic systems do in the real world

one could employ both economic and political evaluation criteria.

Here we only attempt to suggest some preliminary steps towards the evaluation of politico-economic regimes. We will focus on five dimensions of politico-economic regimes which may be measured by means of specific evaluation criteria: two economic ones, two political ones and finally one social indicator. The average rate of economic growth over a number of years taps a dynamic aspect of politico-economic regimes whereas the average yearly rate of inflation captures a stability aspect. The evaluation criteria in a democracy index identifies several crucial performance aspects in relation to human values such as freedom and equality whereas a welfare effort index measures a different aspect on politico-economic performance. Finally, there is the inequality dimension to be measured by an indicator on the skewness in the distribution of income which is a standard outcome criterion.

To sum up, we will consider the following dimensions of a politico-economic regime in a country: economic growth, inflation, democratic rights and welfare effort by the state as well as the extent of inequality in the distribution of income. Thus, we have the following evaluation criteria: (i) *economic growth (EG)*: growth in real GDP per capita in international US dollars between 1980 to 1985; (ii) *inflation (I)*: average annual rates of inflation during 1980–1985; (iii) *democratic rights (D)*: the status of democracy about 1980 as measured by a complex index covering human rights, political competition and so on (Humana's index); (iv) *welfare effort by the state (W)*: a complex index calculated by Estes for roughly 1980; (v) *income inequality (Q)*: the share of the top quintile of the total national income measured on income data for about the 1970ies.

These evaluation criteria – economic, political and social – have been measured in various data sources stated in Appendix 1. The rationale for the selection of these five evaluation criteria is simply that they are often used. Other criteria like unemployment, trade pattern and political stability could have been employed, but there is no natural limit where to stop. Let us take a close look at the country variation in politico-economic regimes and their performance around 1980 by moving from one continent to another focussing on economic growth, inflation, democratic performance, welfare effort and inequality. The data

about the size of the population in various countries refer to about 1985.

America

The predominant orientation of the countries on the American continent towards some type of capitalist politico-economic regime is obvious, but there is much more to be said about the nuances. There has existed systems that fall outside of the set of capitalist regimes. It is true that the two examples of a socialist politico-economic regime – Cuba (10 million) and until the 1990 election Nicaragua (3.3 million) – are small states when compared with the giant capitalist nations in this hemisphere. As there is hardly any case of a mixed-capitalist regime in America, the basic deviation among the countries on the American continent is between two types of capitalist regimes, decentralized capitalist and capitalist-state regimes. Besides Canada (25.4 million) the United States (239 million) belongs to the former category where also a number of small countries in the Caribbean islands and Central America should be placed: El Salvador (5.6 million), Dominican Republic (6.3 million), Barbados (0.3 million), Guatemala (8 million), Honduras (4.4 million) and Costa Rica (2.6 million).

The difficulty in drawing the demarcation line between capitalist and capitalist-state regimes is obvious with regard to Ecuador (9.4 million) and Chile (12 million), but we follow the Gastil classification here. The remaining countries should be classified as capitalist-state. Here, we have the giant countries in Latin America: Mexico (79 million), Brazil (136 million) and Argentina (31 million). Into the same type of politico-economic systems enters a number of countries with fairly large populations: Venezuela (17.3 million), Peru (18.7 million), and Bolivia (6.4 million). To the same set belongs a few less populous countries like Paraguay (3.4 million), Panama (2.2 million), Trinidad (1.2 million) and Jamaica (2.2 million). It must be explicitly pointed out that the separation between decentralized capitalist and capitalism-state regimes is difficult to apply with precision. How to classify Uruguay (3 million) is an open question, as it is sometimes designated as a mixed-capitalist system. An overall picture of politico-economic performance on the American continent is given in Table 1.

Table 1. *Politico-economic regimes in America*

	EG 80-85	I 80-85	D 80	W 80	Q 75
Canada	1.27	6.3	94	16	41.0
USA	1.65	5.3	92	13	42.8
Mexico	-1.34	62.2	67	5	64.0
El Salvador	-2.51	11.6	30	6	54.4
Dominican rep	-1.03	14.6	75	5	57.5
Guatemala	-2.94	7.4	30	2	58.8
Honduras	-2.54	5.4	75	1	67.8
Costa Rica	-2.10	36.4	90	6	50.6
Panama	.60	3.7	84	7	61.8
Colombia	.31	22.5	62	11	58.5
Venezuela	-3.30	9.2	89	4	54.0
Ecuador	-1.41	29.7	85	10	72.0
Peru	-2.32	98.6	81	9	61.0
Chile	-3.06	19.3	37	20	51.4
Bolivia	-4.80	569.1	50	8	61.0
Paraguay	.14	15.8	30	8	-
Brazil	-.37	147.7	70	16	66.6
Argentina	-3.29	342.8	44	12	50.3
Uruguay	-3.85	44.6	50	16	47.4

Note: EG 80-85 = average yearly economic growth between 1980-85; I 80-85 = average yearly inflation rate between 1980-85; D 80 = Humana's democracy index for about 1980; W 80 = Estes' welfare effort index for roughly 1980; Q 75 = inequality scores for the 1970s. The higher the score on D 80, W 80 and Q 75, the more of democracy, welfare effort and income inequality.

The performance data on politico-economic in the Western hemisphere indicate severe problems of both an economic and political nature. Almost all countries in Latin America did badly on the evaluation criteria employed here in the late 1970s and early 1980s. The decentralized capitalist regimes score higher on most criteria compared with the state-capitalist regimes. Several large nations on the American continent have had to face not only income inequalities, hyperinflation and sluggish economic growth, but they have also scored low on democracy and welfare effort.

The status of democracy is confusing in Latin America. There is a conspicuous lack of a substantial and positive relationship between affluence and democratic political institutions in Latin America contrary to the well-known wealth model of democracy (Lipset, 1959; O'Donnell, 1973). Democracy as a regime displays a circular existence pattern over time as Figure 1 shows.

It remains a puzzle to account for the swing back and forth between democratic and authoritarian rule in Latin America.

Africa

There are few giant nations on the African continent. In terms of politico-economic orientation there is an interesting pattern of a blend of capitalist and socialist regimes, often existing side by side. In the north there is Morocco (22 million) which is a capitalist-state co-existing with a number of more socialist oriented regimes in Cape Verde (0.3 million), Algeria (21.9 million), Libya (3.6 million), Egypt (47.1 million), Sudan (22 million), Ethiopia (42.3 million) and Somalia (5.4 million). How these socialist regimes are to be described in more detail is not altogether clear, as Libya and Ethiopia are much more marxist oriented than Sudan and Egypt. Algeria has moved towards more of capitalism during the 80ies as has Sudan, but both must be classified as socialist regimes around 1980. Tunisia (7.1 million) is difficult to place, Gastil suggesting that it belongs to the mixed-capitalist type.

In West Africa the prevailing regime types are decentralized capitalism or state-capitalism: Mauritania (1.7 million), Senegal (6.6 million), Gambia (1 million), Liberia (2.2 million), Sierra

How to separate a capitalist regime from a capitalist-state regime in this part of the world is not always easy. Thus, it has been argued that capitalist Singapore (2.6 million) belongs to the mixed-capitalist type, which is debatable to say the least. Populous Indonesia (162.2 million) may be designated capitalist-state as should the Philippines (54.7 million). Into the set of socialist politico-economic regimes enter mainland China (1 042 million), North Korea (20.4 million), Mongolia (2 million), Vietnam (62 million), Cambodia (7.3 million) and Laos (3.6 million).

In relation to the evaluation of the performance of politico-economic regimes in Asia one must take into account the enormous impact of long time periods of external or internal war. When presenting data on the performance of Asian politico-economic regimes we focus in particular on countries where about 1980 war involvement had not had a drastic impact on the country. Table 3 has the data.

The overall picture when evaluating politico-economic regimes on the Asian continent including South East Asia is very much different from that of Latin America or Africa. Even though the

majority of countries are LDC:s or NIC:s. Politico-economic performance has been on the whole much more impressive among the set of Asian countries. The average rate of economic growth tends to be higher and the level of inflation lower. Some countries display exceptionally high average growth rates in their economies. When it comes to the political criteria of evaluation things are not as bright as when the economic evaluation criteria were applied. It is true that there are quite a number of countries that score high on the democratic index, but there is also a large number of countries that are right-wing or left-wing authoritarian regimes. Besides the level of welfare state effort tends to be very low and the extent of income inequality high.

Europe

It remains to look at politico-economic performance in the old world, here covering both western and eastern Europe including the USSR and Turkey. On the European continent in this wide sense all the various politico-economic regime types may be found. It is not easy to draw a sharp

Table 3. Politico-economic regimes in Asia and Oceania

	EG 80-85	I 80-85	D 80	W 80	Q 75
Israel	.34	196.3	73	7	39.9
Jordan	2.02	3.9	50	3	-
Syria	-.93	6.1	34	1	-
Iraq	-6.03	-	27	5	-
Iran	5.54	-	30	9	62.7
Saudi Arabia	-	-	29	-	-
Afghanistan	.36	-	30	-	-
Pakistan	2.76	8.1	42	3	-
India	3.69	7.8	70	6	49.2
Sri Lanka	4.73	14.7	75	5	44.5
Burma	2.55	2.6	50	3	-
Thailand	2.03	3.2	64	1	53.4
Malaysia	1.62	3.1	54	4	56.4
Singapore	11.51	3.1	61	4	-
South Korea	4.83	6.0	51	0	42.7
Taiwan	3.77	-	53	-	39.2
Japan	2.73	1.2	92	12	41.0
China	8.49	2.4	32	-	-
Indonesia	3.01	10.7	53	6	52.0
Philippines	-2.04	19.3	51	4	54.0
Australia	1.00	9.1	93	22	43.0
New Zealand	1.44	9.8	96	25	41.4
North Korea	-	-	22	-	-

Note: for the abbreviations see Table 1.

dividing line between the various kinds of capitalist regimes, but a preliminary classification may be suggested for the early 1980s.

To the set of mixed-capitalist systems should be counted all countries with a strong welfare state combined with extensive market allocation. The set of mixed-capitalist regimes includes several small and a few large countries: Norway (4.1 million), Finland (4.9 million), Sweden (8.3 million), Denmark (5.1 million), Iceland (0.2 million), Netherlands (16.6 million), Belgium (9.9 million), United Kingdom (56.6 million), Ireland (3.6 million), Federal Republic of Germany (61 million), Austria (7.6 million), France (55.1 million) and Italy. Perhaps one may argue that Italy (57 million) could be placed among the capitalist-state regimes, but this applies only if the time period studied is the 1950s or 1960s. Equally debatable is the classification of Spain (38.7 million) and Portugal (10.2 million) which, however, is here placed among the set of capitalist-state regimes as we refer to the early 1980s. Into the cate-

gory of capitalist regimes we enter Luxembourg (0.4 million), Switzerland (6.4 million), Greece (10 million) and Turkey (52 million), although Turkey could be placed among the capitalist-state regimes.

Up until 1989 the socialist regime type covered the entire Eastern Europe including the USSR. Thus, there was a number of populous socialist countries and one giant such system: Poland (37.3 million), German Democratic Republic (16.7 million), Czechoslovakia (15.5 million), Hungary (10.7 million), Romania (22.9 million), Bulgaria (9 million), Yugoslavia (23.1 million), Albania (3 million) and the Soviet Union (276 million). One may wish to distinguish between various types of socialist regimes, but it is far from evident how such distinctions are to be applied empirically in a systematic way.

Table 4 covers performance data for the European politico-economic regimes in the early 1980s. The tiny countries on the European continent have been excluded.

Table 4. *Politico-economic regimes in Europa*

	EG 80-85	I 80-85	D 80	W 80	Q 75
Norway	2.30	8.5	95	24	37.3
Finland	1.67	8.6	96	18	-
Sweden	1.96	8.6	94	23	37.0
Denmark	2.23	8.1	96	28	38.6
Netherlands	.10	3.5	94	25	40.0
Belgium	.88	5.9	92	25	39.8
Ireland	.93	10.8	86	25	39.4
United Kingdom	1.44	6.4	95	25	39.2
Switzerland	1.04	4.5	92	19	-
Germany FR	.40	3.2	91	29	45.2
Austria	1.42	4.9	92	28	-
France	.40	9.5	88	26	46.4
Italy	.61	14.2	88	26	46.5
Spain	.83	12.6	78	21	45.2
Portugal	-.02	22.7	86	13	49.1
Greece	.31	20.6	80	16	-
Turkey	1.54	37.1	43	5	58.6
Yugoslavia	1.16	45.1	55	19	41.5
Romania	1.38	-	32	17	-
Bulgaria	.71	-	37	20	-
Hungary	.78	-	54	22	33.4
CSSR	1.00	-	36	24	-
Poland	-.31	-	36	18	-
USSR	1.90	-	27	16	-
Germany DR	1.79	-	35	-	30.9

Note: abbreviations see Table 1.

The mixed-capitalist regimes did not only do well on the political evaluation criteria which was expected, but they also showed fairly reasonable economic performance although certainly not doing exceptionally well. The communist regimes appear to begin to face severe economic problems in the early 1980s which have since aggravated. Some of the capitalist countries are plagued by hyperinflation, a phenomenon which is expressed – cueing – quite differently in the socialist systems. The level of income inequality tends to rather low in Europe, although data are missing for some countries.

We may conclude this elementary geographical overview by noting that there appears to exist a systematic variation across the four continents. Economic performance tends to be problematic on the Latin American and African continents whereas countries in the Asian and European sets tend to do fairly well. High scores on the political performance criteria are to be found mainly on the European continent. However, such a geographical description is more misleading than clarifying as there are exceptions from the general pattern within each continent. What, then, accounts for the overall performance pattern of politico-economic regimes? Does some special type of politico-economic regime matter for economic and political system performance? Let us move to an analysis of variance of the same information reported on above.

Evaluation

Having made a kind of geographical description of politico-economic performance in a number of countries on different continents, we now turn to an analysis in order to find out whether there is some pattern underneath the surface uncovered. Is it true that one kind of economic system or politico-economic regime – capitalism – performs better than its main competitor – socialism? How can we test this hypothesis? If it were true that capitalism did better than socialism, then performance data – economic growth and inflation, democracy and welfare effort and inequality – would tend to differ between regimes with regard to average performance scores. Is this the case? Since the dichotomy between capitalism and socialism is too crude we compare three types of capitalist regimes with the socialist type of politico-economic system. Let us try an analysis of variance of the differences between and within the four main categories of politico-economic re-

gimes in order to test the hypothesis that all brands of capitalism perform better than socialism.

Below we report on the findings from an analysis of variance of the performance data on these four sets of regimes. Some statistics are rendered for each of the evaluation criteria: mean values, maxima and minima as well as CV-scores and the Eta-squared statistic. We are interested in how these different groups of politico-economic regimes perform in relation to each other as well as how much variation there is within the various groups of regimes. The basic question is this: Is there more variation *between* the four sets of regimes than *within* these four subsets themselves? If the Eta-squared statistic shows scores that are larger than .5, then we may conclude that the distinctions between the four politico-economic regimes are real. If, on the contrary, the Eta-squared statistic is lower than .5, then there is more variation within these categories meaning that the regime property itself does not matter for the variation in performance.

Table 5 presents a tentative classification of politico-economic types. Starting from the Gastil framework we have done some changes when classifying countries into sets of politico-economic regimes. On the one hand, a few countries have been classified somewhat differently; Italy, for example, has been placed among the mixed-capitalist systems and not as a capitalist-state system. On the other hand, the two categories of mixed-socialist and socialist have been collapsed to one single category. We have reduced the number of countries (N=84) included in the analysis of variance of the performance scores, concentrating mainly on large countries. The classification has been checked with *The Economist Atlas and Political Systems of the World*.

Among the *capitalist* systems we find both OECD countries and Third World countries. This category is to be found on all the continents as it includes the US and Canada, Ecuador and Chile, Greece and Switzerland, Niger, Ivory Coast and Kenya, Jordan, Thailand and Malaysia as well as Japan, and finally Australia and New Zealand. The *capitalist-state* type covers politico-economic regimes where the state plays a large role within the framework of an extensive private property system and market allocation. This category includes mainly Third World countries in Latin America: Argentina, Brazil, Mexico and Venezuela, or in Africa: Uganda, Morocco and

Table 5. Classification of politico-economic regimes about 1980

Capitalist	Capitalist-state	Mixed-capitalist	Socialist
USA	Mexico	Ireland	Germany DR
Canada	Panama	United Kingdom	Yugoslavia
Dominican rep	Venezuela	Netherlands	Hungary
El Salvador	Peru	France	Czechoslovakia
Costa Rica	Brazil	Italy	Bulgaria
Guatemala	Bolivia	Austria	Romania
Honduras	Paraguay		Soviet Union
Ecuador	Argentina	Germany FR	China
Colombia	Ghana	Sweden	Zambia
Chile	Nigeria	Denmark	Madagascar
Switzerland	Zaire	Finland	Burkina Faso
Greece	Morocco	Norway	Egypt
Niger	Iran	Belgium	Sudan
Kenya	Portugal		Lybia
Malawi	India		Burma
Liberia	Pakistan		Tanzania
Cameroon	Sri Lanka		Algeria
Taiwan	Phillippines		Iraq
Jordan	Indonesia		Benin
South Korea	Uganda		Afghanistan
Japan	Spain		North Korea
Thailand	Turkey		Poland
Singapore			
Malaysia			
Australia			
New Zealand			
Ivory Coast			
Sierra Leone			
Gabon			
Chad			

Note: This classification of politico-economic regimes follows Gastil's framework with some changes. The classification of countries like Spain, Portugal or Singapore is debatable (Gastil, 1987).

Nigeria, as well as in in Asia: Taiwan, Philippines and Indonesia. How to apply this category onto OECD countries is debatable. Turkey is often designated as capitalist-state, but how about Spain and Portugal with regard to their fascist heritage?

There are several OECD countries in the set of *mixed-capitalist* systems. Actually, most of the ~~West-European-nations-enter this category~~ because of their welfare state orientation. Whether we also find some Third World countries in this category is to be doubted as welfare state spending is low among poor countries. The category of *mixed-socialist* or *socialist* countries covers mainly Third World socialist regimes besides the Com-

munist countries. Thus, all politico-economic regime types besides the mixed-capitalist category include both rich and poor countries. A necessary but not sufficiency condition for welfare state spending on a grand scale – big government without socialism – is a rich economy (Lane & Ersson, 1990).

We will start with the economic dimension, including indices that measure the level of affluence and the average economic growth for various time periods during the post World War Two period as well as an indicator on the extent of inflation between 1980–85. Then we will take up the political evaluation criteria.

Level of affluence

It is often argued that capitalist systems have a higher level of affluence than socialist ones. Is this true once we make the concepts of capitalism and socialism more refined? Tables 6 and 7 partly confirm the general impression that capitalism performs better than socialism in terms of economic prosperity, but we must take a closer look at various kinds of capitalist regimes comparing them with socialist regimes. Let us begin back in 1960 (Table 6).

Fifteen years after the end of the Second World War the capitalist and mixed-capitalist regimes had a higher level of affluence on an average than the socialist type of regimes. Since the mixed-capitalist type does not cover any Third World country the distance between the average score for the mixed-capitalist regime is far higher than the average affluence scores of the capitalist and the socialist regimes. Yet, the average real GDP per capita was higher in the capitalist set of countries than in the set of socialist countries. The difference was not striking or 1972 \$ versus 1708 \$ on an average. The variation as measured by the CV-scores was quite extensive among both capitalist and socialist regimes as opposed to the fairly homogeneous set of mixed-capitalist regimes which are mainly welfare states in Western Europe.

However, the state-capitalist regimes display a lower real GDP per capita than the socialist regimes when average scores are considered. Thus, we cannot say that generally capitalism is combined with a higher level of affluence than socialism. Moreover, the variation between and within the four sets of politico-economic regimes is such that it negates an overall generalization that capitalism always does better than socialism in terms of country affluence. The Eta-squared score indicate that the variation within the groups is larger than the variation between the groups. This

finding is supported by the very high CV-scores measuring the within group variation. The socialist regimes and the capitalist-state regimes tend to have a lower level of affluence when mean values are focussed on. We also note that the maximum values in these two sets are high as well as that there are low scoring countries in all four sets of politico-economic regimes.

The prosperous time period-from-the fifties and the sixties up to the mid-seventies with tremendous growth in output as well as in trade benefitted all four types of politico-economic regimes about equally when we focus on average income per capita in various countries. The mean income for all the countries included here grew. A similar expansion took place in all the four sets taken separately, although the increase in the maximum values is much larger than the increase in the minimum values. Table 7 reports on how the different regimes performed when the world economy moved into a lower level of activity, if not some years of recession.

During the 1970s and early 1980s the country mean average income measures rose again, although not as rapidly as during the 1950s and 1960s. The increase was, however, weak among the capitalist-state regimes which had begun to lag behind. Actually, the average level of affluence among the capitalist-state regimes was reduced in the early 1980ies. The other major finding is the poor development in the socialist group of countries which no longer keeps pace with the group of capitalist or mixed-capitalist regimes. It seems as if the mixed-capitalist group managed the economic crisis of the 1970ies and early 1980ies somewhat better than the set of capitalist regimes.

The general finding is that the gap between the capitalist and mixed-capitalist regimes on the one hand and the socialist and state-capitalist sets of regimes on the other hand has increased since the

Table 6. Real GDP per capita 1960 in regime sets.

	Mean	Max	Min	CV	Eta ²
Capitalist (N=30)	1 872	7 380	237	1.11	
Capitalist-state (N=22)	1 319	5 308	314	.87	
Mixed-capitalist (N=12)	4 427	5 490	2 545	.20	
Socialist (N=19)	1 708	4 516	208	.79	
Total (N=83)	2 057	7 380	208	.89	.30

Source: Summers & Heston, 1988.

Table 7. Real GDP per capita in 1985 in regime sets.

	Mean	Max	Min	CV	Eta ²
Capitalist (N=30)	3 811	12 532	254	1.01	
Capitalist-state (N=22)	2 173	6 437	210	.73	
Mixed-capitalist (N=12)	9 359	12 623	5 205	.20	
Socialist (N=20)	3 009	8 740	355	.90	
Total (N=84)	3 984	12 623	210	.91	.40

Source: Summers & Heston, 1988.

1960s. Looking at country mean values the mixed-capitalist regimes in 1985 had a level of affluence twice that of the capitalist-state regimes as well as that of the socialist regimes whereas the set of capitalist regimes displayed twice as high average income values as these two politico-economic regimes that lag behind. More specifically, it is found that politico-economic regimes that involve the state or the public sector to a large extent in the actual operations of the economy do worse than politico-economic regimes which trust markets more.

Interestingly, the higher Eta-squared statistic for the 1985 data indicate that politico-economic regime does matter somewhat. The within group variation is only slightly larger than the between group variation. The mixed-capitalist do much better than the pure capitalistic regimes and the state-capitalist systems, simply because the welfare state is to be found among rich countries. The socialist regimes have not done well but also not extremely badly, as they tend to have a higher level of affluence than the capitalist-state regimes. However, they cannot compete with the capitalistic ones or the mixed-capitalist regimes. Thus, we may conclude that there is some truth to the claim that a socialist regime means less of economic affluence than a capitalist regime, but also that the hypothesis implies an oversimplification.

Economic growth and inflation

The gap between the set of socialist politico-economic systems and two of the capitalist types of systems has increased in terms of GDP per capita. May we conclude that the rate of economic growth is higher among these two types of capitalist regimes than in the set of socialist regimes? Yes, but only for a longer time period like 1960–85. There is too much variation between the countries within all three sets with regard to different periods of time to permit any general conclusion that capitalism performs better than socialism with regard to yearly economic growth rates. Let us use more refined concepts for politico-economic systems and look at the average growth rates in the early 1980s. Table 8 has the data.

Any simple generalization about politico-economic systems fails to do justice to the real world differences in average growth rates. During the five year period between 1980 and 1985 when the world economy was characterized by a low level of activity there are no principal differences in economic growth between the four sets of politico-economic regimes. All the variation is to be found within the four groups as the extremely low Eta-squared measure shows. There are examples of very high average growth rates among capitalist, state-capitalist and socialist regimes just as

Tables 8. Economic growth 1980–85 among regime sets.

	Mean	Max	Min	Eta ²
Capitalist (N=30)	0.2	11.5	- 4.7	
Capitalist-state (N=22)	0.1	5.8	- 4.9	
Mixed-capitalist (N=12)	1.3	2.3	0.1	
Socialist (N=20)	0.5	8.5	- 6.0	
Total (N=84)	0.4	11.5	- 6.0	.02

Source: Summers & Heston, 1988.

Table 9. Average rate of inflation 1980-85

	Mean	Max	Min	CV	Eta ²
Capitalist (N=27)	11.2	36.4	1.2	.80	
Capitalist-state (N=20)	75.7	569.1	3.7	1.84	
Mixed-capitalist (N=12)	7.7	14.2	3.2	.41	
Socialist (N=11)	15.5	45.1	2.4	.84	
Total (N=70)	29.7	569.1	1.2	2.68	.02

Source: World Bank, 1987.

there exist cases of very negative growth rates in the same categories of politico-economic regimes. We cannot say that, generally speaking, capitalism all the time and everywhere does better than socialism in terms of economic growth.

It is possible to broaden the evaluation of various politico-economic regimes by bringing in additional economic evaluation criteria. Here we will look quickly at inflation. The yearly rate of inflation has come to be regarded as a more and more important sign of stability in economic systems. The disruptive consequences of hyperinflation are feared all over the world. It seems as if governments in rich countries put more emphasis on the policy goal of a low average rate of inflation than on reducing unemployment. In any case, a high level of inflation is looked upon as a sign of fundamental economic instability. Are there any systematic differences tied to the various types of politico-economic regimes in terms of the average level of inflation in the early 1980s? Table 9 presents an overview of the situation.

The overall finding is that besides the capitalist-state type it is not possible to trace a special pattern of inflation among the four categories or groups of politico-economic regimes. Although the set of mixed-capitalist systems displays less spread between the maximum and minimum

rates of inflation, the statistics reported on above do not differentiate between socialist regimes on the one hand and capitalist regimes on the other.

Democratic rights

Since there is no standard measure of democracy we have to rely on some indices that attempt to rank countries on the basis of various legal and political considerations. Allowing for the difficulties involved in the construction of democracy indices as well as the problem of strictly comparing these indices we may point to a few striking differences between the four politico-economic regimes. Not unexpectedly, the system variation with regard to democracy is more tied to the between group variation than what was true of the economic evaluation criteria. The Eta squared score is much higher than noticed in the analysis of economic evaluation criteria (Table 10).

In the mid 1980s democratic political rights occurred among the mixed-capitalist regime type. Here, we have a number of countries that scored very high on the Humana democracy index. The mean value for the capitalist or capitalist-state is consistently lower, although these regime categories include countries that score high on the index: New Zealand, Australia, Japan among the capitalist regimes and India in the category of

Table 10. Democracy in 1980 among regime sets

	Mean	Max	Min	CV	Eta ²
Capitalist (N=26)	67.8	96	30	.31	
Capitalist-state (N=22)	59.5	89	30	.30	
Mixed-capitalist (N=12)	92.3	96	86	.04	
Socialist (N=20)	42.7	64	22	.32	
Total (N=80)	62.9	96	22	.36	.48

Note: The Humana index ranges from 0 to 100 and is based mainly on the occurrence of human rights, including political rights (Humana, 1983).

capitalist-state regimes. The democracy score among the three types of capitalistic regimes is higher than that of the socialist type of regime, but there exist some highly undemocratic regimes also in the sets of capitalist and capitalist-state regimes.

The major finding is that this political evaluation criteria does discriminate between the various politico-economic regimes. The capitalist-state and the socialist regime types display much lower values than the mixed-capitalist. The capitalist regime kind scores higher than the socialist regime type on this measure, but this type also includes countries with very low democracy scores: e. g. Chad and Nigeria. Several socialist systems scored very low in 1980: Bulgaria, USSR, Czechoslovakia and GDR. However, there is one more relevant political evaluation criterion, the effort of the state at promoting social welfare by means of various public programmes.

Welfare effort

The Estes indicator on welfare effort in a country may be employed to map differences between politico-economic regimes. It takes into account for how many years a country has employed social legislation. It is believed that the capitalist systems do the least in terms of public programmes in order to enhance social welfare. Table 11 has some data that pertain to this hypothesis about regime differences in welfare effort by the government.

The welfare index measuring the effort at welfare state policies distinguishes between the four sets of politico-economic regimes. The Eta-squared statistic is almost .50 as was also the case with the democracy index. This means that half of the country variation is to be found among the systematic differences between the types of politico-economic regimes. At the same time the picture

is more complicated than what a simple dichotomy such as that between capitalism and socialism would involve. We note that the highest mean score is to be found among the mixed-capitalist regimes. Moreover, the average country welfare effort is hardly more extensive among the socialist regimes than among the capitalist or capitalist-state regimes. Welfare effort is not the same as welfare results. Let us look at an indicator on social outcomes, the distribution of the national income between households.

Income inequality

There is a large number of potentially relevant outcome measures that may be employed for the evaluation of politico-economic regimes. Perhaps the extent of income inequality is one of the most sensitive evaluation criteria, because it has figured so prominently in the ideologies tied to the distinction between capitalism and socialism (Mahler, 1989). Is it true, may we ask, that various politico-economic regimes promote income equality differently? Table 12 provides some clues to the problem of how and if politico-economic systems are characterized by different structures of income distribution. The data available for socialist regimes is meagre.

The Eta-squared statistic being smaller than .5 indicates that the variation within the four fundamental categories is larger than the variation between these four sets of systems. However, there is one major finding: it is not the case that a socialist regime means more of income inequality per se. As a matter of fact, the mixed-capitalist regime type displays lower scores on all the statistics employed here. Thus, the ideological commitment of socialist regimes to equality is one thing and matters of fact another thing. In the

Table 11. Welfare effort in 1980 in regime sets

	Mean	Max	Min	Eta ²
Capitalist (N=28)	7.6	25	-1	
Capitalist-state (N=22)	7.0	21	1	
Mixed-capitalist (N=12)	25.2	29	18	
Socialist (N=18)	10.3	24	1	
Total (N=80)	10.7	29	-1	.49

Note: The Estes index counts the number of years a country has had various types of social welfare legislation (Estes, 1984).

Table 12. Income inequality circa 1975

	Mean	Max	Min	CV	Eta ²
Capitalist (N=22)	52.7	72.0	39.2	.18	
Capitalist-state (N=16)	56.2	66.6	44.5	.13	
Mixed-capitalist (N=10)	40.9	46.5	37.0	.09	
Socialist (N=8)	45.7	61.1	30.7	.22	
Total (N=56)	50.6	72.0	30.7	.16	.33

Note: A top quintile index – income share of upper 20 % of the population – has been used to measure the extent of income inequality. A higher score implies more of inequality in the distribution of income (Muller, 1985; 1988; Taylor & Jodice, 1983; Chan, 1989; Musgrave & Jarrett, 1979).

mixed capitalist systems a combination of economic affluence and political ambitions at redistributing income has resulted in much lower levels of income inequality than in other types of politico-economic regimes. Not very surprisingly, the standard statistics for the capitalist-state type of systems are worse than those of the socialist regime type.

Conclusion

Much more remains to be done before there is a theory about the performance of politico-economic regimes. Here, we have reported on a preliminary analysis based on two evaluation dimensions, economics and politics as it were. Five evaluation criteria using various indices were tested with regard to their discriminatory power in relation to four sets of regimes or systems. In order to move ahead in comparative research in the new field of political economy other evaluation criteria would have to be included and a more refined causal analysis be adopted in order to measure the partial impact of various factors. However, there are some novel findings in the empirical analysis conducted here.

Firstly, we cannot reduce basic properties of politico-economic systems like level of affluence, economic growth, democracy and welfare state effort to the standard crude dichotomy of capitalism versus socialism. A first step towards a refined assessment of the politico-economic performance of various countries is to employ categories like capitalist, mixed-capitalist, capitalist-state and socialist regimes on the basis of how the state recognizes the institutions of private property and of how much space there is for voluntary exchange in the allocation of resources. We simply cannot make sense of all the variation in the data about the performance of politico-

economic systems by using the dichotomy between capitalism and socialism. The political evaluation criteria discriminate better than the economic ones between the basic kinds of politico-economic regimes. Although there is considerable *within* regime type variation, we find some conspicuous *between* regime differences.

Secondly, the mixed-capitalist systems tend to perform better on all evaluation criteria than the other regime types. The socialist regime type as well as the capitalist-state regime type tend to lag behind the other two types of capitalist regimes on the evaluation criteria employed here, in particular the average level of affluence measured by the GDP/capita indicator. Politico-economic systems where markets are given a prominent role tend to do better than politico-economic systems where the state is heavily involved in economy.

Thirdly, the failure of the socialist regime type to keep pace with the development rate among the two capitalist types of regimes is apparent already by 1970. Had reliable data about the late 1980s been available, the misfortunes of the planned economies would have been obvious. It remains to be seen what kind of politico-economic system will develop in Eastern Europe following the collapse of the communist regimes in the fall of 1989.

Fourthly, one brand of a capitalist regime – capitalist-state regimes – performs as badly as the socialist kind of regime. There are straightforward examples of failures even among the decentralized capitalist regimes. More research needs to be done on politico-economic regimes before we know why politico-economic systems differ in their overall performance profile. Evidently, the choice of a politico-economic regime matters but so do other factors.

Appendix 1

Indicators:

Real GDP/capita 1960
 Real GDP/capita 1985
 Economic growth 1980–1985
 Inflation rate 1980–1985
 Democratic rights circa 1980
 Welfare effort circa 1970–80
 Income inequality circa 1970–80

Sources:

Summers & Heston (1988)
 Summers & Heston (1988)
 Calculated from Summers & Heston (1988)
 World Bank (1987)
 Humana (1983)
 Estes (1984)
 Muller (1988; 1985)
 Taylor & Jodice (1983)
 Chan (1989)
 Musgrave & Jarrett (1979)

Literature:

- Boström, M (1989) personal communication.
 Chan, S (1989) "Income distribution and war trauma: a cross-national analysis." *The Western Political Quarterly*, 42, 263–281.
 Derbyshire, JD & Derbyshire, J (1989) *Political Systems of the World*. Edinburgh: Chambers
 Estes, RJ (1984) *The Social Progress of Nations*. New York: Praeger.
 Gastil, RD (1987) *Freedom in the World: political rights and civil liberties 1986–1987*. New York: Greenwood Press.
 Gregory, PR & Stuart, RC (1989) *Comparative Economic Systems*. Boston: Houghton Mifflin Co.
 Humana, C (1983) *World Human Rights Guide*. London: Hutchinson.
 Lane, JE & Ersson, S (1990) *Comparative Political Economy*. London: Belhaven Press and New York: Columbia University Press.
 Lindbeck, A (1977) *The Political Economy of the New Left*. New York: Harper & Row.
 Lipset, SM (1959) *Political Man*. Garden City, NY: Doubleday.
 Mahler, VA (1989) "Income distribution within nations: problems of cross-national comparison." *Comparative Political Studies*, 22, 3–32.
 Muller, EN (1988) "Democracy, economic development, and income inequality." *American Sociological Review*, 53, 50–68.
 Muller, EN (1985) "Income inequality, regime repressiveness, and political violence." *American Sociological Review*, 50, 47–61.
 Musgrave, R & Jarrett, P (1979) "International redistribution." *Kyklos*, 32, 541–558.
 O'Donnell, G (1973) *Modernization and Bureaucratic-Authoritarianism*. Berkeley: Institute of International Studies.
 Summers, R & Heston, A (1988) "A new set of international comparisons of real product and price levels estimates for 130 countries, 1950–1985." *Review of Income and Wealth*, 34, 1–25.
 Taylor, CL & Jodice, D (1983) *World Handbook of Political and Social Indicators*. 3rd ed. New Haven: Yale U.P.
The Economist Atlas (1989) London: Hutchinson.
 World Bank (1987) *World Development Report 1987*. New York: Oxford. U.P.

Översikter och meddelanden

Det norske stortingsvalget 1989

Svært få nålevende velgere har deltatt i et stortingsvalg med maken til mandatskred som det Norge opplevde den 11. september 1989. Ikke siden 1927 har så mange stortingstabusetter skiftet parti. Valget førte dessuten til at Norge – mot alle odds – fikk sin femte ikke-sosialistiske koalisjonsregjering.

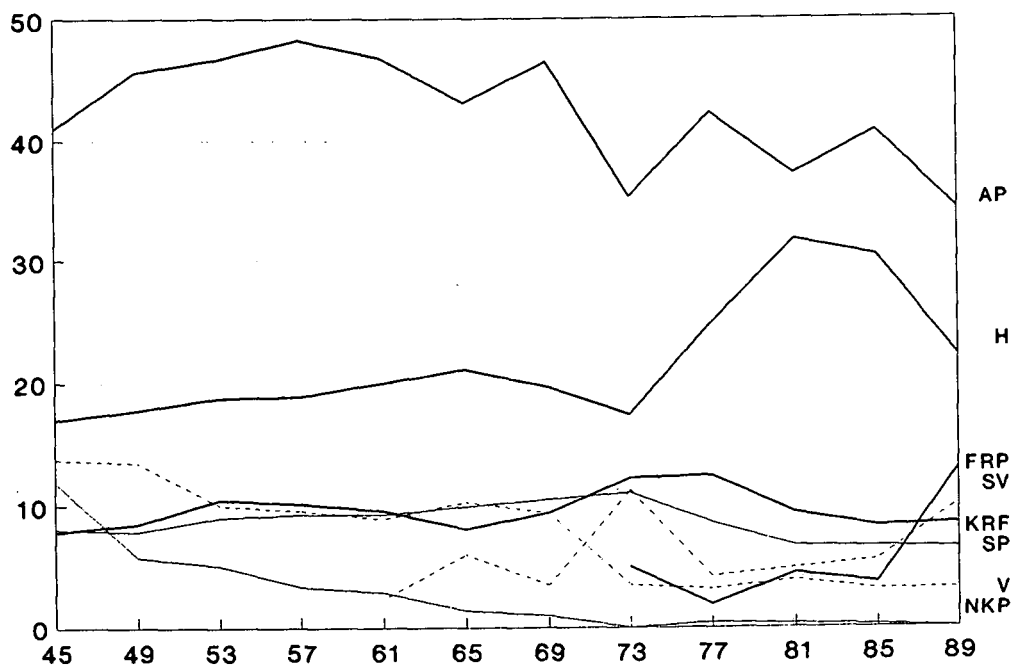
1. Valgresultatet

1989-valget ble et bemerkelsesverdig valg på mange vis:

- Nesten fire av ti velgere skiftet parti eller gikk inn eller ut av hjemmesittergruppen.
- For første gang i historien ble det valgt åtte utjevningsmandater.
- Anders Aune ble valgt inn fra Finnmark som den første partiløse representant siden 1918.

- Arbeiderpartiet gjorde sitt dårligste valg siden 1930.
- Fremskrittspartiet gjorde sitt beste valg siden partiet så dagens lys i 1973.
- Høyre gjorde det dårligste valget siden 1973.
- Sosialistisk Venstreparti fikk den største oppslutningen noe venstresosialistisk parti har oppnådd siden 1945.

Stortingsvalget i 1989 markerte slutten på et tiår med store velgerbevegelser. Mens partienes oppslutning i 1950- og 60-årene var forholdsvis stabil, ble svingningene store i 1970- og 1980-årene (jfr figur 1). Ved stortings- og fylkestingsvalgene i 1980-årene (tabell 1) varierte Høyres oppslutning med nærmere ti prosentpoeng, Fremskrittspartiets med ni, og Arbeiderpartiets oppslutning med seks og et halvt prosentpoeng.



Tabell 1. Partienes velgeroppslutning ved stortingsvalg (S) og fylkestingsvalg (F) i 1980-årene. Prosent.

Parti	S-1981	F-1983	S-1985	F-1987	S-1989
FRP	4,5	6,3	3,7	12,3	13,0
H	31,7	26,4	30,4	23,7	22,2
KRF	9,4	8,8	8,3	8,1	8,5
SP	6,7	7,2	6,6	6,8	6,5
DLF	0,5	0,7	0,5	0,7	-
V	3,9	4,4	3,1	4,3	3,2
FFF	-	-	-	-	0,3
A	37,2	38,9	40,8	35,9	34,3
SV	4,9	5,3	5,5	5,7	10,1
NKP	0,3	0,4	0,2	0,3	-
RV	0,7	1,2	0,6	1,3	-
Andre	0,1	0,3	0,4	0,9	1,9
Sum	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

For 1987 er fellelister mellom V og DLF fordelt på de to partiene i forhold til styrkeforholdet i landet forøvrig.

Partiforkortelser:

FRP:	Fremskrittspartiet (tidligere Anders Langes Parti)
H:	Høyre
KRF:	Kristelig Folkeparti
V:	Venstre
DLF:	Det Liberale Folkepartiet (tidligere Det Nye Folkepartiet)
FFF:	Folkeaksjonen Framtid for Finnmark ("Aune-lista")
A:	Arbeiderpartiet
SV:	Sosialistisk Venstreparti (tidligere Valgforbund)
SF:	Sosialistisk Folkeparti
NKP:	Norges Kommunistiske Parti
RV:	Rød Valgallianse (deriblant AKP (m-l), Arbeidernes Kommunistparti (marxist-leninistene))

Tar vi med kommunevalgene og meningsmålingene mellom valgene, blir svingningene enda større. Et samlebarmeter basert på gjennomsnittet av flere institutters målinger, viser følgende ytterpunkter mellom valgene i 1981 og 1989 (Rommetvedt 1989):

Arbeiderpartiet: 29,6 % i juni 1988 og 43,7 % i april 1986.

Fremskrittspartiet: 2,9 % i august 1986 og 20,5 % i juni 1988.

Høyre: 20,9 % i august 1989 og 34,1 % i august 1986.

Kristelig Folkeparti: 6,5 % i november 1988 og 9,4 % i januar 1982.

Senterpartiet: 4,8 % i oktober 1984 og juni 1989 og 7,5 % ved kommunevalget i 1983.

Sosialistisk Venstreparti: 4,6 % i mai 1982 og 10,1 % ved stortingsvalget i 1989.

Venstre: 2,3 % i mars 1986 og 7,3 % i juni 1989.

Sammenlignet med stortingsvalget i 1985 ble Fremskrittspartiet 1989-valgets store seierherre. Men Frps fremgang var liten i forhold til fylkestingsvalget i 1987. For den andre store seierherren, Sosialistisk Venstreparti, ble fremgangen omtrent ikke stor uansett om man ser den i forhold til valget i 1985 eller 1987. Også for den nystartede Folkeaksjonen Framtid for Finnmark, populært kalt Aune-listen, ble valget en triumf. Listen fikk hele 21,5 % av stemmene i Finnmark og ble den nest største i fylket. Etter flere svake meningsmålinger ble Kristelig Folkeparti og Senterpartiet godt fornøyd med et valgresultat på linje med oppslutningen i 1985. Taperne ble Arbeiderpartiet og Høyre som gikk sterkt tilbake sammenlignet med 1985-valget, og som også måtte tåle stemmetap i forhold til det dårlige fylkestingsvalget i 1987. I tillegg ble også Venstre valgets taper. Etter en serie gode meningsmålinger regnet de fleste med at Venstre, som falt ut av Stortinget i 1985,

skulle komme tilbake i 1989. Men det glapp i innspurten. Det hjalp ikke at Det Liberale Folkepartiet, som brøt ut av Venstre etter EF-kampen i 1972, gikk inn igjen i Venstre i juni 1988.

Gruppen "andre" omfattet i 1989 bla de to nyskapningene Miljøpartiet De Grønne og Fylkeslistene for Miljø og Solidaritet. Rød Valgallianse og Norges Kommunistiske Parti stilte ikke lister. De anbefalte istedet velgerne å benytte Fylkeslistene. Men verken De Grønne eller Fylkeslistene nådde opp i kampen om mandatene med sine 0,4 % og 0,8 % av stemmene. Det var nok først og fremst SV og tildels også Venstre som kapret de grønne velgerne. Dessuten la også de andre partiene stor vekt på miljøspørsmål i valgkampen.

"Andre"-gruppen omfattet også Stopp Innvandringen, Pensjonistpartiet, De Liberale – Europapartiet og Frie Folkevalgte. De to førstnevnte fikk 0,3 % av stemmene, mens de to sistnevnte fikk mindre enn en tiendedels prosent.

Partienes oppslutning varierer sterkt fra fylke til fylke. Arbeiderpartiet fikk i 1989 størst oppslutning i Hedmark med 52,2 % og minst i Rogaland med 26,7 %. Høyres oppslutning varierte mellom 31,9 % i Oslo og 11,3 % i Nord-Trøndelag. For Fremskrittspartiet var oppslutningen størst i Vest-Agder med 17,8 % og minst i Finnmark med 6,6.

Oppslutningen varierer også etter kommunesentralitet. Høyre fikk 27,4 % av stemmene i de 75 mest sentrale kommunene, mot 14,6 % i de 241 minst sentrale kommunene. (Norge har tilsammen 448 kommuner.) Også Fremskrittspartiet hadde størst oppslutning i de mest sentrale kommunene (15,0 %) og minst i de minst sentrale kommunene (9,3 %). For Senterpartiet og Kristelig Folkeparti var situasjonen omvendt. Senterpartiet fikk 3,8 % i de mest sentrale kommunene og

13,5 % i de minst sentrale. Tilsvarende tall for Kristelig Folkeparti var 6,9 % og 11,7 % (SSB 1989a). (En mer detaljert beskrivelse av de geografiske variasjonene vil bli gitt i Rommetvedt 1990a.)

Før sommerferien spådde de aller fleste kommentatorer at det ville bli svært lav valgdeltakelse, bla fordi det ikke forelå noe klart regjeringsalternativ på den borgerlige siden. Men valgkampen ble mer spennende enn noen hadde regnet med på forhånd. Det bidro til at valgdeltakelsen ble større enn mange fryktet. 83,2 % av velgerne avga sin stemme ved valget i 1989, mot 84,0 % i 1985. Valgdeltakelsen ble dermed høyere enn ved de fleste stortingsvalg etter krigen. 61 % av velgerne fra 1985 hadde uendret standpunkt i 1989, mens 39 % skiftet parti eller gikk inn eller ut av hjemmesittergruppen. Fra 1981 til 1985 var stabiliteten 71 %, og fra 1985 til 1987 66 % (SSB 1989 a og b, Aardal og Valen 1989).

Mandatfordelingen

Mandatfordelingen i Stortinget fremgår av tabell 2. Størst økning fikk Fremskrittspartiet som kom inn med hele 22 representanter etter bare å ha hatt 2 i perioden før. SV økte sin representasjon med 11 mandater. Størst tap hadde Høyre og Arbeiderpartiet som mistet henholdsvis 13 og 8 plasser i Stortinget. Kristelig Folkeparti mistet 2 og Senterpartiet 1 mandat.

Valget førte 58 kvinner inn på det nye Stortinget. Kvinneandelen økte fra 34,5 % til 35,8 % og ble dermed den høyeste Norge har hatt noen gang. Flere markante politikere forlot Stortinget etter dette valget, blant dem tidligere statsminister Kåre Willoch, Arbeiderpartiets parlamentariske leder Einar Førde og SVs parlamentariske leder Hanna Kvanmo.

Det norske valgordningen har ofte gitt en fordeling

Tabell 2. Mandatfordelingen i Stortinget.

Parti	1961	1965	1969	1973	1977	1981	1985	1989
FRP	–	–	–	4	0	4	2	22
H	29	31	29	29	41	53	50	37
KRF	15	13	14	20	22	15	16	14
SP	16	18	20	21	12	11	12	11
DLF	–	–	–	1	0	0	0	–
V	14	18	13	2	2	2	0	0
FFF	–	–	–	–	–	–	–	1
A	74	68	74	62	76	66	71	63
SV	–	–	–	16	2	4	6	17
SF	2	2	0	–	–	–	–	–
Ialt	150	150	150	155	155	155	157	165

av mandatene som avvek en god del fra en proporsjonal fordeling. I 1949 fikk f eks Arbeiderpartiet bare 45,7 % av stemmene, men hele 56,7 % av mandatene. Ved flere valg har den partigruppering som har fått flertall i Stortinget og sikret seg regjeringsmakten, hatt et mindretall av velgerne bak seg.

For å rette opp noe av denne skjevheten, ble det ved stortingsvalget i 1989 for første gang innført en ordning med *utjevningsmandater*. Til gjengjeld ble adgangen til å inngå listeforbund opphevet. Ved fordelingen av utjevningsmandatene ble det satt en sperregrense på fire prosent.

Den nye ordningen innebar at Stortinget ble utvidet med 8 utjevningsmandater i tillegg til de 157 distrikts- eller fylkesmandatene man hadde fra før. Ved fordelingen etter valget i 1989 fikk Fremskrittspartiet, Kristelig Folkeparti, og Senterpartiet to utjevningsmandater hver, mens Høyre og Sosialistisk Venstreparti fikk ett hver.

De åtte utjevningsmandatene var ikke tilstrekkelige til å sikre en fordeling av plassene i Stortinget i samsvar med valgresultatet på landsbasis. Tidligere beregninger har vist at man måtte hatt minst 25 utjevningsmandater for å oppnå dette med en rimelig grad av sikkerhet (Grønvik 1989a).

Ved valget i 1989 fikk Arbeiderpartiet 38,2 % av mandatene, mot 34,3 % av stemmene. Arbeiderpartiets overrepresentasjon gikk først og fremst ut over Venstre. For de øvrige partiene som ble representert på Stortinget, var det bare tiendedeler i avvik mellom stemmeandel og mandatandel. Det er forøvrig interessant å merke seg at dersom Stortinget hadde vedtatt en sperregrense på tre prosent, slik det også var forslag om, ville Venstre ha fått hele fem utjevningsmandater (Grønvik 1989b).

Forordningen av distrikts- eller fylkesmandatene er fastsatt i Grunnloven. Den gir tynt befolkede fylker en viss overrepresentasjon i forhold til innbyggertallet. Utjevningsmandatene fordeles først etter partienes oppslutning på landsbasis, og deretter mellom fylkene etter hvor mange stemmer partiene har "til overs" ved fordelingen av distriktsmandatene i hvert fylke. Dette innebærer at de folkerike fylkene har størst sannsynlighet for å få utjevningsmandater. Ved valget i 1989 fikk Akershus 3 utjevningsmandater i tillegg til sine 12 distriktsmandater og Rogaland 2 i tillegg til sine 10 faste. Dessuten fikk Oslo, Hordaland og Østfold hvert sitt utjevningsmandat.

I flere fylker var det små marginer ved fordelingen av mandatene. Dersom Kristelig Folkeparti hadde fått 117 færre stemmer i Telemark, ville partiet ha mistet sitt mandat til Arbeiderpartiet. I Hedmark manglet Fremskrittspartiet 178 stemmer på å erobre et mandat fra

Arbeiderpartiet. Ved fylkesfordelingen av utjevningsmandatene var det knappest margin mellom Akershus og Oslo. Akershus Kristelig Folkeparti manglet 186 stemmer på å ta utjevningsmandatet fra Oslo KrF. (Disse beregningene er gjort på grunnlag av Fullmaktskomiteen 1989.)

2. Forspillet

Skal man forstå det som skjedde ved valget i 1989, må man gå tilbake til stortingsvalget i 1985 og kommune- og fylkestingsvalget i 1987. I fortsettelsen skal vi se nærmere på utviklingen i partienes velgeroppslutning. De tallene som presenteres her, er hentet fra det tidligere omtalte samlebarometer.

1985–86: Stortingsvalg og regjeringsskifte

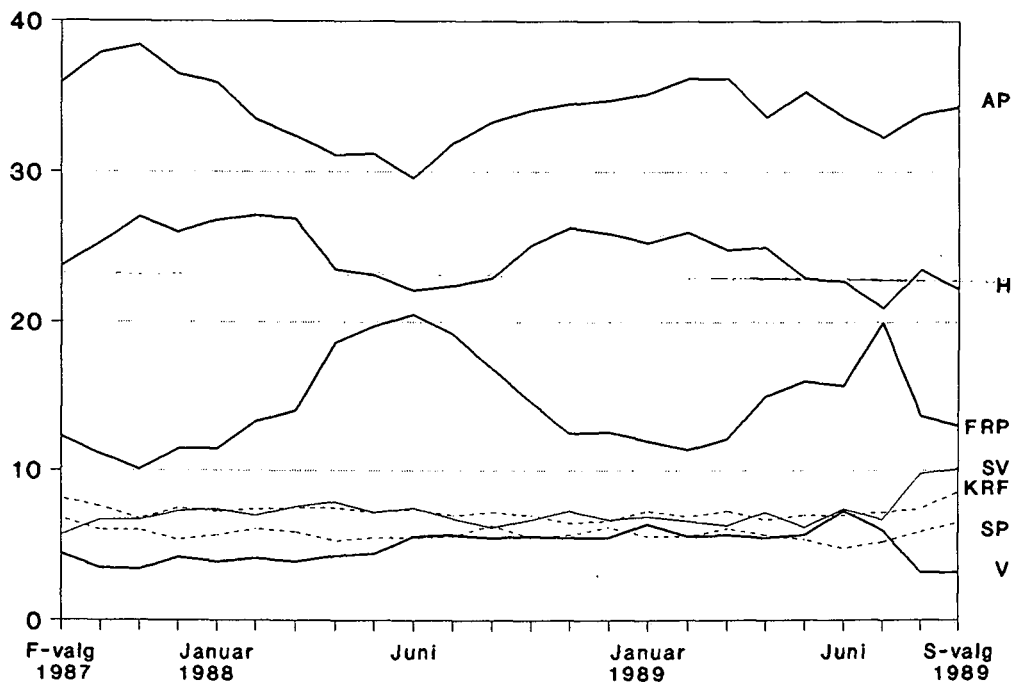
Etter en offensiv valgkamp fra Arbeiderpartiets side, førte stortingsvalget i september 1985 til at Kåre Willochs trepartiregjering mistet flertallet i Stortinget. Valgkampen var preget av de store uløste problemene innenfor helsesektoren. Valget skapte en usikker parlamentarisk situasjon med Fremskrittspartiet "på vippen". (For en nærmere analyse av dette valget, se Aardal og Valen 1989.)

Problemen meldte seg umiddelbart da Stortinget tok fatt på budsjettbehandlingen høsten 1985. Først etter langvarig tautrekking lyktes det å få flertall for et budsjettpropplegg. Men i januar 1986 lå partiene ifølge meningsmålingene på praktisk talt samme oppslutning som ved valget høsten før.

Etter at prisen på Nordsjøolje mot slutten av 1985 hadde steget til over 30 dollar pr fat, sank den utover våren 1986 helt ned til 9 dollar. Dette måtte få store konsekvenser for norsk økonomi. De påløpte skatter og avgifter fra oljevirkosomheten sank fra 50 milliarder kroner i 1985 til 17 milliarder i 1986 (Finans- og tolldepartementet 1989). Regjeringen måtte derfor legge fram forslag om økonomiske innstramminger.

Da meningsmålingene for april ble offentliggjort, viste det seg at Høyre hadde hatt en tilbakegang på vel to prosentpoeng fra måneden før. Høyre ble trolig straffet fordi statsminister Kåre Willochs appell om moderasjon ved lønnsoppgjøret ble tolket som en støtte til arbeidsgiverne. Arbeiderpartiets oppslutning nådde en ny topp, nesten tre prosentpoeng over valgresultatet fra september-året før.

Følelsen av å være på offensiven bidro utvilsomt til at Gro Harlem Brundtland, tross advarsler fra fremtredende politikere i eget parti, satte hardt mot hardt da statsminister Kåre Willoch i slutten av april stilte kabinettsspørsmål på Regjeringens forslag til innstrammings tiltak. Ap og SV fikk følge av Fremskrittspartiet, og



ar, var dette tallet kommet opp i hele 20,5 % i juni. De store tapene var det først og fremst Arbeiderpartiet og Høyre som måtte få. Arbeiderpartiets oppslutning ble redusert med over seks prosentpoeng, slik at partiet havnet under 30 % på junimålingene. Høyre gikk tilbake med mellom fire og fem prosentpoeng til 22,1 %.

Utviklingen for de tre største partiene må ses på bakgrunn av flere forhold. For Høyre var det tydeligvis vanskelig å komme på offensiven så lenge man ikke kunne presentere noe realistisk borgerlig regjeringsalternativ. Med rette eller urette rammes Høyre når samarbeidet med Kristelig Folkeparti og Senterpartiet rakner. Tidligere undersøkelser har vist at Høyre har hatt en tendens til å gjøre det best ved valg der de borgerlige partiene samarbeider (Rommetvedt 1984).

Arbeiderpartiet hadde et trygt grep om regjeringsmakten, men velgerne sviktet utover våren. En ekstraordinær lønnslov som begrenset forhandlingsretten og lønnstilleggene for vanlige arbeidstakere samtidig med at enkelte ledere i staten fikk store tillegg, milliardoverskrivninger ved utbyggingen av Statoils oljeraffineri på Mongstad, og lokaliseringen av ny hovedflyplass var bare noen av de mange sakene der regjeringspartiet fikk store problemer både i forhold til opinionen og til Stortinget. Statsråd Anne-Lise Bakkens håndtering av spørsmålet om lederlønninger i staten og Stortingets vedtak om å legge hovedflyplassen til Hurum, stikk i strid med regjeringens forslag, førte da også til utskiftninger i regjeringen.

Misnøyen med regjeringen og med fraværet av et ikke-sosialistisk regjeringsalternativ ble effektivt utnyttet av Fremskrittspartiets leder Carl I Hagen. Han hadde stor suksess både med en landsmøtetale som ble overført direkte i fjernsynet, og som 1. mai-taler. Men i juni 1988 var toppen for Fremskrittspartiet og bunnen for Arbeiderpartiet og Høyre nådd, så langt. Stemningen snudde utover høsten. Fra juni til desember ble Fremskrittspartiets oppslutning redusert med åtte prosentpoeng. Arbeiderpartiets oppslutning økte med fem prosentpoeng, men Høyre vant nesten fire prosentpoeng.

Tingene begynte å gå på tverke for Fremskrittspartiet etter at partiets varaordfører i Oslo skapte storm med negative kulturpolitiske uttalelser. Disse ble fulgt opp med uttalelser til forsvar for svart arbeid og et uklart forslag om folkeavstemning om innvandringspolitikken. Indre uro med kritikk av Carl I Hagens lederstil og utbrudd etter strid i Vestfold-partiet bidro trolig også til at Fremskrittspartiet etterhvert mistet taket på mange av de nye velgerne.

Ordtaket "den enes død, den andres brød" så på denne tiden ut til å ha gyldighet for forholdet mellom Fremskrittspartiet på den ene siden, og Arbeiderpartiet og Høyre på den andre. Det var tilsynelatende konkurrentenes fiasko snarere enn egen suksess, som forklarte endringene i styrkeforholdet mellom disse partiene. Arbeiderpartiets fremgang kom feks samtidig med at arbeidsledighetsproblemer økte, og etter sterk kritikk mot den parlamentariske lederen Einar Førdes lanse-

ring av seg selv som ny kringkastingssjef.

Sammenlignet med de store svingningene for Arbeiderpartiet, Fremskrittspartiet og Høyre, fortonet endringene for de andre partiene seg som små krusninger på overflaten. Men sett ut fra disse partienes eget nivå, var også disse bevegelsene svært interessante. I november–desember måtte Kristelig Folkeparti nøye seg med en oppslutning på seks og en halv prosent av stemmene. Partiet har aldri hatt så lav oppslutning ved noe valg. Det var nærliggende å se dette i sammenheng med den misnøye med regjeringssituasjonen som etterhvert kom til uttrykk i partiet. Også for Senterpartiet var flere av målingene i 1988 nokså nedslående. Men Senterpartiet fikk ikke noen avgjørende knekk på grunn av manglende samarbeidsvilje, slik enkelte i Høyre nok ventet at det skulle få.

Stortingets vedtak om å innføre en ordning med utjevningsmandater skapte nye muligheter for Venstre. I januar 1988 lå partiet med sine 3,9 % så vidt under sperregrensen på fire prosent. Men siden gikk det oppover, slik at partiet høsten 1988 kunne notere seg for en stabil oppslutning på omkring 5,5 %. Stadige medieoppslag om miljøproblemer bidro nok til at dette grønne partiet fikk større oppslutning. Partiets leder Arne Fjørtoft sa at partiet nå hadde funnet sin nisje mellom KrF/Sp og Høyre.

Sosialistisk Venstreparti så en tid ut til å fange opp misnøyen på Arbeiderpartiets venstre fløy. I april var SVs oppslutning oppe på nesten åtte prosent, men deretter sank den noe igjen. Uro omkring partileder Erik Solheims stortingsnominasjon kan ha bidratt til dette. Han lyktes ikke i å bli nominert i sitt eget distrikt Oslo, men ble senere nominert i Sør-Trøndelag etter en del motstand også der. Mange stilte også spørsmålsteget ved om partiet ville få samme appell når "SV-dronningen" Hanna Kvanmo var på vei ut av politikken.

For de fleste partienes vedkommende lå velgeroppslutningen i desember 1988 nokså nær det de oppnådde ved fylkestingsvalget i september 1987.

1989: Fra skandaler til stortingsvalg

Både ved utgangen av januar og utgangen av februar 1989 ble det satt nye etterkrigsrekorder i arbeidsledighet. Men det ga til å begynne med ikke noe negativt utslag på meningsmålingene for Arbeiderpartiet. Situasjonen var preget av at den borgerlige opposisjonen ikke hadde noen felles alternativ politikk. Utover våren avviklet partiene sine landsmøter. De ga et klart inntrykk av at Høyre, Kristelig Folkeparti og Senterpartiet var innstilt på å kjøre hvert sitt løp fram mot høstens valg. Høyre trakk fram igjen sitt ønske om norsk EF-medlemskap, mens Senterpartiet markerte sin mot-

stand med styrke. I Stortinget kom uenigheten mellom de borgerlige partiene til uttrykk nær sagt daglig.

Fraværet av et borgerlig regjeringsalternativ bidro etter alt å dømme til at Fremskrittspartiet utover våren fikk ny vind i seilene. Partiet fikk trolig også nye velgere da Ayatollah Khomeiny avsa sin dødsdom over forfatteren Salman Rushdie. Innvandrerskepsisen blomstret på ny. Med sin lov og orden-profil fikk Frp også økt oppslutning da det ble debatt om fengselspolitikken etter mordet på en kvinnelig fengselsbetjent i begynnelsen av mars. Kanskje bidro også en økende politikerskepsis etter statsråd Einfrid Halvorsens avgang til Fremskrittspartiets fremgang. Statsråden ble senere dømt for å ha underslått penger i sin tid som fagforeningskasserer.

Det kom som en stor overraskelse på de aller fleste da Høyre, Kristelig Folkeparti og Senterpartiet like før ferien ble enige om en felleserklæring i forbindelse med Stortingets behandling av regjeringens langtidsprogram. I erklæringen forpliktet de tre partiene seg til å forhandle om regjeringsspørsmålet etter valget. Erklæringen inneholdt også 22 punkter der de uttrykte enighet om forskjellige spørsmål. Men de tre partiene hadde langt mer omfattende særmerknader (Finanskomiteen 1989). Erklæringen virket derfor ikke særlig overbevisende med hensyn til muligheten for å få istand en ny koalisjonsregjering etter valget.

Meningsmålingene for juni, som for en stor del var tatt opp før den borgerlige felleserklæringen, viste at Fremskrittspartiet var kommet opp på nesten 16 %, mens Høyre og Arbeiderpartiet var havnet nede på henholdsvis 22,7 % og 33,6 %. Også for Kristelig Folkeparti og Senterpartiet så tallene svært dystre ut, mens Venstre og SV kunne glede seg over gode resultater.

Arbeiderpartiets tilbakegang i juni kom etter en periode der en rekke av regjeringens statsråder hadde vært i et sterkt kritisk søkelys. Kritikken toppet seg da Høyre fremmet mistillitsforslag mot statsråd Hallvard Bakke. Justisminister Helen Bøsterud unngikk så vidt et slikt forslag. Det er nærliggende å sette SVs fremgang i forbindelse med de sterke protestene mot A-regjeringens forslag om nedleggelse av industriarbeidsplassene ved Spigerverket i Oslo. Venstre vant antakelig på at miljøspørsmål ofte sto i fokus i massemediene. Oppslutningen på 7,3 % i juni 1989 var rekord for partiet. Man må tilbake til stortingsvalget i 1969 for å finne et bedre valgresultat for Venstre. Alle regnet derfor med at Venstre igjen ville bli å finne på Stortinget etter valget.

Sommeren er vanligvis en stille og rolig tid i norsk politikk. Men sommeren 1989 skulle vise seg å bli alt annet en rolig. Det begynte med at Norsk rikskringkasting den 27. juni meldte at sentrale tillitsvalgte i Arbeider-

partiet hadde nær kontakt med tjenestemenn i overvåkningspolitiet. Meldingen ble ekstra pikant fordi reporteren, Arne Wam, var gift med daværende miljøvernminister Sissel Rønbeck.

NRK-meldingen ble opptakten til en affære uten sdestykke i norsk politikk. Etterhvert ble det avslørt at møbelhandler Arvid Engen på Jessheim utenfor Oslo hadde tatt opp en rekke lite flatterende samtaler med fremtredende Ap-tillitsmenn på lydbånd.--Det kom fram at møbelhandleren hadde vært involvert i forsøk på å fjerne såvel tidligere statsminister Odvar Nordli, som overvåkningsjefen og politimesteren i Oslo fra sine stillinger. Også forsøk på å stanse Gro Harlem Brundtlands utnevning til statsminister og leder i Arbeiderpartiet ble avslørt (Johansen og Jørgensen 1989).

Flere fremtredende Ap-folk var involvert. På en pressekonferanse 31. juli innrømmet Stortingets visepresident, tidligere Arbeiderparti-formann Reiulf Steen, at han hadde hatt samtaler med møbelhandleren som kunne virke konspiratoriske. Han var også klar over at samtaler ble tatt opp på bånd og senere avspilt for journalister. Inntrykket som sto igjen, var at Steen som formann i Arbeiderpartiet hadde bidratt til lekkasjer fra fortrolige møter i partiet, men det benektet han senere i en bok som kom ut etter valget (Steen 1989).

Steen/Engen-saken skulle bli opptakten til en valgkamp med svingninger vi sjelden har opplevd maken til i Norge. Fra juni til august steg Fremskrittspartiets oppslutning fra 15,7 % til 20 %. Frp var omtrent like stort som Høyre, ja enkelte målinger viste til og med at Frp var større enn Høyre. Men så snudde stemningen. I uken før valget var Frp falt ned på 13,7 %, og på valgdagen endte nedturen på 13,0 %. Fremskrittspartiet ble valgets soleklare vinner sammenlignet med stortingsvalget i 1985, men partiet ble en like klar taper i forhold til de forventninger meningsmålingene kunne gi grunnlag for.

I juni regnet som nevnt alle med at Venstre ville få et comeback i Stortinget. Men i august var oppslutningen i ferd med å synke. Da lå Venstre på 6 %, og i uken før valget var partiet helt nede på 3,2 %, det samme som på valgdagen. Sosialistisk Venstreparti, som startet med samme utgangspunkt i juni som Venstre, opplevde derimot en helt annen utvikling. Etter en liten tilbakegang i august steg partiet til 9,8 % i uken før valget, og 10,1 % på valgdagen. Venstre ble valgkampens andre stor taper, mens SV triumferte.

Kristelig Folkeparti og Senterpartiet økte sin oppslutning jevnt og trutt fra juni til valgdagen, mens Arbeiderpartiet og Høyre gikk litt opp og ned. For de to sentrumpartiene ble dermed sluttresultatet omtrent som ved forrige stortingsvalg. For Ap og Høyre ble det derimot store tap med tilbakegang på henholdsvis 6,5 og 8,2

prosentpoeng fra valget i 1985. Sluttresultatet ble også noe dårligere for disse to enn ved det elendige fylkestingsvalget i 1987.

Noen vurderinger

Det er vanskelig å gi noen fullgod forklaring på Fremskrittspartiets formsvikt i valgkampinnspurten. Men det er verd å merke seg at Carl I Hagen under den mislykkede regjeringsstormen i juni 1987 fremsto som en statsmann som reddet landet fra politisk kaos og rot. Det ble starten på en nesten eventyrlig stigning i velger-tilslutningen. Ved fylkestingsvalget i 1987 passerte partiet 12 %, og i juni 1988 opplevde partiet å se 20-tallet for første gang. Men så bar det utforbakke bla etter uheldige uttalelser om svart arbeid. I februar 1989 var partiet nede på 11,4 %.

Utover våren 1989 steg kritikken mot regjeringen, mens det på den borgerlige siden ikke så ut til å være noe regjeringsalternativ. Fremskrittspartiets oppslutning økte i takt med mistilliten til de andre partiene. I løpet av ferien ble Steen/Engen-saken den store føljetongen i mediene. Tilliten til politikerne, som var laber fra før, sank ytterligere.

Frp var tydeligvis i støtet. Da Carl I Hagen fordømte umoralske alenemødre og unnlurere, kastet både avisene og de andre partiene seg over ham. Men velgernes reaksjon var en annen. 20-tallet kom igjen fram på meningsmålingene. *Mens partiet i 1988 mistet 20-prosentoppslutningen på umoralske uttalelser om svart arbeid, gjenvant partiet 20-tallet etter sine moralprekener i 1989.*

TV-duellen mellom Gro og Carl I var etter alt å dømme høydepunktet for Frp. Etterhvert så det ut til at argumentene mot partiets politikk gjorde inntrykk på velgerne. Det spørs om ikke Hagen overspilte sin moralske appell da han begynte å slå om seg med bibelsitater. Et utspill om folketrygden var kanskje også en tabbe. Hagen bli viklet inn i den samme talleksersisen som andre politikere så ofte kritiseres for. Utspillet ble oppfattet som et angrep på et av velferdsstatens mest sentrale elementer.

Etterhvert ble oppmerksomheten i valgkampen dreid over på regjeringsspørsmålet. Faren for at et stort Frp skulle ødelegge muligheten for en ny borgerlig regjering og føre til kaos og rot i Stortinget, kom mer og mer i fokus. *Hagen, som i 1987 reddet landet fra kaos og rot, så etterhvert ut til å kunne bli en viktig årsak til slikt rot.* Det kan ha bidratt til at mange velgere "besinnet seg" i sin protest.

Sosialistisk Venstreparti kom etterhvert i siget etter at TV-utspørerne hadde "grillet" partileder Erik Solheim så hardt at han fikk folkets sympati. Solheim erobret posisjonen som tv-politiker, en posisjon som Carl I Hagen og Arne Fjørtoft tidligere har hatt. Det er

kanskje ikke plass til mer enn en tv-politiker om gangen.

SVs fremgang er blitt knyttet sammen med *miljøpolitikken*. Dette er nok en viktig faktor. Men også *en sterk kritikk av Ap-regjeringen* ser ut til å ha styrket SV. Erik Solheim klarte det den tidligere mest populære politiker i Norge, Hanna Kvanmo, ikke klarte: å skaffe nye velgere til partiet sitt. SV førte tidligere en meget moderat og "ansvarlig" linje overfor regjeringen. Som ny toppfigur i partiet kunne Solheim gå hardere ut mot Arbeiderpartiet, uten å bli stilt for mange spørsmål om hvorfor SV i Stortinget hadde vært så trofast mot regjeringen.

Når man tar i betraktning regjeringens og Arbeiderpartiets problemer med den rekordhøye arbeidsledigheten og en meget sentrumsorientert politikk, var ikke SVs fremgang særlig overraskende. *Det var vel så overraskende at SV ikke klarte å utnytte denne situasjonen på et tidligere tidspunkt.* Kanskje bidro Arbeiderpartiets bruk av Financial Times og norske bankøkonomer som sannhetsvitner for hvor vellykket regjeringens økonomiske politikk hadde vært, til at begeret rant over for velgerne på partiets venstrefløy.

Venstres tilbakegang må ses i lys av SVs framgang, men det er neppe hele forklaringen på at Norges eldste parti ikke kom tilbake på Stortinget. Venstres *skiftende holdninger til regjeringsspørsmålet* var nok en annen viktig forklaringsfaktor. I 1985 fridde Venstre til Arbeiderpartiet, men ble forsmådd. Foran valget i 1989 skiftet partiet side. Våren 1989 ble partiet stående som en pådriver i spørsmålet om borgerlig samarbeid. Det ga uttelling på meningsmålingene før ferien. Venstre trakk nok til seg velgere fra Høyre, KrF og Sp som var frustrerte over sine partiers manglende evne til samarbeid. Partileder Arne Fjørtoft sto også sentralt i mediabildet.

Etterhvert ble det mer og mer klart at de tre tidligere regjeringspartnerne sto i fare for å miste et stort antall mandater. Mest dramatisk var dette for Høyre da partiet ifølge enkelte meningsmålinger ble passert av Frp. Men også for KrF og Sp så det mørkt ut. Det spørres om ikke en del av disse partienes velgere vendte tilbake til folden av frykt for at deres "egentlige" partier skulle bli for hardt straffet.

Bakgrunns materialet fra meningsmålingene viste imidlertid også at Venstre etterhvert mistet velgere til SV og Ap. SVs miljøprofil bidro nok sterkt til dette. Men i tillegg var Venstre etter frieriet til Ap i 1985 blitt et nytt parti i manges øyne. Mange Venstre-velgere hadde Ap og SV som annenpreferanse. Da Venstre la om kursen og støttet en ny borgerlig regjering, ble nok spranget for langt for mange av partiets velgere. Fjørtofts uttalelser om at Venstre skulle plassere seg i nisjen mellom KrF/Sp og Høyre gjorde problemene enda stør-

re. Tidligere har Venstre gjort det best når partiet har deltatt i det borgerlige samarbeidet (Rommetvedt 1984). Men i 1980-årene ble nok kursendringene for brå. *Tiden ble for kort til å trekke med seg velgerne på venstresiden, eller skifte dem ut med nye velgere på høyre-siden.* Etter valget viste det seg at 42 % av Venstres 1985-velgere hadde gått over til SV ved valget i 1989 (SSB 1989b).

Den høye oppslutningen om de to fløypartiene, Fremskrittspartiet og Sosialistisk Venstreparti, kan tolkes som et uttrykk for en kraftig polarisering av norsk politikk. I Stortinget vil nok en slik polarisering komme til uttrykk i disse partienes stemmegivning. Men det er et mer åpent spørsmål om velgerne egentlig er blitt så ytterliggående. Tidligere undersøkelser har vist at Fremskrittspartiet rekrutterer velgere over en stor del av høyre-venstre-skalen (se feks Aardal og Valen 1989). Partiet har en gruppe klart høyre-orienterte velgere, men det henter også støtte blant mange velgere i sentrum. Det spørres om ikke også Sosialistisk Venstreparti denne gangen har hentet velgere fra en større del av høyre-venstre-skalaen. Partiets valgkamp var ihvertfall så godt som blottet for venstresosialistiske utspill. *Det kan derfor være grunn til å tro at Frps og SVs store fremgang mer var et uttrykk for velgerprotest enn for velgerpolarisering.*

Velgere som er misfornøyde med sine partier kan reagere på forskjellige måter: enten ved å gå sin vei ("exit"), ved å heve stemmen ("voice"), ved likevel å være lojale ("loyalty"), eller ved å gi blaffen ("neglect"). (Jfr Hirschman 1970 og Rusbult, Zembrodt and Gunn 1982.) Stortingsvalget i 1989 gir eksempler på alle de fire reaksjonsmåtene.

En hel del av velgerne ga blaffen og satt hjemme på valgdagen, slik de pleier å gjøre. Andre var lojale mot sine partier. 58 % av velgerne stemte på det samme partiet i 1989 som i 1985 (SSB 1989b). Men mange hadde hevet stemmen til protest i mellomtiden. Midtveis i valgkampen sa mange velgere til meningsmålerne at de ville forlate andre partier til fordel for Fremskrittspartiet, men på valgdagen vendte de tilbake til det partiet de stemte på i 1985. Arbeiderpartiets og Høyres oppslutning var f.eks et par prosentpoeng lavere i august enn på valgdagen. Fremskrittspartiet fikk derimot sju prosentpoeng større oppslutning i august enn på valgdagen i september (Rommetvedt 1989). Mange velgere valgte også den mest drastiske løsningen: å forlate sitt parti til fordel for et annet, eller for å sitte hjemme. 39 % av 1985-velgerne skiftet parti eller gikk til eller fra hjemmesittergruppen i 1989 (SSB 1989b).

3. Etterspillet

Ettersom valget ga ikke-sosialistisk flertall, og Frem-

skrittspartiet gjorde det klart at partiet ville bidra til at regjeringen Gro Harlem Brundtland fikk avløsning, kunne Høyre, Kristelig Folkeparti og Senterpartiet gå til forhandlinger om grunnlaget for en eventuell ny trepartikoalisjon. Etter innledende drøftinger de første dagene etter valget, startet forhandlingene for alvor på Lysebu utenfor Oslo den 18. september. Fortsatt stilte de fleste observatører seg tvilende til muligheten for å forene de tre partiene som etter regjeringsskiftet i 1986 hadde glidd så langt fra hverandre i Stortinget.

Flere saker skapte hodebry for forhandlerne, men det var særlig spørsmålet om Norges forhold til EF som ble betraktet som selve prøvesteinen på evnen til samarbeid. Høyre og Senterpartiet utgjør motpolene i synet på EF. Mens Senterpartiet går imot norsk medlemskap, er Høyre for. Men så lenge det ikke er noe flertall i Stortinget for å ta opp medlemsspørsmålet på ny, aksepterer også Høyre at man lar det spørsmålet ligge. EF-saken dreier seg derfor om tilpasningen til EFs indre marked. Høyre ønsker en vidtgående tilpasning, mens Senterpartiet er mer restriktivt. I forhandlingene ble spørsmålet om en tollunion mellom EF og EFTA det avgjørende punktet. Senterpartiet avviste tollunionen kategorisk, mens Høyre i utgangspunkt godt kunne tenke seg den muligheten.

Etterhvert var det Senterpartiet som fikk gjennomslag for sitt syn i forhandlingene. Høyre, som hevdet at en tollunion var uaktuell ifølge informasjoner partiet hadde innhentet i andre land, aksepterte at tilpasningen til EFs indre marked skal skje gjennom en utvidet frihandelsavtale. Klokken 03.02 natt til mandag 2. oktober kunne forhandlingsleder Jan P Syse meddele at de tre partiene var enige om det politiske grunnlag for en ny koalisjonsregjering.

Etter at regjeringen hadde fremlagt sitt forslag til nytt statsbudsjett, leverte statsminister Gro Harlem Brundtland inn sin avskjedssøknad til Kongen. Mandag 16. oktober overtok Jan P Syse som statsminister i den femte borgerlige koalisjonsregjeringen i Norge etter krigen. Foruten statsministeren kom 8 statsråder fra Høyre, 5 fra Kristelig Folkeparti og 5 fra Senterpartiet. Kristelig Folkepartis leder Kjell Magne Bondevik ble utenriksminister, og Senterpartiets leder Johan J Jakobsen kommunalminister.

Mens tidligere koalisjonsdannelser er kommet etter at det har skjedd en tilnærming mellom de borgerlige partiene i Stortinget, skjedde koalisjonsdannelsen i 1989 etter en periode med stor uenighet mellom de tre deltakerne (Rommetvedt 1990b). Satt på spissen kan man paradoksalt nok si at *EF-saken, som i 1971 førte til Borten-regjeringens fall, kanskje var den enkeltsak som i 1989 bidro sterkest til Syse-regjeringens fødsel.*

I et avisintervju ga Senterpartiets generalsekretær

John Dale uttrykk for at Arbeiderpartiets EF-politikk var en av hovedårsakene til at Senterpartiet ønsket et regjeringsskifte (Nationen 6.10.1989). I valgkampen forsøkte Senterpartiet å få igang en debatt om Norges og EFTAs tilpasning til EFs indre marked. Statsminister Gro Harlem Brundtland ville imidlertid ikke la offentligheten få kjennskap til hva regjeringen foretok seg i EFTA-drøftingene om tilpasningen til EF. Senterpartiet mente at Arbeiderparti-regjeringen ville føre velgerne bak lyset og foreta en så vidtgående tilpasning at spørsmålet om medlemskap i EF til slutt bare ble en formalitet. Derfor ønsket Senterpartiet gjennom regjeringsdeltakelse å få en "hånd på rattet" i tilpasningsprosessen.

Da Gro Harlem Brundtland like etter valget offentliggjorde en rekke notater om tilpasningen, bidro dette til å forsterke Senterpartiets kritikk. Partiet oppfattet offentliggjøringen som en bekreftelse på deres mistanker om "lureri". Flere utspill fra Arbeiderpartiet midt under de borgerlige regjeringsforhandlingene ble oppfattet som forsøk på å splitte de borgerlige partiene, men de bidro snarere til å sveise dem sammen.

Protokollen fra regjeringsforhandlingene slår fast at regjeringspartiene "har handlefrihet i perioden til å vurdere hvilket tilknytningsforhold til EF som best tjener norske interesser." I klartekst innebærer dette at Syse-regjeringens dager er talte dersom spørsmålet om norsk medlemskap i EF igjen kommer opp på dagsordenen. Men også i den økonomiske politikken er det mange skjær i sjøen for regjeringen. Det ble tydelig demonstrert under budsjettbehandlingen høsten 1989. Først etter langvarig tautrekking, lyktes det å få budsjettet i havn.

Budsjettbehandlingen viste med all mulig tydelighet hvilket problem en mindretallskoalisjon står overfor: Først må man snekre sammen et kompromiss innad i koalisjonen, for deretter å være beredt til å inngå nye kompromisser med andre partier i Stortinget. Særlig Høyre og Senterpartiet strides om hvor man da skal hente støtte for å få flertall. Mens Høyre godt kan tenke seg å forhandle med Fremskrittspartiet, er dette en nesten umulig tanke for Senterpartiet, som heller vil inngå kompromisser med Arbeiderpartiet. Hvor lenge regjeringen Syse klarer å kontrollere denne sentrifugalkraften, gjenstår å se.

Hilmar Rommetvedt

Litteratur

Finanskomiteen (1989): *Innst S nr 305 (1988-89)*. Foreløpig innstilling fra finanskomiteen om langtidsprogrammet 1990-93. Oslo: Stortinget.

- Finans- og tolldepartementet (1989): *Stortingsmelding nr 2 (1988–89)*. Revidert nasjonalbudsjett 1989.
- Fullmaktskomiteen (1989): *Innst S nr 1 (1988–89)*. Innstilling fra fullmaktskomiteen om fullmaktene. Oslo: Stortinget.
- Grønvik, Gunnvald (1989a): Fra stemmer til mandater. Valgordninga av 10. mai 1988. *Tidsskrift for samfunnsforskning*, årgang 30, s 239–262.
- (1989b): Har Ap lurt seg sjøl? *Dagbladet* 27.9.1989.
- Hirschman, Albert O (1979): *Exit, Voice and Loyalty*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Johansen, Viggo og Pål T Jørgensen (1989): *Edderkoppen. Historien om en møbelhandler*. Oslo: Aventura.
- NTB og IBM (1989): *Stortingsvalget 1989. Resultater fra grovtellingen*. Oslo: Norsk Telegrambyrå og IBM.
- Rommetvedt, Hilmar (1984): *Borgerlig samarbeid*. Stavanger: Universitetsforlaget.
- (1988a): *Lokalvalg eller riksgallup? Kommune- og fylkestingsvalget 1987*. Oslo: Kommuneforlaget.
- (1988b): Sammenbruddet i det borgerlige budsjett-samarbeidet høsten 1986. *Norsk Statsvitenskapelig Tidsskrift*, nr 3, s 211–226.
- (1989): *De politiske svingningenes tiår. Partienes velgerutvikling 1981–1989*. Stavanger: Rogalandsforskning. Arbeidsnotat RF 199/89.
- (1990a): – *Vi protesterer! Stortingsvalget 1989*. Oslo: Kommuneforlaget (kommer).
- (1990b): Norge: Fra konsensuspreget flertallsparlamentarisme til konfliktylt mindretallsparlamentarisme. I Erik Damgaard m fl: *Parlamentarisk forandring i Norden*. Oslo: Universitetsforlaget (kommer).
- Rusbult, Caryl E, Isabella M Zembrodt, and Lawanna K Gunn (1982): Exit, voice, loyalty, and neglect: Responses to dissatisfaction in romantic involvements. *Journal of Personality and Social Psychology*, 43, 1230–1242.
- SSB (1989a): Stortingsvalget 1989. *Statistisk ukehefte*, nr 48. Oslo: Statistisk Sentralbyrå.
- SSB (1989b): Stortingsvalget 1989 – Intervjuundersøkelse. *Statistisk ukehefte*, nr 50. Oslo: Statistisk Sentralbyrå.
- Steen, Reulf (1989): *Maktkamp*. Oslo: Tiden.
- Aardal, Bernt og Henry Valen (1989): Velgere, partier og politisk avstand. *Sosiale og økonomiske studier*, nr 69. Oslo: Statistisk Sentralbyrå.

Sakkunnigutlåtanden över långtidsvikariat som professor i offentlig förvaltning, särskilt regional politik och förvaltning, vid Umeå universitet

Den ende sökanden, docenten Janerik Gidlund, har i 16 år varit verksam vid statsvetenskapliga institutionen i Umeå, bl a som forskarassistent, extra universitetslektor och tf professor. Han har under denna tid huvudsakligen utfört uppdragsforskning för statliga utredningar, sekretariatet för framtidsstudier och sektorsorgan.

De 39 skrifter som Gidlund insänt till bedömning kan i huvudsak grupperas i två områden: dels forskning om vad Gidlund själv kallar politisk organisering, dvs partiers och organisationers roll i kommunalpolitiken, dels forskning om offentlig förvaltning med tyngdpunkt på den lokala nivån. Inom den första gruppen är den första skriften den tyngst vägande: doktorsavhandlingen *Aktionsgrupper och lokala partier. Temporära politiska organisationer i Sverige 1965–1975* (1978). Gidlund ger här en bred och detaljrik bild av vad han kallar temporära politiska organisationer (TPO) – deras uppkomst, struktur och aktiviteter samt deras mottagande i pressen och allmänna opinionen. Han gör också en intensivstudie av beslutsfattarnas förhållande till TPO i två norrlandskommuner. Avhandlingen behandlar ett viktigt och i tidigare svensk forskning förbiset område av det politiska livet, och den ger en mängd ny och intressant kunskap. Forskningsarbetet kännetecknas av god anknytning till den internationella teoridiskussionen kring TPO, metodisk säkerhet och oftast bra visuell pedagogik i resultatredovisningen. På den sistnämnda punkten vill jag dock göra den anmärkningen, att en del av de många tabellerna och figurerna borde ha förklarats och kommenterats mera utförligt i texten.

Gidlund har haft huvudansvaret för två större rapporter från kommunaldemokratiska forskningsgruppen, *Ty riket är ditt och makten. De politiska partiernas roll i svenska kommuner* (Ds Kn 1981:15) och *Folkkrörelser och kommunalpolitik* (Ds Kn 1982:3). Dessa skrifter ger väl inte lika mycket nytt stoff som avhandlingen om aktionsgrupper och lokala partier, främst därför att området är relativt väl utforskat i tidigare undersökningar. Men just detta lyckas Gidlund vända till en fördel genom att på ett skickligt sätt anknyta till kommunalforskningsgruppens studier av partier och organisationer i det sena 60-talets kommuner. Han får därmed fram en intressant bild av den politisering i betydelsen ökande partipolitiska motsättningar, som inträffade parallellt med den stora kommunsammanslaggningsprocessen. Liksom avhandlingen kännetecknas även dessa arbeten av klart framställningssätt och metodisk säkerhet. Ett av kapitlen i "Ty riket är ditt och makten", som är skrivet tillsammans med docent An-

ders Westlund vid statistiska institutionen i Umeå, söker med hjälp av avancerade statistiska metoder besvara frågan om den lokalpolitiska aktivitetens betydelse för kommunalvalen. Samma frågeställning vidareutvecklas av Gidlund och Westlund i uppsatsen "Kommunalvalen och den kommunala demokratin" (*Statsvetenskaplig Tidskrift* 1982:2). Dessa uppsatser vittnar om god förtrogenhet med viktiga statistiska metodproblem med relevans för statsvetenskaplig forskning. Detsamma kan sägas om en på uppdrag av den statliga statistikutredningen skriven uppsats, "Beslut om statistik" (1981).

Om alla hittills omnämnda skrifter gäller, att de har ett klart meritvärde: det gäller även några sammanfattande skrifter, särskilt den av Gidlund utgivna *Kommunal självstyrelse i förvandling* (1983). Men detsamma kan inte utan vidare sägas om huvudrapporten från ett BFR-projekt, "Planering och medinflytande" (Byggnadsforskningsrådet, R 32:1981). Här beskrivs partiernas, organisationernas och företagens roll i den fysiska planeringsprocessen i Skellefteå och Örnsköldsvik. Medborgarnas syn på den kommunala planeringen undersöks också. Min kritik mot denna rapport gäller undersökningsmetoden. Genom att alltför mycket lita till konventionella enkät- och intervjufrågor mäter Gidlund snarare de kommunalpolitiska aktörernas och de enskilda medborgarnas attityder och beteenden än vad som faktiskt sker i planeringsprocessen och vilken grad av demokratiskt inflytande som denna utsätts för. Han ger därmed en ganska ytlig och ointressant bild av medinflytandet i planeringen. En starkare inriktning på ärendestudier och faktiska planeringssituationer hade antagligen kunnat ge undersökningen den djupdimension som den nu saknar. Det bör också påpekas, att rapporten är slarvig i den språkliga utformningen. Att Gidlund kan bättre även i detta hänseende visar han i en välskriven och intressant anslutande uppsats, "Brukardeltagande i planeringen" (Dag Anckar & Sten Berglund, utg. *Planerad demokrati*, Åbo Akademi 1989).

Inom området offentlig förvaltning, dit BFR-projektet om planering och medinflytande räknas, utgör forskningsprogrammet "Kommunerna och framtiden", Janerik Gidlunds stora insats, som helt dominerat hans verksamhet som forskare och forskningsledare 1982-88. Han har varit ledare för en tvärvetenskaplig forskargrupp på sex personer som tillsammans eller var för sig producerat ett tiotal större och mindre skrifter (enligt Gidlunds förteckning), varav han själv står som ensam författare till *Fria ämbetsverk eller självständiga kommuner. Strategier för morgondagens offentliga sektor* (1986). Framtidsstudierna, som är baserade på en omfattande redovisning av såväl historiska bakgrundsdata

som aktuellt material från olika samhällssektorer, har genomförts i nära samarbete med sju kommuner som också utfört självständiga analyser inom de gemensamma problemområdena. Programmet synes ha genomförts helt enligt planen och blivit färdig i rätt tid (mycket ovanligt i dylika sammanhang); en stor sammanfattningsbok publicerades 1988, *Periferins renässans. Lokala framtider och Sveriges omvandling*.

Att leda detta stora och mångfacetterade forskningsprogram fram till ett så framgångsrikt totalresultat är en mycket imponerande insats som i sig väger tungt som merit för den sökta tjänsten. Härtill kommer Gidlunds egna bidrag, främst boken om ämbetsverk och kommuner. Såväl denna skrift som de övriga publikationer från programmet jag tagit del av kännetecknas av god förtrogenhet med framtidsforskningens teori och metod och en säker känsla för vad som rör sig i tiden. Jag har särskilt fäst mig vid att Gidlund och hans medarbetare var tidigt ute när det gäller att förstå den nya kommunikationsteknologins samhällsorganisatoriska effekter samt den närliggande frågan om den sk kunskapsintensiva högteknologins tendens att skapa dynamiska centrumbildningar. Å andra sidan framförs inte dessa tankar på det slagkraftiga sätt som hade varit möjligt, vilket synes bero på att en i och för sig lovvärd idérikedom och teoretisk fantasi lett till en bitvis fragmenterad och svåröverskådlig framställning. Härtill kommer en del onödigt slarv i den tekniska och språkliga utformningen som försvårar läsningen och skymmer budskapet (tex *Fria ämbetsverk eller självständiga kommuner*, s 87 f, 92, 110). Men trots dessa reservationer anser jag att Gidlunds bidrag till "Kommunerna och framtiden" har ett klart meritvärde, inte bara vad gäller den forskningsorganisatoriska insatsen utan också sådana viktiga ting som relevant tvärvetenskaplig diskursanknytning, teoretisk uppslagsrikedom och ett välutvecklat sinne för praktisk-politiska väsentligheter (man märker att Gidlund haft nytta av sitt mångåriga kommunalpolitiska engagemang).

Sedan det kommunala framtidsprogrammet avslutats har Gidlund kommit in på det viktiga temat Sveriges internationalisering och dess konsekvenser för den institutionella strukturen. Han har åtagit sig den statsvetenskapliga delen i det av CERUM och Institutet för framtidsstudier föreslagna forskningsprogrammet "Sverige i framtidens Europa". Som ett första led i detta arbete har han skrivit en teoretiskt orienterad kunskapsöversikt om nätverksanalys inom den statsvetenskapliga forskningen, "Den oförklarade integrationen". Denna skrift utmärkes av klarhet och stringens, vilket bådär gott för Gidlunds fortsatta verksamhet inom ramen för det nya stora framtidsforskningsprogrammet. Jag vill också framhålla som en förtjänst hos detta pro-

gram och Gidlunds bidrag här till, att företagen och deras relationer till det politiska systemet nu kommit in i bilden. Detta är ju ofrånkomligt när det handlar om internationalisering, men det bör ändå understyrkas att här skett ett stort framsteg i förhållande till "Kommunerna och framtiden", där den offentliga sektorn totalt behärskar scenen – som om det inte funnes en värld utanför den offentliga och dess förvaltningsapparat.

Det torde ha framgått av ovanstående att jag anser Janerik Gidlund ha en oomtvistlig kompetens för den sökta tjänsten. De brister i hans produktion som jag berört uppvägs av förtjänsterna – framförallt den forskningsorganisatoriska dristigheten och effektiviteten men också den teoretiska uppslagsrikedomen. Jag tillstyrker Janerik Gidlunds ansökan.

Nils Elvander

Det har meldt sig én søker til stillingen, docent Janerik Gidlund. Gidlund har i 16 vært ansatt ved Statsvetenskapliga institutionen i Umeå. Han har her hatt en rekke forskjellige stillinger (forskningsassistent, universitetslektor, og pt professor). Han har både medvirket i og ledet en rekke forskningsprosjekter. De mest sentrale av disse blir omtalt nedenfor.

Gidlund har sendt inn 39 arbeider til bedømming. Disse fordeler seg på arbeider om henholdsvis politisk organisering og offentlig forvaltning. Den første gruppen omhandler i hovedsak politiske partier og grupperinger, den andre kommunene. I de nyeste arbeidene anes også konturene av et nytt interesseområde, internasjonalisering og teknologi. I det følgende omtales et utvalg arbeider som ansees representative for Janerik Gidlund som forsker.

Et av hovedarbeidene om politiske partier og grupperinger er doktoravhandlingen fra 1978 om *Aktionsgrupper og lokale partier. Temporära politiska organisationer i Sverige 1965–1975*. Her foretas det en kartlegging av "temporære politiske organisasjoner" og deres oppbygging, bakgrunn, virkesmåte og innflytelse. Materialet benyttes til en utprøving av en kommunikasjonsmodell utviklet av Michael Lipsky. Avhandlingens hovedkonklusjon blir negativ, modellen passer dårlig på materialet om de politiske grupperingene og deres virkemåte i svenske kommuner. Forfatteren antyder at en krisemodell passer bedre på den måten disse grupperingene fungerer på i forhold til sine omgivelser. Avhandlingen er særlig fortjenstefull gjennom sin bruk av flere forskjellige typer av data, kvantitative såvel som kvalitative. Den avsluttes med formuleringen av et sett av hypoteser på bakgrunn av de empiriske funn. En leser kunne ha ønsket seg at den også var innledet med ett sett av hypoteser avledet av modellen, slik at det ble

enda tydeligere nøyaktig på hvilke punkter Lipskys modell svikter.

Gidlund ble senere knyttet til "den kommunaldemokratiske forskningsgruppen" som hadde ansvaret for å evaluere kommunereformene fra 1970-tallet. Her hadde han særlig ansvaret for å behandle de politiske partienes og folkebevegelsens stilling.

I rapporten om de politiske partiene, *Ty riket är ditt och makten*, søkes det svar på spørsmål som hvordan partiene lokalt arbeider med politiske spørsmål, hvilke konsekvenser blokkreformen fikk for partiene, hva partienes aktivitet betyr for kommunevalget, osv. Kommunesammenslåingene betydde en aktivisering av partiene og en sterkere partipolisering av kommunene. Aktivitetsprofilen utvides fra kandidatoppstilling til programformulering. Den mest sofistikerte analysen gjøres av partienes innvirkning på velgeratferden. Partikonkurranse og valgkamp bidrar til å gjøre lokalvalgene til noe annet enn rikspolitiske oppgjør i miniatyr. Dette siste er et meget overraskende funn ettersom reorganiseringen av det lokalpolitiske liv etter kommuneinndelingen jo nettopp betydde å innføre en rikspolitisk modell i kommunene. Både dette funnet og spørsmålet om hvorfor den rikspolitiske modellen skulle ansees som ønskelig for kommunene, roper på mer diskusjon og fortolkning enn det forfatteren tar seg tid til her. Heldigvis vender han tilbake til noen av spørsmålene senere, i "Fria ämbetsverk eller självständiga kommuner", ss 76–80.

Som forskningsarbeid er *Folkkrörelser och kommunalpolitik* svakere enn det foregående, selv om mye interessant materiale om organisasjonslivet i kommunene presenteres. Den arenamodellen som benyttes i den avsluttende analysen, har potensiale til fortsatt bearbeidelse. Foreløpig virker den noe uferdig. Den utviklingsretning som skisseres, fra separate til mer og mer overlappende lokale arenaer (økonomiske, politiske, sosiale), strider mot konvensjonelle politisk-sosiologiske samfunnsbeskrivelser. Vanligvis oppfattes sosial modernisering å bety en stigende *atskillelse* av samfunnsfærene. En del av resultatene som legges fram, ville faktisk gi bedre mening om en forutsatte en økende arena-atskillelse: Spesialiseringen i samfunnet skaper problemer som a) virker som grunnlag for organisasjonsdannelser, og b) fører til krav fra organisasjonene om økt offentlig innsats. Arenamodellen er likevel en kreativ ansats til analyse av organisasjonene i deres lokale kontekst og til en begrepsfesting av slike kontekster.

Gidlund har i de siste årene ledet prosjektet "Kommunerna och framtiden". Dette er et meget bredt og ambisiøst lagt opp prosjekt om de utfordringer kommunene står overfor i forhold til den moderne samfunnsutviklingen. Prosjektet er nært knyttet til praktisk reform-

arbeid i kommunene. Bla må de svensk frikommuneforsøkene sies å springe ut av dette prosjektet, forsøk som etter hvert er blitt forbilder for de andre nordiske land. Prosjektet viser på en overbevisende måte Gidlunds kvaliteter som forskningsleder og hans evne til å formidler sine idéer, få dem akseptert blant praktikere og omsatt i handling. Det er imidlertid et spørsmål om utredningsprosjektet kan være noe for bredt lagt opp. Det er en meget vidtfavnende og mangesidig samfunnsutvikling som beskrives i rapportene og som oppsummeres i *Periferens renässans*. Avstanden mellom de mange og store endringstendensene som preger vår tid, og de praktiske handlingsmulighetene og det reelle ansvaret som kommunene har, synes noe stor. Det kan bli svært mye å forholde seg til for kommunene, som jo bare er små ledd i et større maskineri. Mange endringer som beskrives i boken, har selv stater problemer med å forholde seg til. Prosjektet er interessant som et eksempel på hvordan samspillet mellom et dynamisk forskningsmiljø og praktisk forvaltningsarbeid kan organiseres og gi resultater. Den vitenskapelige gehalt i resultatene er vanskeligere å måle med tradisjonell målestokk.

Konklusjon: Janerik Gidlund er en dyktig og kreativ forsker i stadig utvikling. Han er vel kvalifisert til den utlyste stillingen.

Harald Baldersheim

Till den ledigförklarade tjänsten har en sökande anmält sig: docent Janerik Gidlund, Umeå.

Gidlund disputerade i statskunskap 1978 samt antogs som oavlönad docent 1983. Han har under 16 år varit anställd vid Umeå universitet, huvudsakligen som universitets/högskolelektor. Efter disputationen har Gidlund dock huvuddelen av tiden varit tjänstledig för att upprätthålla tjänst som forskningsassistent, forskarasistent, forskare samt tf professor. Han har också en kortare period varit förordnad som prefekt. Under de perioder han upprätthållit forskartjänster har han planerat och lett flera forskningsprojekt.

Gidlund har under den tid han aktivt uppehållit lärartjänst samt som extratimmar fullgjort sammanlagt inemot 1 500 lektorstimmar. Undervisningen har omfattat flera kurser i grundutbildningen i statskunskap och olika linjeutbildningar. Gidlund har vidare medverkat som lärare och handledare i forskarutbildningen. Han har sålunda bred erfarenhet av universitetsutbildning på olika nivåer. Till detta skall läggas ett osedvanligt intresse för och förmåga att informera om forskning i populärvetenskapliga föreläsningar och publikationer. Gidlund är därför pedagogiskt väl meriterad för den sökta tjänsten.

För bedömningen av Gidlunds vetenskapliga skicklighet föreligger 39 arbeten av skiftande karaktär allti-

från kortare arbetsrapporter och tidskriftsartiklar till omfattande böcker, skrivna helt eller delvis av Gidlund själv eller under hans redaktionsskap. Jag kommer i fortsättningen att uppehålla mig vid hans viktigare arbeten. Gidlund är en utpräglad "projektforskare" och det är därför lämpligt att disponera bedömningen projektvis.

Avhandlingen *Aktionsgrupper och lokala partier. Temporära politiska organisationer-i-Sverige 1965-1975* är Gidlunds första större arbete – inspirerat av hans studie av småpartier på uppdrag åt kommunaldemokratiutredningen. I avhandlingen analyseras orsakerna till uppkomsten av lokala partibildningar utan anknäring till rikspartierna och ökningen av utomparlamentariska grupper och aktioner. Vidare beskrivs förekomsten av sådana temporära politiska organisationer, deras struktur, aktivitet samt inflytande på lokal nivå. Undersökningen genomförs med stor energi och metodisk bredd i anslutning till en modifierad modell för aktionsgruppers politiska artikulering utarbetad av Michael Lipsky. Gidlund finner knappast stöd för Lipskys "opinionsmodell" – att beslutsfattarna indirekt påverkas genom att allmänheten tar intryck av aktionsgruppernas verksamhet. I stället lanseras i avhandlingens slutkapitel en modifierad opinionsmodell samt två alternativa modeller "krismodellen" – krav drivs fram genom konfrontation respektive "samverkansmodellen" där krav drivs fram genom samverkan mellan aktionsgruppen och andra politiskt betydelsefulla intressegrupper. Gidlund tycker sig här finna att olika typer av aktionsgrupper använder sig av olika artikuleringstekniker. Modellresonemangen får här karaktär av hypotesgenerering snarare än testning – ett tillvägagångssätt som blir än vanligare i Gidlunds fortsatta forskning och som kan ses som hans både styrka och svaghet som samhällsforskarare.

Nästa projekt Gidlund engagerar sig i gäller deltagande i kommunal planering. Detta projekt startades redan 1974 men slutredovisades först 1981 i Byggnadsrådets rapport R 32. Rapporten, som baseras på en studie av två norrlandskommuner, innehåller flera intressanta delundersökningar och teoretiska infallsvinklar som utvecklas närmare i Gidlunds senare forskning. Som självständig rapport är emellertid "Planering och medinflytande" svag i sin empiriska bas och i sin brist på integration av de skilda delavsnitten.

Forskning kring partier och organisationer på lokal nivå är också i focus i de två delprojekt Gidlund ledde inom ramen för kommunaldemokratiska forskningsgruppens program för utvärdering av kommunindelingsreformen. I rapporten *Ty riket är ditt och makten. De politiska partiernas roll i de svenska kommunerna*, till största delen skriven av Gidlund, behandlas de loka-

la partiernas organisation, medlemsaktivitet, valrörelser samt information, styrning och konflikter i kommunalpolitiken. Studien baseras på ett omfattande empiriskt material – besöksintervjuer, brevenkäter samt dokument – insamlat i ett urval om 50 kommuner. Metodiskt hängs studien upp kring jämförelser med tidigare undersökningar, främst kommunalforskningsgruppens och kommunaldemokratiutredningens studier från 1966 respektive 1973. Syftet är att utvärdera blockreformens konsekvenser för partierna i kommunerna. Gidlund finner bl a att reformen medförde ökad konkurrens mellan partierna i fullmäktige och i valrörelserna samt att partierna centraliserades organisatoriskt.

Gidlund hanterar med klokskap och försiktighet de besvärliga metodproblemen som är förenade med utvärderingen. Det gäller både användningen av olika urval i de jämförda studierna och det i före/efter utvärderingar alltid närvarande problemet med kontrafaktiska hypoteser. På en punkt inbjuder dock Gidlunds tolkningar till diskussion. Det gäller frågan om i vilken utsträckning partipolitiseringsen var en följd av blockreformen eller inte.

Gidlund för här ett insiktsfullt resonemang och stanar för att partipolitiseringsen kan ses som ett uttryck för en medveten politik från statsmakternas sida för att kompensera för de negativa effekterna av reformen bl a det minskade antalet kommunalpolitiker. Så långt är resonemanget rimligt och det finns sålunda i varje fall en indirekt effekt av indelningsreformen. De åtgärder som statsmakterna vidtog för att partipolitiseringskommunerna (tex majoritetsmarkeringar, det kommunala partistödet) kan enligt Gidlund inte ses som nödvändiga konsekvenser av indelningsändringarna. Som bevis anförs att "partipolitiseringsen blivit genomgripande i alla kommuner, tom i ej sammanlagda enheter" (s 139). Samtidigt måste dock framhållas att de kommuner som ej berördes av sammanläggningar var större kommuner som redan tidigare var partipolitiserade. Dessutom bör givetvis den kontrafaktiska frågan ställas – även om den inte har något svar – nämligen hade partipolitiseringsåtgärderna vidtagits även utan en indelningsreform och den debatt om den kommunala demokratin som den väckte?

Forskningsrapporten *Folkrörelser och kommunalpolitik* är till större delen en kartläggning av organisationerna i kommunaldemokratiska forskningsgruppens urvalskommuner. I jämförelse med tidigare forskning på området ges här bl a en beskrivning av organisationsväsendets historiska utveckling i kommunerna. Gidlund svarar för en mindre del av rapporten men gör i det avslutande kapitlet (skrivet tillsammans med Jan Engberg) ett intressant försök att sätta in organisationernas tillväxt och ökade politiska roll i ett större sam-

hällsorganisatoriskt perspektiv. Även om Gidlund här kan knyta an till beskrivningen av den historiska utvecklingen av organisationerna i kommunerna är dataunderlaget svagt och kopplingen mellan empiri och modellbyggande inte alldeles klar.

På senare år har Gidlund huvudsakligen ägnat sin tid åt framtidsstudier i projektet "Kommunerna och framtiden". Gidlund framträder här som en driven ledare för ett vittomfattande projekt som ställt stora krav på beläsenhet över flera disciplingränser, uppslagsrikedom och inte minst samarbetsförmåga. Framtidsstudien har organiserats som ett samverkansprojekt mellan en tvärvetenskaplig forskargrupp och 7 kommuner. Det är inte alldeles lätt att bedöma Gidlunds insats från sedvanliga meritvärderingsprinciper. Detta av flera skäl. Framtidsstudier avviker visserligen alltid från traditionell forskning i det att händelsen som studeras inte har inträffat. Facit saknas sålunda. Modellresonemang och slutsatser kan emellertid underbyggas på samma sätt och med samma krav på vetenskaplig metod som i traditionell forskning. Vad som komplicerar bedömningen här är emellertid det sätt på vilket studierna organiserats och redovisas. Studien har haft två syften, dels att utveckla långsiktiga strategier för de deltagande kommunernas planering, dels att utforma allmänna scenarier för utvecklingen av den framtida offentliga sektorn och kommunernas plats i denna. Rågången mellan dessa två syften är inte lätt att upprätthålla. Problemet ligger givetvis i risken för en sammanblandning mellan det önskvärda, som är en värdefråga och det möjliga som kan uppfattas som en faktafråga. Till detta kommer att de flesta av forskningsgruppens skrifter tillkommit i en kollektiv process där enskilda bidrag är svåra att urskilja. Detta problem gäller i viss mån också den av alla skrifter som Gidlund själv står som ensam författare till: *Fria ämbetsverk eller självständiga kommuner*. Den bär emellertid omisskännlig prägel av Gidlunds sätt att resonera och argumentera kring olika tänkbara modeller för den framtida samhällsorganisationen.

Även med dessa frågetecken i kanten är det emellertid uppenbart att framtidsstudierna är en stark merit för Gidlund, inte minst som bevis på hans förmåga att organisera och leda forskningsprojekt. Det finns därför anledning att hysa förhoppningar om att Gidlunds nya projekt om Sverige i framtidens Europa kommer att bidra till den samhällsvetenskapliga debatten på samma sätt som kommunstudien redan gjort.

Av det sagda torde ha framgått att jag anser Janerik Gidlund i alla avseenden väl meriterad för den sökta tjänsten och jag föreslår sålunda att han förordnas som långtidsvikarie på professuren i offentlig förvaltning.

Lars Strömberg

Litteraturgranskningar

ALEXANDER DAVIDSON: *Two Models of Welfare: The Origins and Development of the Welfare State in Sweden and New Zealand, 1888–1988*. Uppsala 1989: Almqvist & Wiksell Int

Låt mig börja med att säga att det varit intressant att få granska Alexander Davidsons studie av två välfärdsmodeller. Hans arbete fyller en nyttig kritisk funktion i forskningen om välfärdsstaten. Ty denna brukar oftast ha Sverige och svensk socialdemokratism som måttstock och därmed förbise alternativa modeller. Temat välfärdsmodeller knyter an till olika statsvetenskapliga inriktningar; inte bara allmän statskunskap, förvaltningsforskning eller jämförande politik utan även – det törs man väl säga här i Uppsala¹ – till den högsta formen av statsvetenskaplig analys, dvs politisk teori. Att författaren är medveten om det senare, men inte riktigt lyckats integrera det i sin framställning, framgår av hans appendix om jämlikheten och välfärdsstaten.

Davidson jämför alltså Sverige och Nya Zeeland. Med tanke på att båda länderna är välfärdsstatspionjärer och att de inte tidigare jämförts ter sig en sådan komparation väl motiverad. Därtill kommer att de ofta valt olikartade lösningar på sina välfärdsproblem; så olika att man, enligt författaren, kan tala om olika modeller. Den nya zeeländska är med hans termer selektiv och egalitär, den svenska däremot universalistisk och solidarisk.

Den nya zeeländska modellen präglas av en allmänt hög lönenivå, garanterad genom lagstiftning. I förening med små löneskillnader, full sysselsättningspolitik, allmänt låg skattenivå, men hög progressivitet samt generösa men strängt selektiva bidrag åt dem som hamnat utanför arbetsmarknaden gynnar den en egalitär utveckling. Den omfördelning som på detta sätt äger rum sker vertikalt, från rika till fattiga. Den svenska däremot baseras på byråkratiskt administrerade transfereeringar i stor skala. Alla får del av välfärdsåtgärder som medborgerliga rättigheter. Behovsprövning reduceras till ett minimum. Resultatet är en rekordstor offentlig sektor och ett mycket högt skatteuttag, som närmar sig proportionalitet. Modellen är solidarisk i meningen om-

fattar alla medborgare. Den omfördelning som sker är väsentligen horisontal, dvs äger rum inom klasserna på grundval av livscykeln.

Frågeställning, material och metod

I det följande skall jag formulera några invändningar mot det innehållsrika och gedigna arbetet. De handlar om sättet att formulera forskningsproblemet, forskningsmaterialet, den komparativa metoden, analysen av några viktiga begrepp, valet av teori samt teoriprövning och hypotesgenerering. Dessförinnan vill jag dock än en gång understryka att det rör sig imponerande arbete, allrahelst som det genomförts på tre år. Boken är påfallande välskriven.

Avhandlingens forskningsproblem är alltså, enligt min mening, väl valt. Författarens sätt att formulera det synes mig däremot mindre lyckat. Han väljer att göra det med åtta olika frågor, nämligen "What is a welfare state? Did Sweden and New Zealand develop welfare states? Why did they develop welfare states? Did their welfare states take different forms? Why did they take different forms? What were the results of these different forms? Can we form any hypotheses as a result of this study? Can we evaluate existing theories from it?"

Några av frågorna framstår som förutsättningar för snarare än som föremål för studien. Ibland ger svar på en fråga även svaret på en annan. Frågorna om varför välfärdsstaten utvecklades och varför den antog olika former är tvetydiga. Det framgår inte om författaren efterlyser svar i termer av aktörers skäl eller yttre orsaker. För den förra tolkningen talar författarens val av en teori med arbetarrörelsen som en strategiskt handlande aktör. För den senare tolkningen talar däremot hans metoddiskussion, som förutsätter att fallen skall läggas till grund för kausala inferenser om makro-strukturer och processer.

Fastän författarens framställning i fortsättningen flyter mycket väl, tror jag att en annan problemformulering hade gjort arbetet mera rättvisa. Några klart formulerade teser och en energisk argumentering för dem hade gjort att de stora linjerna i de historiska redogörelserna kommit till tydligare uttryck än de nu gör. Min

synpunkt ter sig kanske mera redaktionell än substantiell, men för den skull är den inte oviktig. Man får för övrigt ett intryck av att författaren själv instämmer, när det visar sig att han i slutdiskussionen bara undantagsvis knyter an dessa frågor.

Forskningsmaterialet består nästan enbart av sekundärlitteratur. Forskningsprestationen består alltså inte i empirisk originalforskning. I allt väsentligt är författaren beroende av andra forskares empiriska resultat. För egen del har jag inte svårt att acceptera, att prestationen består i tillämpning av en komparativ metod på två ur sekundärlitteraturen kondenserade fallbeskrivningar. Men det är klart att man ibland undrar vilken betydelse det har för hans slutsatser. De återopade forskarna har ju inte arbetat med hans teoretiska och metodiska syn. Mera problematiskt är kanske att han ibland t o m återopar tidningar och tidskrifter sekundärt, dvs källor som inte alls utsatts för någon vetenskaplig prövning.

Komparation mellan välfärdsstater görs vanligen i form av kvantitativa studier av hur stor del av BNP, som olika länder spenderar på medborgerlig välfärd. Att göra så är, konstaterar författaren med rätta, missvisande. Det missgynnar stater med förmåga att främja medborgarnas välfärd på annat sätt än genom socialpolitik. Ett land som erbjuder höga arbetslöshetsbidrag är ju inte självklart mera välfärdsstatligt än ett som aktivt kan motverka själva arbetslösheten.

Därför föredrar författaren en historiskt komparativ metod. Det synes mig vara ett gott val, även om jag skulle ha önskat mera diskussion om hans komparativa metod. I många fall synes komparation inte innebära något annat än att man parallellställer olika fallbeskrivningar utan något teoretiskt perspektiv. Så är inte fallet i denna avhandling. Men den metoddiskussionen som förekommer förefaller mig väl knapphändig. Den saknar t ex reflektioner både om den komparativa metodens (eventuella) krav på enhetlighet i teori, begrepp och faktaurval och om vad som skall kompareras, hur resultat kan tolkas och om avsikten är att generera eller pröva hypoteser. Av det inledande frågebatteriet får man dock intrycket att författaren både vill generera och pröva hypoteser. Det är sant att ett noggrant arbete med de empiriska kapitlen visar att författaren har svar på många av dessa frågor. En samlad inledande diskussion skulle dock i hög grad ha underlättat arbetet.

Idealtyper och begrepp

Davidson ser idealtyper som ett väsentligt inslag i den komparativa metoden. De båda välfärdsmodeller, som jag inledningsvis nämnde, skall alltså inte ses som "verkliga" välfärdsystem i Sverige och Nya Zeeland.

De karakteriseras som idealtyper, konstruerade utifrån empiriska observationer. Självt ifrågasätter jag dock om det inte snarare är en slags empiriska generaliseringar. Idealtyper i strikt mening beskriver ju bara teoretiska modeller av sociala institutioner; de är ideala just i meningen *teoretiskt* konstruerade utifrån antaganden om individers motiv, institutionella förhållanden m m. Ekonomernas marknadsbegrepp, Marx kapitalismbegrepp och Webers byråkrati-begrepp kan alla uppfattas så. Det är en annan sak att det finns skäl att välja modeller, som liknar förhållanden i verkligheten. Ju större likheten är, desto mer av verkligheten kan idealtypen förklara.

I många fall kan ju fö empiriska objekt, t ex Sverige och Norge eller jorden och mars, vara olika varandra i viktiga avseenden utan att det finns skäl att skilja mellan den svenska och norska modellen eller mars- och jordenmodellen. Författaren synes medveten om detta, men anser till skillnad från mycken annan forskning att det vid komparation är mera fruktbart att skilja mellan olika välfärdsmodeller än att se olikheterna som variationer på en och samma arketyppiska välfärdsstat. Med tanke på att han identifierar avgörande skillnader mellan dem t ex i fråga om systemstabilitet synes detta vara en försvarbar bedömning.

Det är enligt författaren viktigt att klargöra innebörden av begreppet välfärdsstat. Han överväger tre tolkningar nämligen; en "minimalistisk", som bara kräver ett socialt säkerhetsnät; en "essentialistisk" med "government-protected minimum standards of income, nutrition, health, housing and education, assured to every citizen as a political right, not charity."; en "maximalistisk", som innefattar den mänskliga välfärdens alla aspekter "and their provision by far-reaching state intervention". En maximalistisk definition tycks inte utesluta möjligheten av socialistiska välfärdsstater, så jag tror att författaren gör sig skyldig till en motsägelse, när han samtidigt accepterar att definiera välfärdsstaten som en kapitalistisk ekonomi, där staten utjämnar ojämligheter genom välfärdsåtgärder på grundval av beskattning eller lagstiftning.

I de empiriska kapitlen använder han dock begreppet välfärdsstat på ett mera varierat sätt. Mot bakgrund att han så klart uttalar sin anslutning till en maximalistisk definition kan det te sig en smula problematiskt. Men i själva verket är det bara rimligt att anta att olika utformningar-av-begreppet-välfärdsstat-kan-vara-användbara för analys av olika historiska skeden. Jag undrar för övrigt om föreställningen om ett enda begrepp välfärdsstat är förenlig med hans idé, att det i själva verket inte bara finns en välfärdsstatsmodell utan två.

Teorival

Det finns, säger författaren, "alltför många teorier och alltför få fall". Han reducerar dock mångfalden genom att skilja mellan funktionalistiska teorier, som antar att samhälleliga institutioner utvecklas genom omedvetna differentieringsprocesser och rationalistiska aktörsteorier som antar att de är resultat av individers och grupper strategiska handlande. Han föredrar det senare och fokuserar på välfärdsreformens agitatorer och den organiserade arbetarklassen. Tre teorier finner han särskilt intressanta nämligen: maktresursteori, neokorporativ teori samt klasskoalitionsteori.

Teorin om maktresurser utgår från att kapitalet och arbetarklassen har *olika* resurser och därmed intresse av att föra klasskampen på olika områden. Industrialisering och urbanisering underlättade arbetarklassens organisering och mobilisering. Den kunde tilltvinga sig medborgerliga och politiska rättigheter och blev efterhand stark nog att i kamp mot kapitalet framtvinga en historisk kompromiss: en välfärdsstat präglad av universalism och solidaritet. Neokorporativ teori antar att stabiliteten i senkapitalistiska samhällen bara kan upprätthållas genom långtgående integrering av samhällets politiska och ekonomiska krafter. Kapitalets och arbetets hierarkiska organisationer integreras med varandra på elitnivå, ofta under statlig medverkan. Välfärdsstaten blir ett resultat av den konsensus mellan dem, som krävs för att klara den snabba ekonomiska förändringens kostnader.

Klasskoalitionsteori ser författaren som en syntes eller i alla fall länk mellan de nämnda teorierna. Den är mindre deterministisk än de, såtillvida att den ser välfärdsstaten som ett resultat av arbetarrörelsens strategiska beslut. Noga sett måste rörelsen fatta tre historiska beslut, nämligen om den skall acceptera eller förkasta reformismen, om den skall vara ett exklusivt arbetarparti eller söka allierade i andra klasser och om den skall reformera ekonomin eller ersätta den. Välfärdsstatens utformning beror på innehållet i de beslut som fattas. Om man väljer koalitionsvägen tvingas arbetarrörelsen överge sin klasskaraktär och appellera till medelklasser. I takt med att partiets väljarbas utvidgas minskar klasstillhörighetens roll som determinant för rörelsens politik. Man tvingas göra avvägningar i fråga om policy, vilka självfallet kan skilja sig åt från ett land till ett annat. Så kan variationen mellan länderna förklaras som ett resultat av strategiska val.

Trots att valet av teorier förefaller bestämt är det, vill jag hävda, en smula svävande. Ty fastän författaren så tydligt utmönstrat vissa teorier och valt andra med argumentet att de passar hans empiri, så vågar han även bedöma andra teories värde för analys av välfärdsstatens utveckling. Funktionalistisk moderniseringsteori,

som antar att industrialisering i sig leder till välfärdsstater, sägs kunna förklara utvecklingen fram till 60-talet. Smånationsteorin, som antar att småstater med öppna ekonomier utvecklar socialpolitik för att kompensera för världsmarknadens fluktuationer, sägs kunna förklara utvecklingen till 1938. Marxiserande teorier om övergång från konkurrenskapitalism till monopolkapitalism sviktar framför allt vid förklaring av variation mellan olika länder.

Teoriprovning och hypotesgenerering

De särskilt valda teorierna tillskrivs alla ett partiellt förklaringsvärde. Både Sverige och Nya Zeeland antog således korporativa arrangemang i slutet av 30-talet, vilket kom att främja stabilitet. Men korporatismteori sägs inte kunna förklara andra skillnader mellan länderna än dem som kommer till uttryck i arbetsmarknads- och inkomstpolitik. Maktresursteorin, enligt vilken arbetarklassen kan förflytta klasskampen från den industriella arenan till den politiska, ses som fruktbar framför allt för att förstå de tidiga stadierna i klassernas utveckling.

Bäst klarar sig teorin om klasskoalitioner inför författarens provning. Arbetarrörelsen ställs inför ett antal strategiska koalitionsbeslut. Svensk socialdemokrati gick i koalition med 30- och 50-talens bönder, därefter med byråkratin och så småningom även med delar av medelklassen. Nya Zeelands arbetarrörelse lyckades inte etablera sig som självklart regeringsparti till följd av att den saknade möjlighet att göra klasskoalitioner.

Koalitionsmönstren visar sig ha betydelse även för välfärdsstatens stabilitet. 70-talets kris för välfärdsstaten demonstrerade att den svenska modellen var mera robust än den nya zeeländska. I och med att den svenska modellen integrerar så många flera aktörer, får den många fler försvarare i krissituationer; inte bara behövande klienter utan även andra grupper, tex berörda byråkrater och organiserade intressen. Den nya zeeländska modellen dukade däremot under för 70-talskrisen och har ersatts med residualism, dvs ett minimum av välfärdsåtgärder i anslutning till "market failures".

Ytterst visar sig dock även klasskoalitionsteorin bara äga partiell giltighet. Den kompletteras därför med resonemang om den roll som ländernas kulturella historia spelat. Den rigida och paternalistiska svenska modellen är ytterst ett arv från kollektiva jordbrukande gemenskapens syn på individer som underordnade bygemenskapen till skillnad från den självklara individualismen hos de för världsmarknaden producerande "minikapitalistiska" nya zeeländska jordbrukarna.

Jag anser inte att författaren lyckats med att integrera sina båda huvudförklaringar, den strategiska och den kulturella. Ett motiv för valet av klasskoalitionsteorin

var ju att den till skillnad från sina konkurrenter inte var deterministisk. Likafullt framstår nu de strategiska valen som strängt determinerade av omgivning, historia och ethos.

Vilka slutsatser kan man, enligt författaren, dra av hans undersökning? Den viktigaste hypotesen är att välfärdsstater som starkt betonar jämlikhet och verkligen fullföljer omfördelning mellan samhällsklasserna blir inbyggt stabila. Schismer framträder och kommer till öppet uttryck i kriser, när samhällets konsensus undergrävs. Välfärdsstaten försvagas och tenderar att utvecklas till residualism. Välfärdsstater som betonar solidaritet och som söker integrera alla medborgare i ett system av universella välfärdsåtgärder är däremot inbyggt stabila. De tenderar dock att utvecklas från vertikal omfördelning mellan samhällsklasser till horisontal omfördelning inom samhällsklasserna i enlighet med livscykel. Helt övertygande är dock inte argumentationen för denna spännande hypotes. Dels skulle det, såvitt jag kan se, krävas att begreppen stabilitet och kris, som spelar stor roll i argumentationen, närmare bestäms. Dels tycks det, av författarens framställning att döma, finnas ett motexempel, som dock inte diskuteras i detta sammanhang, nämligen den australiska välfärdsstaten. Den förefaller alltjämt leva i välmåga.

Låt mig avsluta med att peka på en paradox i detta ambitiösa, välgjorda och i sin genre faktiskt originella arbete. Fastän författaren uttryckligen polemiserar mot dem som ser den svenska välfärdsstaten som enda måttstock, bidrar han till följd av sina slutsatser till att befästa en huvudtendens i den konventionella forskningen om välfärdsstaten, nämligen föreställningen om den svenska välfärdsmodellens överlägsenhet.

Bo Lindensjö

Not

¹ Denna anmälan summerar fakultetsoppositionen vid disputationen i Uppsala.

PETER NANNESTAD: *Reactive Voting in Danish General Elections 1971–1979. A Revisionist Interpretation*. Aarhus 1989: Aarhus University Press.

Folketingsvalet 1973 innebar att antalet folketingspartier fördubblades från 5 till 10, de 4 gamla partiernas totala röstetal sjönk från en stabil 90 %-nivå till 64,3 %, och antalet ledamöter som skiftades ut var hela 83 av 179. Det är med andra ord inte utan orsak som valet kom att betecknas som ett jordskredsval.

För de danska valforskarna innebar valresultatet både en stor utmaning och en möjlighet. Utmaningen bestod i att få hade förutsett resultatet. Flera välgrundade prediktioner visade sig slå fel. Det fanns alltså god anledning att ompröva de teoretiska grundvalar som den danska (och för allt i världen också den övriga) valforskningen hittills hade tagit sats från. Möjligheten bestod i att man fått ett utmärkt fall att kritiskt pröva sina teorier på.

Stor möda har också lagts ner på att förklara valresultatet och diskutera de konsekvenser som det kunde få. Senast i den raden är Peter Nannestad: *Reactive Voting in Danish General Elections 1971–1979. A Revisionist Interpretation*. (Aarhus University Press, 1989). Hans utgångspunkt är att den danska valforskningen hittills har underskattat väljarnas rationalitet och han propagerar därför för en instrumentell reactive-voting-modell för att förklara väljarbeteendet. Han vänder sig således mot att t ex partiidentifikation eller vanebildning skulle vara viktiga för att förklara väljarbeteendet, men även mot de klassteorier som ger litet utrymme för väljarens rationalitet. Han utgår från att valet är reaktivt, dvs väljarnas rationalitet grundas på bedömningar av vad partierna har gjort. Väljaren röstar sedan på det parti som ligger närmast hans egna preferenser. I korthet argumenterar Nannestad på följande sätt.

Väljarna har en klar uppfattning av partisystemet och partiernas position i det systemet. Uppfattningen bygger på ett litet antal ideologiska dimensioner. Det innebär att väljarna står inför valet mellan olika paket av policyförslag. Uppfattningen grundas emellertid endast marginellt på partipreferenser, partiidentifikation eller klass. I stället är uppfattningen grundad på partiernas beteende i parlamentet. Slutligen påstår han också att väljarnas preferenser är tämligen oföränderliga, medan partierna rör sig för att på så sätt fånga upp väljarna.

För att pröva påståendena gör han en undersökning av folketingsvalen på 70-talet. Det mesta av materialet som han använder är hämtat från opinionsundersökningar som är gjorda i samband med valen, men han använder även voteringsdata från Folketinget. Med hjälp av flerdimensionell skalning kartlägger han partiernas och väljarnas "position" i rummet. Metoden går ut på att teckna en "karta" över det politiska systemet. På kartan markeras väljarnas och partiernas positioner. Eftersom han gör antagandet att det endast är ett fåtal dimensioner (i praktiken två), som är av betydelse, kan metoden liknas med en vanlig geografisk karta där avståndet mellan två orter motsvarar sympatiavstånd i modellen, dvs de som hyser samma sympatier ligger nära varandra och de med olika sympatier ligger långt ifrån varandra. Han arbetar sedan med två kartor. En med väljarnas positioner och partiernas positioner en-

ligt väljarna och en med partiernas positioner enligt voteringsmönstret i Folketinget.

För att kunna göra kartorna använder han i det första fallet "termometerdata". I undersökningarna från 70-talet har intervjupersonerna ombetts att placera partierna på en termometer. Ju mer man tycker om partiet, desto varmare temperatur ska man ange. Med hjälp av dessa data gör han sedan en bestämning av partiernas positioner. Om detta låter sig göras i en välstrukturerad och enkel spatial modell (dvs data är mer regelbundna än slumpen) anser han sig ha bevisat att väljarna har en klar perception av partisystemet. Intervjupersonerna placeras på kartan så att de ligger nära partier de tycker om och långt ifrån de partier de ogillar. Detta kallas respondentens "ideal point". I det andra fallet använder han voteringsdata från Folketinget. Ju mer partierna röstar tillsammans, desto mindre avstånd mellan dem på kartan.

När han så har ritat de olika kartorna ser han i vad mån de passar ihop. Han lägger så att säga kartorna ovanpå varandra. För att se om väljarnas uppfattning av partisystemet baseras på partiernas agerande i parlamentet lägger han således kartan med de av väljarna approximerade positionerna ovanpå kartan över voteringsmönstret i Folketinget. Om positionerna då överensstämmer drar han slutsatsen att väljarna hade en god uppfattning av partisystemet och att denna uppfattning är grundad på partiernas voteringsdata i Folketinget.

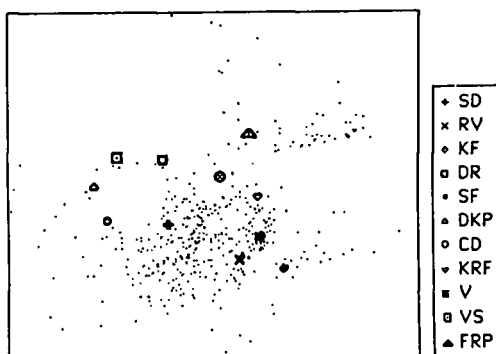
Kartan är en bild av partisystemet i två dimensioner och Nannestad tar också som sin uppgift att undersöka vilka dimensionerna är. För att göra detta analyserar han data från undersökningarna där respondenterna har fått svara på frågor om sin inställning till olika frågor. För att bestämma dimensionerna ser han om det finns ett mönster i svaren som överensstämmer med kartbilden av partierna.

Efter att ha visat att väljarna har en klar bild av partiernas placering i förhållande till varandra och att bilden grundas på partiernas beteende i Folketinget blir nästa fråga för Nannestad om väljarna handlar i överensstämmelse med sin kunskap. Han får här vissa problem eftersom länken mellan explanans och explanandum riskerar att bli för kort. Att påstå att väljarna röstade som de gjorde därför att det var deras intention eller att de röstade på det parti som de tycker bäst om, blir tautologier. Därför går han vägen från partibeteende via intention till röst. Väljaren har en klar bild av partiernas beteende och röstar på det parti som ligger närmast hans egen position på kartan. För att kunna pröva detta gör han antagandet att väljarnas "ideal points" inte ändrar position mellan två val. I stället är det, liksom i Dawns' teori, partierna som rör sig. Väljarna ligger så

att säga stilla på kartan medan partierna rör sig i jakt efter röster. Valresultatet kan således förklaras av hur partierna har lyckats i sin jakt över kartan.

Låt oss gå över och se hur han analyserar valresultatet 1973. Den första fråga som han besvarar är hur väljarnas perception av partisystemet var. Trots den turbulenta situationen i dansk politik under perioden kan Nannestad konkludera att intervjupersonernas temperaturangivelser för de olika partierna helt klart inte varit slumpmässiga. Kartan visar ett antal kluster av partier som ligger nära varandra (figur 1). Till vänster finns de fem socialistiska partierna och i det nedre högra hörnet fyra borgerliga. Avståndet mellan de tre tidigare regeringspartierna, Venstre, Radikale Venstre och Konservativ Folkeparti, har ökat från 1971, vilket Nannestad inte finner förvånande eftersom de i opposition inte varit tvungna att ta samma hänsyn till enhetlighet som i regeringsställning tidigare. Mellan de båda blocken noterar han att de två nya partierna är "utelligare" och inte kan tillföras till någotdera av de båda klusterna. Centrumdemokraterna har dykt upp i ett område som, horisontellt sett, var ett vakuum 1971. Om den horisontella axeln tolkas som en traditionell höger-vänster dimension, är det anmärkningsvärt att Framstegspartiet uppenbarligen inte uppfattades som ett extremt högerparti 1973.

Nästa fråga är då var väljarnas ideal points finns på kartan. För valet 1973 finns dessa redan inritade i förra figuren. Nannestad kan konstatera att också väljarnas ideal points följer ett mönster som inte är slumpmässigt. Därefter jämför han vilket resultat varje parti skulle få om alla hade röstat på det parti som ligger närmast ideal points med det som respondenten uppgivit han röstade på (tabell 1). Även om resultatet vid motsvarande undersökning för 1971 års val var bättre, konkluderar Nannestad att hans hypotes om att väljarna har en



god bild av partisystemet och partiernas placering har fått stöd.

Party	Distribution of votes	
	reported (n = 493)	"hindcasted" (n = 510)
SD	30.0	31.7
RV	12.6	16.1
KF	5.3	6.3
DR	2.2	1.4
SF	5.9	5.5
DKP	2.6	1.8
CD	7.5	6.1
Krf	3.7	4.9
V	16.2	13.3
VS	0.6	0.8
Frp	13.4	12.2

Därefter vänder han till problemet att identifiera de grundläggande dimensionerna i partisystemet. Han undersöker om det på kartan finns ett mönster i svaren på olika frågor om inställningen till bland annat ekonomisk politik, utrikespolitik, EEC-frågan och tillförlit till politiker. Han finner att den ena av dimensionerna bäst beskrivs av en traditionell höger-vänster skala. Han gör det med utgångspunkt från respondenternas hållning i frågor om statens roll i ekonomin, ekonomisk jämlikhet och, delvis, NATO-medlemskapet. Den andra dimensionen etiketterar han "backlash"-dimensionen. I den dimensionen hamnar de nya partierna i den ena änden och de fyra gamla (Socialdemokratiet, Venstre, Radikale Venstre och Konservativ Folkeparti) i den andra. Dimensionen är en yttring av misstroende mot de etablerade partierna, deras politiker och i viss mån den politik de genomfört.

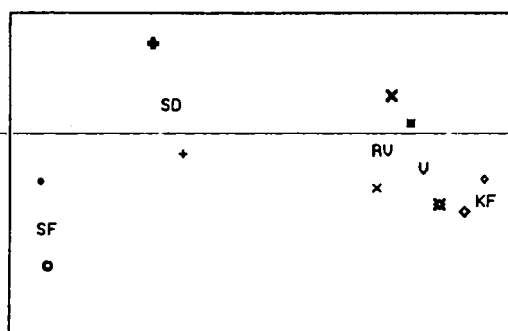
Nästa problem som Nannestad attackerar är vilken betydelse klasstillhörighet har för röstbeteendet, eller, så att säga, var på kartan olika klasser hör hemma. Han finner då att arbetare hör hemma till vänster och att egna företagare återfinns till höger. Tjänstemän återfinns mitt emellan. Han finner också att det finns ett samband mellan backlash-dimensionen och respondenternas avhängighet av den offentliga sektorn. De som arbetar i den offentliga sektorn har således en större tillit till de politiska partierna och politikerna än övriga.

Partiledareffekter och betydelsen av partiidentifikation behandlas i ett par avsnitt som jag hoppar över. I stället ska vi se hur Nannestad analyserar det som jag uppfattar som kärnpunkten i boken, nämligen i vad mån väljarnas uppfattning av partisystemet stämmer överens med partiernas voteringsbeteende i Folketinget. Figur 2 visar kartan över partisystemet som det

mätts i voteringsanalysen, lagd ovanpå kartan av det av respondenterna förnimmade partisystemet. Överensstämmelsen mellan kartorna är god (korrelation $M=0,78$). Problemet med valet 1973 är förstås att det endast är fem av elva partier som kan undersökas, eftersom de övriga sex inte var representerade i Folketinget före valet.

Nannestad har alltså kunnat konstatera att respondenterna 1973 hade en god bild av partiernas position i partisystemet och att denna överensstämmer väl med partiernas agerande i Folketinget. Det förefaller därför rimligt att väljarna har haft tillräcklig information för att kunna göra ett rationellt val mellan de konkurrerande partierna. Vad som återstår för honom är nu att bevisa att väljarna också har använt informationen och röstat på det parti som ligger närmast hans egen övertygelse. Detta gör Nannestad, som redan nämnts, genom att studera partiernas rörelser över kartan. Om partiet har rört sig över kartan förväntas väljaren att byta parti om ett annat parti kommer närmare den egna positionen än det parti han röstat på tidigare. För att kunna göra detta behöver han data på röstförändringar och för valet 1973 har han utmärkt data för det ändamålet eftersom samma personer ombads uppge vilket parti de röstat på både i samband med intervjuerna 1971 och 1973. Han jämför sedan de uppgivna röstförändringarna med de förändringar som kan förväntas om hans modell är riktig. Han genererar med andra ord en röstförändring och jämför med intervjuuppgifterna. Det visar sig då att med endast en tioprocentig förändring hade de genererade och observerade talen för röstförändringar varit identiska. Med undantag av rörelser från andra partier till Framstegspartiet, visar sig förändringarna som genererats väl överensstämma med den mätta.

Hans huvudförklaring till jordkredsvalet är således, uttryckt i kartmetaforer, att det dök upp nya partier i ett område, som visserligen varit bebott av många väljare, men där det inte funnits partier att tillgå på nära



håll. Väljare med låg tilltro till politikerna har med andra ord inte haft något reellt alternativ förrän främst Framstegspartiet och Centrumdemokraterna dök upp. Enligt hans sätt att se det på, var valet med andra ord inte så omvälvande i valmanskåren som många andra studier har tagit som utgångspunkt.

På motsvarande sätt analyseras alla sjuttioalets val. Som förhoppningsvis framgick av min presentation av Nannestads analys av 1973 års val, påminner hans tillvägagångssätt om pusselläggarens eller detektivens, där de olika ledrådarna länkas samman för att till slut bilda en helhet. Med ett sådant tillvägagångssätt får läsaren i bästa fall en förnimmelse av ett färdigt pussel eller en löst gåta när han når sista sidan i boken, i sämsta fall endast av ett lapptäcke.

Sammanfattningsvis konstaterar Nannestad efter genomgången av sjuttioalets val att han funnit att väljarna besitter en klar uppfattning av partisystemet och partiernas position i det och att de hade förmåga att relatera sin egen position till partierna. Väljarnas kunskap bygger inte på kunskap om enskildheter, till exempel partiernas ståndpunkter i enskilda frågor, utan på vissa väsentliga och grundläggande ideologiska dimensioner. Kort sagt visste väljarna vad de hade att välja bland. Han konstaterar också att det finns ett klart samband mellan väljarnas uppfattning av partisystemet och partiernas beteende i Folketinget. Han finner också att hela sjuttioalet präglades av de båda dimensionerna höger-vänster och back-slash. Partiernas rörelser över kartan finner han vara relativt tröga. Partierna är i den meningen pålitliga. Intressant att notera är bland annat Framstegspartiets rörelser. Partiet har under sjuttioalet sakta men konsekvent rört sig mot en allt mer isolerad position.

Slutsatsen blir att hans hypotes om rationell retrospektiv röstning vunnit empiriskt stöd.

Nannestads bok är intressant och spännande att läsa och beskrivningen av partisystemet i spatiala termer har onekligen många pedagogiska förtjänster. Genom hela boken får läsaren många insikter om dansk politik som förklaras eller åskådliggörs med modellen. Det finns emellertid anledning att rikta uppmärksamheten mot något av det som jag uppfattar som svagheter i hans framställning. Det finns vissa kritiska punkter i den metod han använder, varav jag ska ta upp ett par. Jag utelämnar den typ av kritik som man i princip alltid kan rikta mot surveys med massdata och mot spatiala modeller av partisystem. För pedagogikens skull ska jag fortsätta att använda liknelserna med temperatur och karta. Jag har också några anmärkningar mot en del av de antaganden han gör och hans sätt att arbeta på.

Nannestad är väl medveten om sin metods förtjänster och brister (se Nannestad 1985) och en god sida av boken är att han också redovisar och diskuterar de problem han stöter på och vilka kritiska punkter han måste övervinna. Till metodens förtjänster hör att man får en möjlighet att beskriva partisystemet i en spatial modell med hjälp av data, till bristerna att det inte är säkert att han bevisar det han föresatt sig att bevisa, nämligen att väljaren är rationell.

Ett problem är att han avser att placera väljarna och partierna i en objektiv, tvådimensionell spatial modell för partisystemet med hjälp av data som är subjektiva. Enkelt uttryckt är det ju inte temperaturen väljarna ombeds att uppge, utan om de tycker det är varmt eller kallt. För att göra en geografisk karta där orter och väljarnas hem skulle ritas in, skulle man ha behövt uppgifter om de faktiska avstånden till flera olika orter, inte besked om respondenterna tycker det är långt eller ej. För att ro hem sitt projekt tvingas således Nannestad att göra flera antaganden, varav jag ställer mig frågande till några.

Mest tveksam känner jag mig inför hans antaganden som har att göra med väljarnas rationalitet. Han antar att i stort sett alla delar en gemensam uppfattning om partisystemet och partiernas positioner i det, att det inte är realistiskt att förvänta att väljarna har särskilt komplexa perceptionsstrukturer samt att väljarna inte ändrar "ideal-point" mellan två val. Han utesluter inte heller möjligheten att partierna som ligger mellan det parti som de tycker bäst och sämst om placeras mer eller mindre slumpvis på termometerskalan av de intervjuade.

I public-choice-ansatser utgår man från att väljaren är rationell. Det är ett postulat och teorin skall ej värderas efter postulatets rimlighet utan efter prediktionsförmåga. Detta kan man naturligtvis invända emot och det kan man göra genom att säga att graden av rationalitet är en empirisk fråga som man bör undersöka. Så har man ju gjort inom den social-psykologiska inriktningen inom valforskningen. Båda sätten har sina förtjänster.

Nannestad har tyvärr hamnat mitt emellan de båda. Tyvärr, eftersom det faktiskt inte är så enkelt att göra synteser. Han utgår således från att väljaren är rationell, men för att peka på att väljarens rationalitet är begränsad gör han utvidgningar av rationalitetsantagandet, i hopp om att göra antagandet mera verklighetstroget. Han blir således tvungen att visa att hans rationalitetsantaganden är verklighetstroga och förlorar därmed public-choice-ansatsens förtjänster.

Antagandet att väljarnas position på kartan inte förändras är speciellt anmärkningsvärt eftersom en vanligt förekommande förklaring till jordskredsvalet just är att

det skedde stora förändringar i valmanskårens preferenser. Men även de övriga antagandena är tveksamma eftersom de har att göra med det han vill bevisa. Hans ståndpunkt är att väljarna är rationella och då hade det varit rimligare att anta att väljarna faktiskt har komplexa perceptionsstrukturer.

Problemen med hans modell visar sig också när valen analyseras. När han har gjort vissa steg i sin argumentering som är kritiska, motiverar han vid några tillfällen dessas riktighet genom att påpeka att resultatet blev det väntade och förnuftsmissigt rimligaste. När resultaten inte blev de väntade väljer han vid några tillfällen att reparera dem i efterhand, så att de blir troligare. Han väljer således att vädja till läsarens erfarenhet och förnuft när hans egna data talar emot hans hypoteser.

Det grövsta exemplet är hans förklaring av resultaten från åren 1978–79 när Socialdemokraterna och Venstre regerade tillsammans i en "ohelig allians". Här visar det sig att väljarna inte brytt sig om att voteringsmönstret ändrats i Folketinget, de fortsätter att uppfatta partisystemet som det var innan de båda partierna började samarbeta. Här väljer Nannestad helt enkelt att ignorera sina data, eftersom de inte bevisar hans hypoteser. Visserligen är det en exceptionell händelse att de båda partierna går samman i en regering, men Nannestad borde ha frågat sig om det inte var något fel på hans teorier, i stället för att säga att det är orimliga situationer. Ska författaren hänvisa till läsarens förnuft, bör han göra det vid teoriformuleringen, men inte för att reparera, när resultaten talar emot honom.

Man kan tänka sig flera förklaringar till hans besvärande resultat. Resultatet kan ju visa att väljarna faktiskt är de irrationella vaneväljare som han hade för avsikt att dementa. Aktuella exempel i Finland, Israel, Nederländerna och Grekland visar att oheliga allianser är mer än engångsföreteelser; att politiken kan föra till oväntade vägar. Om vi ska lära oss att förstå väljarbeteendet kan vi inte glömma bort att politik är komplext och det möjligas konst och om väljaren är rationell får vi inte anta att han inte har möjlighet att följa centrala politiska förlopp så som regeringsbildningar.

Man frågar sig om det över huvud taget är möjligt att falsifiera hans hypoteser. Om ambitionen är att pröva hypoteser, är resultaten betydligt värdefullare om sannolikheten för dem är liten och om man inte behöver reparera dem i efterhand.

Ett av huvudresultaten är att väljarna baserar sin kunskap på partiernas agerande i Folketinget under den mandatperiod som förflutit sedan förutvarande val. Korrelationskoefficienterna är, för samhällsvetenskapliga förhållanden onekligen höga. Men vad händer om

vi prövar t ex korrelationen mellan kartan för voteringsmönstret från andra år? Rimligtvis borde dessa kartor ha en lägre korrelation, men i en tidigare undersökning av samma data har Nannestad visat att det faktiskt inte alls behöver vara så. (Nannestad 1984) För de val där kontroll är redovisade i den artikeln (1975, 1977 och 1979) visar det sig nämligen att korrelationerna i de flesta fallen är högre för de kommande mandatperioderna. Dessa resultat motsäger med andra ord hypotesen om att väljarna baserar bilden av partisystemet på partiernas tidigare voteringsbeteende i Folketinget; att väljarrationaliteten skulle vara retrospektiv.

Tillsammans med det faktum att väljarna har en någorlunda samsynt bild även på partier som inte varit representerade i Folketinget tyder det ovanstående på att det finns andra förklaringar till väljarnas uppfattning av partisystemet. Kanske finns det en bakomliggande faktor av mer stabil karaktär. De bakomliggande faktorer som hade varit spännande att analysera rör till exempel massmedias roll och olika intressens betydelse i samhället. Vi faller med andra ord tillbaka på den typ av förklaringar för valresultaten som Nannestad delvis hade för avsikt att gå i polemik med. En annan svaghet har att göra med Nannestads material. Han hade tveklöst vunnit på att samla in egna data som varit anpassade till hans metod, men det är naturligtvis omöjligt om man har för avsikt att undersöka förfluten tid. Det hade varit spännande att se en uppföljning av studien på kommande val.

Avslutningsvis kan jag konstatera att min hållning till boken är kluven. Å ena sidan erbjuder modellen och Nannestads hantering av materialet många förtjänster vilket inbjuder läsaren till många insikter om de danska valen på 1970-talet. Å andra sidan ställer jag mig frågande till om hans metod verkligen är nödvändig eller ens den bästa för att nå dessa insikter.

Ingvar Mattson

Referenser

- Nannestad, P, *Geometriske repræsentationer af relationelle datastrukturer*. Aarhus 1985: Politica.
 Nannestad, P, Dimensioner i vælgernes opfattelse af partisystemet, i Elklit, J og O Tonsgaard (red), *Valg og vælgeradfærd. Studier i dansk politik*. Aarhus 1984: Politica.

MATTI NIVA: *Bostad, politik och marknad – en jämförande studie av bostadspolitikerna i efterkrigstidens Sverige och Finland*. Stockholm: Nordplan 1989.

I

Matti Nivas avhandling ligger i skärningspunkten för en intensiv debatt om den jämförande bostadsforskningens teori, frågeställningar och metoder, som försiggått under mer än ett decennium. Bör man – som skett i det sk "liberal interventionist"-perspektivet – se bostadspolitikerna som en självständigt verkande kraft, syftande till att omvandla bostadskonsumtionen i enlighet med ända från upplysningen stammande idéer om frihet, jämlikhet och rättvisa? Eller bör man – som förespråkas av den skola man benämner "social relations of housing provision" – närmast se bostadspolitikerna som en anpassning till förändringar i de institutioner och strukturer som producerar, förvaltar och fördelar bostäder till konsumenterna?

Ställningstagandena i denna debatt växlar, inte minst därför att den samhällsvetenskapliga bostadsforskningen bedrivs i så många olika discipliner. Matti Niva har verkat i en sådan mångfacetterad forskningsmiljö. Hans sätt att regissera triangeldramat bostadspolitik-marknad är den "politiska ekonomens". Härmed bör man – om jag tolkar Matti Niva rätt – förstå en kombination av statsvetenskapliga och nationalekonomiska utgångspunkter.

Hur påverkar nu detta politisk-ekonomiska synsätt analysen av bostadspolitikerna och dess roll i bostadsförsörjningen? Vad utgör – enligt Matti Niva – kärnan i det triangeldrama avhandlingens titel anspelar på? Vilka roller tilldelar han bostadspolitikerna, bostadsförsörjningen, bostadsmarknaden? Driver bostadspolitikerna handlingen framåt, eller är den dess prins av Danmark, stundom tvehgäsen och driven av andra, stundom ingripande, men då med oförutsedda eller rent av sitt syfte motverkande resultat? Och – inte minst – vad vill Matti Niva lära oss av detta triangeldrama? Vilket är hans syfte, hans ambition med att ge oss sin föreställning av efterkrigstidens utveckling av bostadsmarknaden och bostadspolitikerna i Sverige och Finland?

II

Låt oss börja med avhandlingens syfte och ambitionsnivå. Inledningsvis (s 2–3) förefaller Niva ha en ambition att förklara. Han vill

i ett jämförande perspektiv analysera bostadspolitikerna i efterkrigstidens Sverige och Finland. Varför och hur intensifierades bostadspolitikerna under denna period i Sverige och Finland? Vilken dynamik finns i politikerna

utveckling i förhållande till hela bostadsförsörjningssystemet? Hur har bostadspolitikerna ändrat resursfördelningssystemet inom bostadsförsörjningen? Hur förhåller sig politikerna målsättningar och motiveringar till dess styrmedel? Vad kan sägas om politikerna effekter?

Bostadspolitikerna ska alltså till dels behandlas som beroende variabel. Det gäller att finna förklaringarna till dess framväxt och till skillnaderna i dess inriktning i de bägge länderna. Men den skall också behandlas som oberoende variabel, som en förklaring till förändringar på bostadsmarknaden. Frågeställningarna antyder ju, att bostadspolitikerna ändrat resursfördelningen inom bostadsförsörjningen, och att den haft effekter. Dessutom finns en idéanalytisk ambitionsnivå. Matti Niva vill reda ut om bostadspolitikerna varit *konsistenta*. Har dess medel svarat mot dess mål och motiveringar?

Denna instudering av dramat låter enkel och rättfram, men Nivas sätt att beskriva sitt problem gör att man känner sig osäker rörande a) hans faktiska ambitionsnivå och b) hans sätt att relatera syfte och frågeställningar till de begrepp och teorier som utgör avhandlingens analysram.

För i författarens teoretiskt och begreppsmässigt viktigaste kapitel – 3, *Bostadsförsörjningens politiska ekonomi* – anges syftet vara att "analysera bostadsförsörjningens utveckling", i vilken huvudintresset "riktas" mot statens roll i bostadsförsörjningen. Bortsett från att en så väldig uppgift kräver en väl genomarbetad teori-ram och begrepp som dirigerar forskaren till de relevanta faktorerna och sambanden reser verbet "analysera" här flera frågor än det ger svar på vad Matti Niva avser att göra.

På den här vägen fortsätter det. Alldeles i slutet av avhandlingen (s 303–304) säger Matti Niva att syftet varit att "nyansera" diskussionen om "hur olika ingredienser i bostadspolitikerna påverkar resursallokeringen i bostadsförsörjningen". Detta kan låta som om den förklarande ambitionen – med bostadspolitikerna som det som förklarar – varit den röda tråden i avhandlingen. Men detta må jämföras med satsen (s 49) att "huvudintresset i denna studie riktas mot de samhälleliga relationer som uppstår mellan bostadsförsörjningsprocessens aktörer".

Detta med "samhälleliga relationer" mellan bostadsförsörjningens aktörer sägs vara ett sätt att "teoretisera bostadsförsörjningen" och ger forskaren möjlighet att "analysera", "identifiera" och "förstå". I det avslutande kapitlet säger författaren (s 292) att syftet varit att jämförande "studera" och "tolka" bostadspolitikerna i Sverige och Finland under efterkrigstiden.

Denna gradvisa reducering och mystifiering gör att det ursprungliga, enkla syftet att dels med bostadspolitikerna hjälp förklara bostadsförsörjningssystemets

förändringar, dels söka förklara politikens innehåll utifrån större samhällsliga processer går förlorat. För att travestera: här går "beslutsamhetens friska hy i eftertankens kränka blekhet över". Medan syftet tonar bort, träder själva handlingen fram som det viktiga. De verb författaren brukar talar om *vad* han gör, inte om *varför* han gör det.

III

Den tes jag vill driva om orsaken till att Matti Niva på det här sättet prutar på sina anspråk är att han inte tillräckligt utmejslat en egen teoretisk grund för de frågeställningar och hypoteser han presenterar.

Detta kan i förstone låta närmast blasfemiskt. Niva har ju i två kapitel – ett om *Välfärdsstaten i Sverige och Finland* och ett om *Bostadsförsörjningens politiska ekonomi* – långa avsnitt om teorier och teorifragment kring det ämnesområde han behandlar. Jag vill ändå hävda att det är svårt att fånga Nivas egna insatser. Han redovisar andras försök att skapa en teoretisk ram för att analysera förhållandet mellan politik och marknad, välfärdsstatens framväxt, samt bostadsförsörjningens institutioner och aktörer. Men han bearbetar dem aldrig fullt ut till klara ställningstaganden visavi sina föregångare.

Resultatet blir oklarheter: i teoriramen, i frågeställningarna, och i analysen. Låt oss börja med de minsta byggstenarna – *begreppen*. Det första är bostaden. Det definieras av Matti Niva "inte i första hand som en fysisk, konkret enhet, utan som en fixeringspunkt för komplexa och dynamiska samhällsliga relationer" (s 43). Det låter ju inte särskilt klargörande. Men låt gå för fixeringspunkt, så länge den hjälper oss att tolka aktörers rörelsebanor och dessas relationer.

Vilka är då de samhällsliga relationer som kan anses relevanta? De utgörs av vad Matti Niva kallar "bostadsförsörjningssystemet . . . ett antal internt till varandra relaterade aktörer verksamma i en process" (s 62). De samhällsliga relationerna mellan aktörerna i denna process är, menar han, "ett sätt att teoretisera bostadsförsörjningen" (s 50). Efter att ha presenterat den europeiska diskussionen om "social relations of housing provision" säger emellertid Niva inte mycket mer om syftet med bostadsförsörjningsprocessen. Det tycks nämligen vara en poäng att det inte "förutsätts specifika former eller strukturer inom bostadsförsörjningen" (s 62). Det är nämligen främst aktörernas "relationer" som utgör "utgångspunkten för en förståelse av bostadsförsörjningsprocessens samhällsliga organisering."

Nu blir frågan: var kommer begreppen politik och marknad in i detta ännu något eteriska sammanhang? Jo, inom bostadsförsörjningen kan det finnas resurs-

allokering med inslag av såväl marknad som politik. Marknaden definieras som en allokering via konkurrens mellan olika "ekonomiska agenter" och genom prisinformation, vilket på sikt leder till jämvikt (s 56). Politiken utgörs av alla statliga åtgärder som syftar till att påverka bostadsförsörjningen och som är bostadspolitiskt motiverade (s 68). Allokeringsprincipen klargörs inte fullt ut, men jag tolkar Niva så att politiken kan sätta in *rättighet och behov* i st f marknadens *köpkraft och efterfrågan*.

Stackars faster, som på disputationsdagens morgon ivrigt önskar få klarhet i vad hennes nevö gjort! Var hittar hon en grund att bygga på bland alla fixeringspunkter, relationer, aktörer och processer i systemet? Men hennes undran kan bli större. För går hon till s 68, där Niva sammanfattar sin forskningsstrategi, finner hon att "med hjälp av vissa abstraktioner (t ex bostadsförsörjningssystem) kontextueras både de politiska åtgärderna och de aktörer som dessa riktas mot i båda länderna".

Nyckelordet i denna täta mening är "kontextuera". Det som får mig att argumentera för att Matti Niva inte tillräckligt arbetat för en egen, mera löftesrik analysram, är att kontextens uppgift blir så diffus. *Varför* kontextueras bostadspolitiken och aktörerna? Vad vill författaren visa med *sin* kontextuering?

Vill han visa statens roll i bostadsförsörjningssystemet (s 42) kan det på ett rent deskriptivt plan vara tillfyllt att stanna vid ett sorteringsystem, med vars hjälp man för olika tidpunkter kan kartlägga och visa den rollen. Men Nivas ambition är också att ta fram dynamiken i dramat, visa hur aktörernas roller skiftar, och inte minst vad som är drivkrafterna bakom. Han vill ju (s 2–3) förklara varför statens roll i bostadsförsörjningen förändras under efterkrigstiden.

Såvitt jag förstår saknar Niva en teori för detta sitt åtagande. Vad han antyder är att välfärdsstatsideologin har med statens förändrade roll att göra; ett huvudantagande i kap 2 är att bostadspolitiken i vardera landet avspeglar den allmänna välfärdsideologins och välfärdsstatens utveckling. Men Niva vill blott finna ut om bostadspolitiken är kongruent med den allmänna välfärdsstatsideologin, inte om den förklaras av denna. Ett sådant företag leder till synkroniska blyxtbelysningar av likhet-olikhet vid olika tillfällen. Det ger dock ingen grund till att förklara *varför* statens roll förändras.

Likväl talar Niva om att triangelndramat har en dynamik, att det finns krafter som driver fram roll- och scenförändringar under efterkrigstiden, vilka han vill förklara. Till denna del av sin instudering av dramat har han – det är min tolkning – velat använda två medel. Det ena är vad han på flera ställen i avhandlingen kallar ett politiskt-ekonomiskt synsätt. Det innebär (s 43) att

”bostadsförsörjningen studeras som en ekonomisk verksamhet, men även de politiska ramarna för denna verksamhet analyseras”. Det andra är de fyra påståenden – ”hypoteser” – som presenteras (s 65 ff) i avhandlingen. Min tolkning av Nivas iscensättning innebär, att dessa hypoteser skall anses springa fram ur den politisk-ekonomiska föreställningsramen (jfr ss 7 f, 64).

Jag har två kommentarer. För det första: om man väljer ett visst angreppssätt därför att andra inte är tillfyllest – jfr Nivas kommentarer om politisk ekonomi visavi t ex statskunskap s 5 ff – föreställer man sig att det som valts ska visa sig avgörande väsensskilt från, och helst överlägset dem som förkastats. Det jag frågar mig är på vilka avgörande punkter det av Niva använda politisk-ekonomiska perspektivet skiljer sig från vad en av bostadspolitikens historia intresserad statsvetare skulle kunna prestera. Den statsvetare som vill förklara politikens inriktning, omfattning och verkningar måste gå utanför beslutsfattarnas egna värde- och verklighetsomdömen för att kunna uttala sig med någon grad av säkerhet om varför politiken fick sitt innehåll eller vad som blev dess verkningar. Dessutom måste statsvetaren också beakta de ekonomiska och institutionella realiteter som råder inom det område politiken riktar sig mot, precis som Niva gör när han svänger sin politisk-ekonomiska sceptra. Konkret: gör det då någon skillnad i analysen av bostadspolitikens styrmedel om man är statsvetare som eller politisk ekonom? Jag skall strax återkomma till den frågan.

För det andra: bör inte ett medvetet val av angreppssätt – i detta fall ”politisk ekonomi” – också innebära att vad som utpekats som relevanta faktorer, hur dessa begreppsligt definieras och används, vilka relationer som presumeras mellan de olika definierade begreppsfaktorerna på något sätt springa fram ur det valet? För ett minimikrav på ett teoretiskt betraktelsesätt är väl att de hypoteser som formuleras kan härledas ur de teoretiska resonemangen. De kan inte byggas på faktorer, som inte specificerats och antagits vara på något sätt relevanta för den eller de frågor teorin används för att besvara. Dessutom bör hypoteserna formuleras så att de är möjliga att falsifiera.

Nivas ”hypoteser” är emellertid inte så formulerade. De innefattar dessutom faktorer och element, som inte faller ut ur det av Niva abstraherade synsättet. Den enda strikt formulerade hypotesen (nr 3, s 66) ligger på en meta-nivå i förhållande till avhandlingen. Den uttalar sig nämligen enbart om möjligheterna för en utvärderare att med tilltagande grad av säkerhet fastställa effekter, inte om politikens verkan! Den fjärde hypotesen (s 67) går inte att falsifiera. Niva säger att ”det är mycket svårt att reglera hela bostadsförsörjningsprocessen med bostadspolitikerna på ett önskat sätt. Oförutsedda

effekter och kontrafinalitet kan uppstå på sikt”. Tillägget om ”på sikt” innebär ju att satsen alltid kan verifieras, om bara sikten blir lång nog.

För att sammanfatta mina synpunkter på avhandlingens analysram:

1) Det politiskt-ekonomiska synsättet ger inte den utdelning som Niva tydligen hoppas på. Synsättet blir aldrig mer än sina delar, vilka i sin tur inte är tillräckligt avklarade i förhållande till respektive disciplin.

2) De teoretiska och begreppsliga avsnitten bygger delvis på andra författare. Men Niva tar inte tillräckligt energiskt egen ställning till dessa författare. Varför diskutera dem om det inte leder till klara slutsatser rörande deras relevans?

3) Författaren driver aldrig resonemanget i analysramen till klart utformade påståenden, som kan härledas direkt ur analysramen. Det hade funnits många poänger att hämta i materialet om påståenden och hypoteser hade varit mera stringenta och inriktade på just dynamiken och relationerna mellan politik och försörjning i bostadssektorn. Det förklarande perspektivet försvinner ur handlingen.

IV

Nyss ställde jag frågan vad den politiska ekonomin skulle kunna tillföra policyforskningen. Nivas till omfånget största kapitel 8, *Politikens inriktning och styrmedel* – ger svaret. Två i kapitel 3 framtagna matriser används här för att klassificera och jämföra bostadspolitikens styrmedel i de båda länderna. Den ena ger en klassificering av bostadsförsörjningsprocessens stadier och aktörer (s 51). Den andra innehåller en uppdelning i olika grader av hur hårt styrmedlen reglerar marknaden i de olika stadierna i denna process (s 61).

Med dessa redskap kan nu Niva visa betydelsefulla skillnader i svensk och finsk bostadspolitik. I Sverige har politiken innefattat medel som direkt reglerat produktionens mängd och pris, liksom prisnivån i konsumtions- och bytesleden. Dessutom kan Niva visa hur den svenska politiken inneburit en aktiv roll för den offentliga sektorn, inte bara som finansär utan också som markägare, byggherre och fastighetsägare. Den finska politikens mönster utgör närmast en spegelbild i jämförelse. Få om några åtgärder har vidtagits för att stoppa det ”spekulativa” privata byggandet för marknaden, och det offentligas roll som byggherre och finansär har varit långt blygsammare än den i Sverige.

Nivas matriser hjälper honom att urskilja ett mycket viktigt särdrag i svensk bostadspolitik, vilket också haft sin motsvarighet i den övergripande svenska debatten om planhushållning och samhällelig styrning. Jag tänker här på den inom socialdemokratien ofta framförda tanken att genom samhällsinsgräpanden ”skapa den ef-

fektivitet och konkurrens, som detta system [marknadsekonomi] förutsatte men inte kunde visa upp".¹ Genom de sk mark- och konkurrensvillkoren har den svenska bostadspolitikern sökt skapa sådana "marknadsideal" relationer mellan bostadsförsörjningens aktörer. I Finland däremot har den principiella beaktelsen till marknadsekonomins välsignelser för bostadssektorns utveckling i stället inneburit politisk passivitet, vilket i sin tur medfört monopoltendenser; samma aktör har kunnat behärska processen från markägandet till fastighetsuthyrningen.

Med denna förtjänstfulla genomgång av styrmedlens inriktning och verkan på relationerna mellan bostadsförsörjningens aktörer har Niva fört diskussionen framåt inom den inledningsvis nämnda "social relations of housing provisions"-skolan. Den har nämligen hittills mest predikat att de relationerna bör vara det centrala objektet för bostadspolitisk forskning, men ägnat långt mindre intresse åt *hur* sådana analyser borde gå till.

V

Redan i spelöppningen (s 10) går ridån upp för den akt dramat som speglar sambandet mellan välfärdsstatens och bostadssektorns utveckling. Författaren utgår från att bostadsfrågan som socialt problem i modern tid alltid stått på den politiska dagordningen, men att dess roll i välfärdspolitiken inte varit självklar. Bostadspolitiken har utvecklats *olika* i varje land. Niva ställer sig frågan om det finns en korrespondens mellan hur välfärdsstaten allmänt expanderat i länderna, den bärande ideologin bakom denna expansion och den utveckling bostadspolitiken fått.

Efter en grundlig och förtjänstfull genomgång av olika teoretiska sätt att se på och förklara välfärdsstatens framväxt kommer Niva fram till ett antal påståenden om hur välfärdsstaten principiellt skiljer sig åt i Sverige och Finland:

SVERIGE	FINLAND
Kollektivistisk	Individualistisk
Allomfattande	Residual
Kontinuerlig	Temporär
Generell	Selektiv

Niva vill leda i bevis (s 39) att "bostadspolitikens målsättning och inriktning fullt motsvarar både ideologin och inriktningen i den nationella välfärdsstatsmodellen". Samtidigt vill han (s 40) motbevisa påståendet att en märkbar och tydlig konvergering av de båda ländernas bostadspolitik skulle kunna förväntas, när den finska välfärdsstaten expanderat närmare den svenska nivån. I kapitel 6 gör så Niva en genomgång av utsagor om *bostadspolitikens problem, mål och motiveringar* i

de båda länderna, i syfte att testa om bostadspolitikens mål är kongruenta med resp lands överordnade välfärdsstatsideologi.

Innan jag kommer in på Nivas tolkningar och slutsatser vill jag kommentera ett yttrande som Niva faller om forskarens möjligheter att studera politiskt-ideologiska texter (s 150–151). Här hävdar han nödvändigheten av att komplettera det officiella politiska materialet med annat material eftersom "det ofta finns starka ideologiska drag i officiella bostadspolitiska dokument; de representerar den statliga synen på byggandet och boendet och har ett mer eller mindre tydligt syfte att påverka läsarens verklighetsuppfattning". Ett sådant påpekande förefaller märkligt när man står inför uppgiften att just studera bostadspolitikens ideologi. Än egendomligare blir satsen om man betänker att Niva betraktar sig som *politisk* ekonom; om därmed avses att stå med ena benet i politologin med dess långa idéanalytiska tradition förefaller varningsordet opåkallat. Så vad menar Niva? Och varför så blygsamma kompletteringar i fall det officiella materialet kan så förleda och förföra? Det är ju propositioner och utredningar hela vägen för Sveriges del, med någon enstaka komplettering från Sandahls avhandling om bostadspolitikens styrmedel.²

Matti Niva drar slutsatsen att bostadspolitikens målsättningar och motiveringar i allt väsentligt kan sägas vara kongruenta med den överordnade välfärdsideologin i resp land. Den svenska bostadspolitikern är allomfattande, generell och långsiktig i sina mål och motiv. Den finska är residual, selektiv och temporär. Här om är följande att säga. Kriteriet för att det föreligger kongruens gäller tydligen främst målsättningarna. För att Nivas slutsats ska godtas, måste vi enas att han a) funnit de centrala och mest relevanta delarna i såväl välfärdsideologin som bostadspolitiken, b) rätt återgett och tolkat båda dessa och c) gett rimliga vikter till olika typer av motiveringar, i detta fall ekonomiska resp välfärdsstatliga.

Den fråga som inställer sig är vilken relativ vikt man skall tillmäta de *ekonomiska* motiveringar, som ofta förekommit i samband med bostadspolitiska förändringar. Vad betyder tex konjunkturella argument om selsättning för bostadspolitikens omfång och inriktning? Har Niva gett rätt vikt åt sådana motiveringar?

Matti Niva skulle kunna säga att de ekonomiska argumenten spelar en större roll för utvecklingen av bostadspolitikens *medel* än för dess *principer* och *mål*. Men därmed får de också en central ställning i prövningen av en annan av hans hypoteser, nämligen den om diskrepansen mellan mål och medel i bostadspolitiken. Denna hänger – menar jag – i sin tur intimt samman med författarens diskussion om eventuell konvergens mellan de båda länderna i bostadspolitiskt avseende.

På s 293 förkastas konvergenhypotesen. Båda länderna uppvisar ju kongruens mellan övergripande (och mycket olika) välfärdsideologier och bostadspolitikens innehåll. Följaktligen är konvergens omöjlig. Samtidigt påpekar Niva på flera ställen i slutkapitlet att den svenska modellen under 1980-talet uppvisar en allt större diskrepans mellan mål och faktiskt utfall, främst på konsumtionssidan. Svenska bostadsrätts- och äganderätts-hushåll har kunnat tillgodogöra sig marknadens värdestegring på ett sätt som närmast svarar mot den finska politikens gynnande av sådana utfall (se tex s 305, s 317). Vidare påpekar författaren att det främst före 1968 förelåg en kraftig diskrepans mellan idé och praktik i den finska bostadspolitiken.

Här öppnar sig ett intressant perspektiv, som Niva gör tämligen litet av. Koncentrationen på kongruens i politikens principer gör honom blind för möjligheten att *diskrepans mellan principer och praktik kan leda till konvergens i effekter* av principiellt väsensskilda bostadspolitiska strategier.

Denna blinda fläck kan bero på att Niva inte ifrågasätter det övergripande välfärdspektivets dominans. Den hegemoni för en viss riktning som han anger som förutsättning för kongruensen mellan välfärdspolitiken i stort och bostadspolitiken (s 297) kan ju brytas. Niva hade tex kunnat diskutera det eventuella sambandet mellan den sk "tredje vägens politik" i Sverige och den gynnsamma utvecklingen för bytesspekulationen i vissa besittningsformer. Dessutom torde det finnas anledning ifrågasätta en enda hegemonis existens i de växlande koalitioner i Finland. Den dominerande ideologien kan växla i ett land, och att detta i sin tur kan ge en konvergerande utveckling av bostadspolitiken i båda länderna.

VI

Niva tar i slutkapitlet upp den hypotes om bostadsförsörjningens institutionella tröghet som han presenterade i analysramen (s 65). Bostadspolitiken bygger huvudsakligen på redan befintliga institutioner. Dessa kan inte med lätthet förändras genom bostadspolitiska åtgärder. Lägg här särskilt märke till att det är institutionerna som ska förändras, inte bostadsförhållandena.

Det blir här viktigt att precisera institutionsbegreppets innehåll. Hypotesen antyder att det rör sig om (seglivade) objekt som politiken söker påverka. Men Nivas resonemang (s 298) antyder också att institutionerna kan vara detsamma som bostadspolitikens "företsättningar", dvs någon form av givna storheter och tom "erfarenheter", som påverkar innehållet i bostadspolitiken.

Oklarheten leder till något överraskande resonemang. Niva hävdar i förstone att 1942 års hyresreglering

hade tagit bort de "institutionella" möjligheterna till spekulativt bostadsbyggande i Sverige. På bara fyra år hade alltså ett enda beslut ödelagt den tidigare starkaste institutionen på svensk bostadsmarknad! Det vittnar inte om tröghet. Men när han sedan (s 299) finner att privata byggherrar tilläts verka även efter 1946, ser han detta som ett utslag av "institutionell" tröghet. Kan dessa två påståenden *samtidigt* understödja slutsatsen (s 300) att "den påpekade trögheten avser de med bostadspolitiken reglerade institutionella förhållandena – inte bostadsmarknaden som sådan", om begreppet givits en entydig bestämning?

VII

Min opposition har pekat på några generella problem i Matti Nivas avhandling. Jag har inte varit odelat positiv till hans sätt att vetenskapligt närma sig relationen mellan bostadspolitik och bostadsförsörjning. Analysramen saknar det "bett" den kunnat få om Niva klarare tagit ställning till andra forskares arbeten. Den saknar också en strikt vetenskaplig härledning av prövbara påståenden om samband. De sk hypoteserna är ibland löst påklitrade, med ingredienser som faller utanför analysramen.

Jag har också satt ifråga det Niva benämner sitt politiskt-ekonomiska synsätt. Hans försök att kombinera politologi och nationalekonomi blir inte en syntes som förenar det bästa ur delarna. Det han behandlar, och sättet att göra det på, har mindre av politik än en regelrätt statsvetare hade haft med, och den har mindre av ekonomisk analys än en nationalekonom skulle ha funnit det nödvändigt att presentera.

Samtidigt vill jag slå fast att Niva gett ett positivt bidrag till den skola som kallar sig "social relations of housing provision". Hans utveckling av klassificeringsschemata för bostadspolitiska medels inverkan på förhållandet politik-marknad och inriktning på aktörer och stadier i bostadsförsörjningen anger en väg ut ur den pompösa verbositet som denna riktning hittills fastnat i.

Lennart J Lundqvist

Noter

- ¹ Leif Lewin, *Planhushållningsdebatten*, Uppsala 1967, s 519.
- ² Rolf Sandahl, *Bostadspolitiska styrmedel. En studie av statsmakternas styrning av bostadsstandarden*, Stockholm 1983.

KARSTEN ÅSTRÖM: *Socialtjänstlagstiftningen i politik och förvaltning – En studie av parallella normbildningsprocesser*. Lund: 1988 Lund University Press.

Hur skapas den offentliga politiken i den moderna välfärdsstaten? I ett perspektiv sker det genom att väljarnas intressen aggregeras genom olika kanaler till det att en parlamentarisk församling fattar ett auktoritativt beslut. Politiker sysslar med att ge politisk service åt väljarna, dvs väljarna beställer och politikerna serverar vad majoriteten av dem vill ha. I ett delvis annorlunda perspektiv skapas politik genom att konkurrerande politiska eliter lyckas få gehör hos en tillräckligt stor del av väljarkåren för sina förslag till lösningar på olika samhällsproblem. Den politiska eliten uppfostrar, eller med en vältaligare term, interagerar, med massorna. Båda dessa, i en viss läsning, konkurrerande perspektiv har emellertid det gemensamt att de bortser från en central faktor när det gäller att förstå vad som görs, och inte görs, den politiska vägen, nämligen statens *kapacitet* när det gäller att hantera olika samhällsproblem. Om statsapparaten saknar förmåga att lösa vissa problem, tex genom bristande ekonomiska resurser eller oförmåga vad gäller styrning och logistik, så hjälper knappast några aldrig så väl modellerade aggregerings- eller interaktionsmodeller för att förstå hur den offentliga politiken tillskapas.

Ett sådant problem behandlar Karsten Åström i sin avhandling om den svenska socialtjänstlagstiftningens funktion. Detta är problemet mellan generell politisk styrning och individ- och/eller situationsanpassning i genomförande av den offentliga politiken. Centrala organ, vare sig de är parlament eller verkstyrelser, lever med ett beslutstekniskt problem i det att de måste fatta beslut på en hög generaliseringsnivå. I många fall går detta att göra utan problem därför att frågorna också befinner sig på denna nivå, dvs de behöver inte operationaliseras i en mängd varierande tillämpningssituationer.

Detta kan antingen bero på att tillämpningssituationen är ett enstaka fall (typ beslut om svenskt medlemskap i någon internationell organisation) eller att fallen är mycket enhetliga vad gäller specificerade beslutskriterier (samtliga personer över x antal år skall ha y antal kronor i bidrag). Men välfärdsstatens ambitioner är stora och bland dessa finns en önskan att också intervensera i sociala förhållanden av mindre entydig karaktär. Hit hör frågor som genomförande av progressiva inkomstskattesystem, arbetsmiljöåtgärder, miljövard, ingrepp mot sedesårande skildringar i film och litteratur, barnomhändertagande och (som i detta fall) behovsprövad socialhjälp, för att nämna ett fåtal områden.

Här finns det som regel unika drag i varje enskilt ärende. Om de politiska åtgärderna skall nå det åsyftade resultatet (ur både ett mikro- och makroperspektiv) måste en mängd situationsbetingade omständigheter vägas in i det enskilda beslutet. Detta leder till att möjligheterna att vara både generell och precis i den centrala normeringen (tex i lagstiftningen) i denna typ av frågor är mycket måttliga. Centrala politiska instanser har helt enkelt ingen möjlighet att avgöra varje enskilt fall med vederbörlig hänsyn till alla förhandenvarande omständigheter som kan och bör vägas in. Istället tvingas de till ett av följande val. Antingen så ger man upp de politiska ambitionerna (tex försöket att genomföra ett progressivt verkande skattesystem). Dvs man resignerar inför övermäktiga styrnings- och logistikproblem. Eller så försöker man likväl utfärda generella och precisa regler för alla de situationer och omständigheter som kan tänkas förekomma. Vanligen inträffar då att regelsystemet blir så pass komplext att a) svårigheterna att hantera det i tillämpningsfasen blir närmast oöverstigliga och b) systemet kommer att innehålla regler och system av regler som står i ett oskönt, för att inte säga motverkande, förhållande till varandra.

Det tredje sättet för den centrala instansen att lösa problemet är att medvetet släppa på precisionen i regelutformningen för att på så sätt göra den önskade variationen i tillämpningsledet möjlig. Detta resulterar bl a i det fenomen som går under benämningen ramlagar. Den centrala politiska instansen tvingas därmed att abdikera från sin suveräna maktposition i det politiska systemet och politiken, såsom medborgarna kommer att möta den, tillskapas istället i genomförandeledet. De krafter som finns i den processen (myndigheter, professionella kårer, representanter för olika intresseorganisationer, m fl) utmärks av att de inte står till svars inför väljarna för sitt fögderi, dvs för på vilket sätt de väljer att fylla ut "ramarna". Den moderna välfärdsstatens kombination av stora ambitioner och begränsade styrkapacitet leder sålunda till att de ovan nämnda modellerna för den offentliga politikens härledning, service-modellen och elitmodellen, i väsentliga stycken måste kompletteras eftersom politiken på många områden överhuvudtaget inte kan tillskapas i relationen politiker – medborgare.

Ramlagstiftningen har som bekant ökat i omfattning under 1970- och 80-talen. En typisk sådan lag är den av Åström behandlade socialtjänstlagen från 1982. För att vara en avhandling i juridik är anslaget originellt såtillvida att författaren inte bara har ambitionen att gå utanför det traditionella rättsdogmatiska fältet, utan väljer att inte ens beträda detta. Författarens ambition är således inte att slå fast vad som är "gällande rätt" inom området genom att på traditionellt sätt analysera ett

större antal precedensfall. Åströms deldisciplin inom juridiken är den allmänna rättsvetenskapens och detta har lett honom till ett bredare och djärvare grepp, nämligen till att mer förutsättningslöst försöka förstå lagstiftningens roll i genomförandeprocessen:

Många olika faktorer kommer att påverka det enskilda fallets lösning: socialpolitiska uppfattningar hos de förtroendevalda i socialnämnden, professionella kunskaper och socialpolitiska ideologier hos tjänstemännen i socialförvaltningen, socialstyrelsens, och även kommunförbundets verksamhet som kunskapspridare och likriktade av tillämpningen i landets olika kommuner, kommunens resurser och sociala struktur, lagtolkning och lagtillämpning, för att nämna de viktigaste. (s 13)

Få frågor borde utifrån ett allmänt rättsvetenskapligt perspektiv synas angelägnare än just denna, nämligen att jämföra lagstiftningens betydelse med andra påverkansfaktorer inom ett område av ramlagskaraktär som socialtjänsten. Detta reser frågan om hur ramlagarna fungerar i praktiken, dvs vem och vilka faktorer som fyller innehållet i de ramar som medvetet satts av lagstiftaren. Åströms ambition är medvetet tvärvetenskaplig och i denna är han, i vart fall utifrån en statsvetenskaplig horisont, framgångsrik. Efter en längre tid av tämligen strikt boskillnad finns det numera återigen starka beröringspunkter mellan stats- och rättsvetenskaperna. Ett skäl är just utvecklingen av ramlagstiftning vilken öppnar för en fortsättning av den politiska intressekampen in på förvaltningsområdet. Författaren citerar en stor mängd auktoriteter inom socialrätten som just pekat på rättsdogmatikens otillräcklighet inom området och han väljer därför helt logiskt att från början ställa sig ett annat och mera generellt problem.

Avhandlingen är teoretisk ambitiös i det att författaren förtjänstfullt knyter analysen till nyare teoretiska utvecklingslinjer inom rätts- och samhällsvetenskapen. Vad gäller den förra disciplinen så är det främst utvecklingen av teorin om "reflexiv rätt", vilken lanserats av den västtyske rättsteoretikern Günther Teubner. Med detta menas en rättsutveckling bort från formell (normsättande) rätt och också från materiell (målsättande) rätt. Istället är reflexiv rätt en typ av rättslig reglering som huvudsakligen nöjer sig med att skapa beslutsstrukturer där definierade aktörer efterhand får utveckla målen för verksamheten genom formella beslut och praxis. Med en populär travestering skulle man kunna kalla detta för utvecklingen mot ett förhandlingsjuridiskt system. Statsmakterna preciserar vem och vilka som på olika nivåer skall delta i beslutsprocessen men man förhåller sig tämligen svävande till vilka normer eller mål som skall gälla för besluten. När vare sig rättigheter eller preciserade mål existerar ställer detta

medborgaren inför två problem. Dels kan hon som rättssökande svårligen förutse myndigheternas agerande. Dels kan hon som medborgare näppeligen ställa politikerna till svars för verksamheten eftersom varken normer eller målsättningar med en tillräcklig grad av precision existerar för att ett sådant ansvarsutkrävande skall vara möjligt. Lite tillspetsat kan man säga att interaktionen mellan politiker och medborgare uteblir eftersom det inte finns något att interagera om.

Vad som emellertid är svårförståeligt är att författaren inte valt att problematisera sin analys i förhållande till den utveckling av diskussionen om medborgerliga rättigheter som framförallt förknippas med den i USA baserade rättsteoretikern Ronald Dworkins arbeten.¹ Socialtjänstlagen är som andra ramlagar full av allmänna målformuleringar istället för individuellt preciserade generella rättigheter. Dworkins analyser har just tagit upp denna distinktion mellan "policies and principles" och starkt argumenterat för att man genom en analys av de bakomliggande rättsprinciperna i ett juridiskt system kan nå fram till en bestämning av individuellt baserade rättigheter på ett icke-metafysiskt sätt. Härvidlag skiljer han sig från såväl naturrättsteoretiker som rättspositivister. Dworkin menar att rättigheter konstruerade efter dessa i rättssystemet immanenta rättsprinciper skall fungera som en slags individuellt hållna trumfkort i relationen mellan staten och medborgarna – dvs de skall äga giltighet för medborgaren oberoende av om detta kommer i konflikt med olika politiskt bestämda, mer eller mindre abstrakta, samhällsmål (policies). Det finns visserligen i avhandlingen en kortare diskussion om naturrätt, rättspositivism och rättsrealism men denna förefaller mig tämligen outvecklad och tillför inte analysen någonting, vilket enligt min mening en anknytning till Dworkin och diskussionen om dennes arbete hade kunnat göra.

Vad gäller anknytningen till samhällsvetenskaplig forskning så är det främst implementeringsforskning som författaren använt sig av. Just detta har fått honom att söka analysera rättens roll i socialtjänsten mer förutsättningslöst jämfört med övriga faktorer. Vad man kunde önskat här är en klarare precisering av "övriga" faktorer (dvs de icke-rättsliga faktorernas) betydelse. En sådan vore en närmare diskussion av professionsbegreppet. Författaren väljer emellertid, och det är nog klokt, huvudsakligen att analysera de övriga faktorernas relation till olika rättsliga rationaliteter. Socialtjänstlagen identifierar ett antal aktörer (t ex kommunpolitiker, socialtjänstemän, socialstyrelsen) som skall tillämpa lagen men som inte, eller bara delvis, har tillägnat sig ett traditionellt juridiskt synsätt på rätts-tillämpningen. Frågan om dessa olika kategorier har olikheter i synen på lagstiftningens betydelse, dels sins-

emellan och dels i förhållande till den juridiska professionen, och vad detta i så fall får för konsekvenser.

Empiriskt har författaren valt att studera rättens roll i genomförandeprocessen på samtliga politiska nivåer, dvs både på kommunal nivå (socialnämnderna), regional nivå (läns- och kammarrätterna, länsstyrelsernas socialavdelningar) och central nivå (regeringsrätten, socialstyrelsen, kommunförbundet, JO). Det empiriska materialet blir med en sådan uppläggning givetvis enormt och författaren tvingas därför till att arbeta med små urval. Av landets 278 kommuner studeras således fem där urvalet gjorts efter dimensionerna politisk majoritet och stark-svag ekonomi. Dessutom har, för att få med en storstad, ett socialdistrikt i Stockholm tagits med. Så långt är tillvägagångssättet acceptabelt. Vad som däremot är oklart är hur författaren valt att hämta fall (t ex domar eller råd/anvisningar) från de högre nivåerna. Urvalet framstår härvidlag som tämligen godtyckligt och detta är självklart en brist. Man frågar sig givetvis om ett annat urval på dessa nivåer skulle gett ett helt eller delvis annorlunda resultat.

Inte desto mindre lyckas författaren, genom att använda både enkät- och intervjuemetod samt genom aktstudier, visa att det inom detta område verkligen förekommer parallella normbildningsprocesser. Lagstiftningens konstruktion har öppnat vägen för konkurrerande normbildning där det är oklart hur de olika krafterna i systemet skall vägas mot varandra. Tjänstemän som arbetar i klientledet (dvs socialsekreterarna) ges t ex i lagstiftningen en svag beslutsposition. De har, jämfört med t ex läkare, inget självständigt område för beslut utan är underställda socialnämnderna. Inte desto mindre utövar de ett relativt stort inflytande över socialtjänstens utformning och utfall.

Författaren lyckas också dokumentera att olika typer av rättslig rationalitet används inom området. De tre rättsliga rationaliteter författaren skiljer mellan är normrationalitet, intresseavvägning och målrationalitet. Genom en enkät till tjänstemän och politiker i kommunerna kan han visa att politiker, jurister och socialarbetare tänker delvis olika inom området. Politikerna ser företrädesvis till kommunens generella mål med socialtjänsten, juristerna ser huvudsakligen till normrationalitet och rättssäkerhet medan socialarbetarna främst arbetar utifrån olika professionella koder. Även på central nivå förekommer dessa skillnader mellan å ena sidan-regeringsrättens utslag-i-enskilda-ärenden och å andra sidan socialstyrelsens generella råd och anvisningar.

Till detta kommer att de enskilda kommunerna arbetar med egna generella normsystem i verksamheten, typ bidragsnormer, trots att detta inte är avsett i lagstiftningen, där det tvärtom förutsetts att varje fall skall av-

göras på sina egna meriter. Dessa tre normeringssystem (förvaltningsdomstolarnas, socialstyrelsens och kommunernas) fungerar dessutom inte i en klar hierarkisk ordning. Undersökningen visar tvärtom att de lever sina liv tämligen oberoende av varandra. I förhållande till den traditionella juridiska tankegången om att i ett hierarkiskt system finna en gällande rätt inom ett område, så är förekomsten av dessa parallella normeringssystem en utmaning mot den juridiska konfliktslösningsmetoden som sådan. Detta är avhandlingens viktigaste och intressantaste resultat och det visar också att författarens strategi att gå utanför rättsdogmatiken varit riktigt.

För den enskilde medborgaren som söker socialhjälp eller på annat sätt kommer i kontakt med socialtjänsten ställer detta med parallella normeringssystem till vissa problem, särskilt vad gäller möjligheten att kunna rationellt kalkylera och förutse de sociala myndigheternas beslut. Det är svårt, förmodligen även med tillgång till juridisk expertis, att i ett system med parallella normeringssystem, veta vilken typ av argumentering som är mest verkningsfull i det ärende man vill driva. Eftersom lagstiftaren gjort den socialhjälpssökande till ett viktigt handlande subjekt inom området, dvs denne skall aktivt söka sin rätt genom att t ex överklaga socialnämndernas beslut, är förekomsten av parallell normering, och därmed oklar och osäker normering, också ett genuint rättviseproblem. Man kan nämligen med fog anta att ju mer komplicerat normeringssystemet är, desto mer kommer de medborgare som i övrigt är resursstarka att kunna hantera systemet till sin fördel i förhållande till sina mindre lyckligt lottade medborgare.

Vidare står det klart att lagstiftningen i allmänna måltermer ställer krav på kommunerna som de i realiteten inte kan leva upp till. Socialnämnden skall, står det i lagen, "främja den enskildes rätt till arbete, bostad och utbildning", men detta är enligt författaren förhållanden som nämnderna knappast kan påverka. Man kan också undra över formuleringar som denna, särskilt i förhållande till vad som ovan nämndes om Dworkins syn på rättigheter. Genom att knyta begreppet "främja" till begreppet "rätt till" har lagstiftaren gjort rättighetsbegreppet relativt istället för absolut och policyorienterat istället för individuellt. Kan t ex den enskilde medborgaren hålla en socialnämnd till ansvar för att den inte sökt "främja" dessa rättigheter i hans eller hennes fall? Sannolikt inte. "Man skulle kunna säga att lagstiftningen i detta avseende har fel adressat" skriver författaren. Man skulle också kunna säga att lagstiftaren här har agerat bedrägligt, dvs ställt ut växlar till medborgaren som man inte är beredd att lösa in.

Bo Rothstein

Not

- ¹ Dworkins viktigaste arbeten är *A Matter of Principle* (Harvard: Harvard University Press 1977) och *Taking Rights Seriously* (London: Duckworth 1982).

Abstracts

Statsvetenskaplig Tidskrift (The Swedish Journal of Political Science) normally contains four sections: *Uppsatser (Main articles)*, *Översikter och meddelanden (Reviews of recent political and scholarly developments)*, *Litteraturgranskningar (Book reviews)*, and *Litteraturnotiser (Shorter notices)*.

Torsten Svensson: *Tjänstemännen och den socialdemokratiska strategin (Salaried employees and Social Democratic strategy)*.

The hypothesis raised in this article is that the political dominance of the Swedish Social Democratic Party is the result of a successful multi-class strategy. By extending the scope of welfare policies to large segments of the salaried employees, the party hopes to broaden its class base without losing its working-class core.

The aim of the article is to make an indirect test of this hypothesis. The main question is: Do variations in attitudes towards social reform have a greater impact on voting behavior among salaried employees than in other occupational groups?

The analysis is based on data from the series of Swedish Election Studies from 1960 to 1979. The results indicate support for the hypothesis. Most workers vote for the Social Democrats regardless of their own attitudes towards social reform whereas the voting behavior of salaried employees is sharply dependent on their opinions.

Having controlled for contending explanatory factors, it is concluded that the hypothesis, while not fully corroborated, is a viable conjecture for the understanding of Social Democratic dominance in Sweden.

Mikael Axberg: *Den teoretiska rättvisan – Teoretisk elegans och empirisk relevans. (The Theoretical Justice – Theoretical elegance and empirical relevance)*.

The ideal theories of justice of John Rawls and Robert Nozick tend to be recognized as each others opponent. However, both support a conception of justice, where the answer to the question of how resources are to be distributed in society is reduced to one of several conflicting liberal values – equality (Rawls) and liberty (Nozick). By that way they fail to recognize the complex and pluralistic character of justice, which is expressed in our moral intuitions when confronted with ordinary-life

situations. This is a serious failure indeed, because neither Rawls nor Nozick have arguments for their conceptions of justice other than that they somehow corresponds to our intuitions. It therefore could be argued that Rawls and Nozick, in spite of (or rather because of) the theoretical elegance both pursues, lack empirical relevance. It's obvious that their solutions is contrainuitive in some situations, though they in other situations seems to express the only relevant way to argue about justice. Michael Walzers idea of different spheres of justice, in which different distributive principles could be the appropriate one, fills out the missing parts in Rawls' and Nozicks theories at the cost of a less elegant theory. According to Walzer we have to start in peoples everyday-practice and face established values when answering the question of social justice. But, giving up critical distance is not the same as giving up social criticism. There exists a position between "the no right answer" – and "the unique right answer" – approach.

Mikael Boström: *Measuring Political Democracy in Latin America: A Discussion of the Fitzgibbon-Johnson Image-Index*.

The purpose of the article is to analyse the usefulness, for empirical research, of the revised Fitzgibbon-Johnson measurement of Latin American democracy. This index is based on the ratings made every five years, since 1945, by panels of U.S. experts. These ratings are made for the twenty Latin American nations, using five criteria of political democracy. The analysis is made by comparing the F-J index with other quantitative measures of Latin American political regimes, such as Bollen's index for 1960 and 1965, Dahl's classification for 1969 and Cutright's index for 1940–1960. One main conclusion of the study is that subjectivity cannot be regarded as a major shortcoming of the F-J index. On the contrary, the index includes less spectacular ratings

than its cold statistical counterparts. The usefulness of the index for longitudinal analyses is questionable, however, since the comparability of two separate polls is restricted. Therefore, a modification of the F-J index would be the best quantitative measure of Latin American political change.

Jan-Erik Lane & Svante Ersson: *Politico-Economic Regimes: An Evaluation*.

Evaluating political regimes is a complex task. Often economic aspects are given a too dominant place. Here

we approach system performance by means of a political economy perspective mixing economic, political and social evaluation criteria. A number of findings may be reported when a large set of countries are analysed including four main types of politico-economic regimes. The mixed-capitalist regime is often described as a fortunate and successful unintended combination of capitalism, socialism and democracy – a generalization that is confirmed when this type-of-regime-is-compared with decentralized capitalist regimes, capitalist-state regimes and socialist regimes.

Medarbetare i Statsvetenskaplig Tidskrift

Torsten Svensson är verksam vid Statsvetenskapliga institutionen i Uppsala.
Mikael Axberg är verksam vid Statsvetenskapliga institutionen i Uppsala.
Mikael Boström är verksam vid Statsvetenskapliga institutionen i Umeå.
Professor *Jan-Erik Lane* är verksam vid Nationalekonomiska institutionen i Lund.
Fil dr *Svante Ersson* är verksam vid Statsvetenskapliga institutionen i Umeå.
Hilmar Rommetvedt är seniorforsker vid Rogalandforskning i Stavanger.
Nils Elvander är professor i statsvetenskap i Uppsala.
Professor *Harald Baldersheim* är verksam vid LOS-senteret i Bergen.
Lars Strömberg är professor i statsvetenskap i Göteborg.
Docent *Bo Lindensjö* är verksam vid Statsvetenskapliga institutionen i Stockholm.
Ingvar Mattson är verksam vid Statsvetenskapliga institutionen i Lund.
Docent *Lennart J Lundqvist* är verksam vid Statsvetenskapliga institutionen i Göteborg.
Fil dr *Bo Rothstein* är verksam vid Statsvetenskapliga institutionen i Uppsala.

Till redaktionen insända skrifter

Nils Andrén – Yngve Möller, *Från Undén till Palme. Svensk utrikespolitik efter andra världskriget*. Stockholm 1990: Norstedts

Att forska om fritid! Plan för uppbyggandet av svensk fritidsforskning. Stockholm 1989: Forum för fritidsforskning

Marie-Louise Bergmann-Winberg, *Private and Public Production of Welfare Service in some Western Countries*. Helsingfors 1989: Svenska social- och kommunalhögskolan vid Helsingfors universitet.

H C Blomqvist, *Strukturomvandling och internationell konkurrenskraft*. Helsingfors 1989: Svenska Handelshögskolan

Michael Bogdan, *The Law of Mauritius and Seychelles*. Skrifter utgivna av Juridiska föreningen i Lund Nr 106. Lund 1989: Juristförlaget i Lund

Henry Bäck, *Jugoslaviska invandrarföreningar i Sverige*. Stockholm 1989: Centrum för invandrarforskning

Ulla Carlsson, red, *Språket i massmedierna. Nordicom-Nytt! Sverige 3-4/89*

Sten Edlund m fl, *Views on Co-determination in Swedish Working Life*. Skrifter utgivna av Juridiska Föreningen i Lund Nr 105. Lund 1989: Juristförlaget i Lund

Björn Fryklund – Tomas Petersson, *Vi mot dom ... Om det dubbla främlingskapet i Sjöbo*. Lund 1989: Studentlitteratur

Gudmund Hernes – Kristine Nergaard, *Oss imellom. Konstitusjonelle former og uformelle kontakter Storting-Regjering*. Oslo 1989: FAFO

Yvonne Hirdman, *Att lägga livet till rätta – studier i svensk folkhemspolitik*. Stockholm 1989: Carlssons

Magdalena Jaakkola, *Rinkebyn Koululakko / Skolstrejken i Rinkeby*. Stockholm 1989: Centrum för invandrarforskning

Magdalena Jaakkola, *Den etniska mobiliseringen av Sverigefinnarna*. Stockholm 1989: Centrum för invandrarforskning

Bengt Jacobsson, *Konsten att reagera. Intressen, institutioner och näringspolitik*. Stockholm 1989: Carlssons

Lauri Karvonen – Krister Ståhlberg, red, *Festskrift till Dag Anckar*. Åbo 1990: Åbo Akademis Förlag

Göran Landerdahl & Maj-Britt Rehnstam, *Beskattningsförfarandet & Skatteprocessen*. Uppsala 1989: Iustus

Martin Lindell, *Strategiutveckling i produktinnovativa företag*. Helsingfors 1989: Svenska Handelshögskolan

Göran G Lindahl, *Lagen och svärdet. Maktkampen i Latinamerika*. Stockholm 1989: Natur & Kultur

Preben Melander, red, *Nye perspektiver i økonomistyringen*. Gylling 1989: Jurist- og Økonomiforbundets Forlag.

Tore Modeen – Allan Rosas, ed, *Indirect Public Administration in the Fields of Education and Pensions*. Åbo 1990: Åbo Akademis Förlag

Tom Moring, *Spatial Variables as Analytical Concepts – Levels, Territory and Action*. Helsingfors 1989: Svenska social- och kommunalhögskolan vid Helsingfors universitet

Jørgen Ørstrøm Møller, EG inför 2000-talet. *Världspolitikens Dagsfrågor* 11-12 1989

P O Norell, *De kommunala administratörerna*. Göteborg Studies in Politics No 21. Lund 1989: Studentlitteratur

Bo Petersson, *Sovjetunionen och neutraliteten i Europa*. Stockholm 1989: Utrikespolitiska institutet & MH Publishing

Göran Rystad, ed, *The Uprooted: Forced Migration as an International problem in the Post-War Era*. Lund 1990: Lund University Press

Kerstin Sahlin-Andersson, *Oklarhetens strategi. Organisering av projektsamarbete*. Lund 1989: Studentlitteratur

Magnus D Sandbu – Peter Nordbeck, ed, *International Terrorism. Report from a Seminar Arranged by the European Law Students' Association 1987*. Skrifter utgivna av Juridiska Föreningen i Lund Nr 104. Lund 1989: Juristförlaget i Lund

Prenumerera på Statsvetenskaplig Tidskrift för år 1990!

Ordinarie abonnenter – sätt in 130 kr på postgiro nr 27 95 65–6

**Studentabonnenter – tag kontakt med tidskriftens ombud vid de statsvetenskapliga institutio-
nerna.**

**Åberopa alltid abonnentnumret i samband med abonnemang, distribution eller adressför-
ändring (numret finns angivet på adresslappen på kuvertet).**

Adress: Statsvetenskaplig Tidskrift, Box 52, 221 00 Lund